

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС

ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

УРЕЂУЈЕ

А. БЕЛИЋ

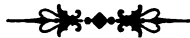
УЗ

СТАЛНУ САРАДЊУ

г. г. А. МЕЈЕ-А, проф. Collège de France, А. СТОЈИЋЕВИЋА, проф. Унив. у Љубљани, К. НИЧА, проф. Унив. у Кракову, † Љ. СТОЈАНОВИЋА, акад. у Београду, М. РЕШЕТАРА, б. проф. Унив. у Загребу, О. ХУЈЕРА, проф. Унив. у Прагу, Р. НАХТИГАЛА, проф. Унив. у Љубљани, СТ. ИВШИЋА, проф. Унив. у Загребу, СТ. М. КУЉБАКИНА, проф. Унив. у Београду, ФР. ИЛЕШИЋА, проф. Унив. у Загребу, ФР. РАМОВША, проф. Унив. у Љубљани и Х. БАРИЋА проф. Унив. у Београду

КЊИГА IX

ШТАМПАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ ПОТПОМОГНУТО ЈЕ ИЗ ЗАДУЖБИНЕ
д-ра ЉУБ. РАДИВОЈЕВИЋА С. К. АКАДЕМИЈЕ

ДРЖАВНА ШТАМПARIЈА
КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ
БЕОГРАД, 1930

Прилози проучавању Његошева језика

У В О Д¹

Његошева су дела већином писана народним језиком, и то оним дијалектом каквим се говори у Црној Гори. Најкарактеристичнија су у том правцу, поред његових песама испеваних „на народну“, његова два најбоља дела *Горски вијенац* и *Шћепан Мали*. У тим делима обично увек налазимо — и у фонетици, и у морфологији, и у синтакси — особине црногорских дијалеката. Извесни туђи елементи које налазимо у тим делима, поглавито турски и талијански, обични су и у говорима у Црној Гори. Али у делима Његошевим често налазимо и русизме. Његош је као свештено лице (а знао је добро и руски језик²) уносио у своја дела црквене односно руске речи, нарочито при изношењу својих филозофских погледа. Отуда је и разумљиво што највише руског (црквеног)

¹) Петар II Петровић-Његош рођен је у селу Његушима (Црна Гора) 1813 г. Још у његовој дванаестој години узео га је код себе његов стриц владика Петар I да га школује у Цетињском манастиру, одакле га је ускоро послао на школовање у Савински манастир у Боку Которску. Од 1827—1830 г. био му је на Цетињу учитељ Сима Милутиновић, који му је и омилио књигу и поезију и „увео га у зрачне просторе“, како сам Његош каже. После смрти његова стрица 1831 г. Његош постаје архимандрит и прими владавину над Црном Гором. Завладичен је у Петрограду 1833 г. Као владар много се бринуо о уређењу и благостању своје земље (подизао је школе, установио судове, радио путове и др.). Путовао је државним послом у Русију 1837 г., а у Беч 1846 г. Оболео је врло рано и умро на Цетињу 1851 г. О животу и раду Његошеву в. опширно у студијама: М. Решетара (пред говор „Горском вијенцу“ девето издање, Београд 1928 г.), П. А. Ловрова (Петрџ II Петровић-Његош, Москва 1887 г.), П. Поповића (Млади Његош, Из књижевности III, Београд 1928 г. стр. 81—98).

²) Поред рускога Његош је добро знао талијански и француски језик.

елемента налазимо у његову религиозно-филозофском спеву „Луча микрокозма“ и још неким омањим мисаоним песмама („Мисао“, „Филозоф, астроном и поета“ и др.).

Његош је много читао и наше песнике свога доба, нарочито С. Милутиновића и Л. Мушицког. Мушицког је нарочито волео, па је под његовим утицајем написао и неколико ода. Утицај се његов опажа и на језику у неким ранијим Његошевим песмама, нарочито у „Слободијади.“ Честа употреба у том делу гломазних придевских сложеница (*вјенценосне* главе, *вјештобојни* Црногорци и др.) и других ненародних кованица дошла је само утицајем књижевног језика Л. Мушицког. Интересантно је да је на Његоша утицај његова учитеља С. Милутиновића у дикцији и језику неосетан¹, иако знамо да је идејно на њега много утицао. С обзиром на поменуте чињенице, ја сам и покушао у овом раду да изнесем само најважније црте Његошева језика и да их по могућству осветлим и с гледишта црногорских дијалеката.

Издање Његошевих дела. Његошева су дела појединачно више пута издавана (сам „Горски вијенац“ доживео је досад на српскохрватском језику двадесет девет издања). Но, целокупна Његошева дела издата су први пут 1926—1927 год. у две књиге, у редакцији М. Решетара. У првој се књизи налазе три најбоља Његошева дела: „Горски вијенац“, „Луча микрокозма“ и „Шћепан Мали“. Издавач је, наравно, своје издање приредио по првим издањима поменутих дела.

1. *Горски вијенац* је први пут издат старом ортографијом у Бечу 1847 године од самог Његоша. Издање је доста добро. Ситније правописне грешке и интерпункцију, која је код Његоша у свим делима врло слаба, Решетар је у свом издању исправио. Али ја се не бих увек сложио с Решетаром у транскрипцији појединих облика. Писање Његошево *од ка'* (м. откако) у примерима:

Од ка' нешто међу собом главе (стих 472),

Од ка' паћи вјеру прихватисмо (ст. 880) и сл., Решетар транскрибује са *ошка'* (м. *ошкâ*), мислећи да је то место облика *ошкâд* (Он то изрично и каже у свом предговору „Горског вијенца“, в. издање IX, стр. 47).²

¹) Дикција је у поезији Милутиновића врло заплетена и неразумљива, а језик је често ради стиха сакаћен.

²) Овај облик Решетар тако транскрибује у свим Његошевим делима. Исп. у „Шћепану“: Не би никад *ошка'* људи памте (2, 648), у „Мањим песмама“: *Ошка'* Петар собом се закраљи. стр. 8. и сл.

Напоменућу да није требало ни у облик *сагрешења* (ст. 198) уносити замену *ѣ са је*, већ га тако оставити, као што је и учињено са облицима: *прегорети* (1281), *грешника* (807), *грехове* (807) и др.

2. И *Луча микрокозма*, написана 1845 г. а издата у Београду исте године од Љ. Ненадовића, унесена је у ово издање без већих исеравака. Наравно да је старији начин писања (*побожношћу, яросћу, млечниехъ* и сл.) доведен на садањи правопис. Ипак ћу напоменути, да је требало облике од глагола *прећи*: *пређем* (стр. 15 bis) *пређе* (79) тако оставити, пошто се у црног. дијалектима тако обично изговарају, а не писати их: *пр'јеђем, пр'јеђе*.

Није требало у стиху: сви ледови два *противне* пола (стр. 56) облик *противне* замењивати обликом *противна*, пошто таког слагања придевских речи уз бројеве има Његош доста често. Излишно је било и у стиху: *треск* ће његов испитат ужасни (стр. 60), руски облик *треск* замењивати нашим *тр'јесак* и тако створити неправилан стих (једнаестерац) поред осталих правилних. Његош има и иначе у „Лучи“ много руских речи, па није требало ни овај облик исправљати.

3. *Шћепан Мали* је написан 1847 год., а издао га је први пут А. Стојковић у Трсту 1851 г. (али је штампан у Загребу). Ово је једино Његошево дело, које је за његова живота (али без његова допуштења) штампано Вуковом ортографијом¹. Издање је Стојковићево доста слабо. Грешака у правопису и језику има пуно, а да ли су све биле и у рукопису Његошеву, то не знамо, пошто нам аутограф „Шћепана“ није сачуван.

а) Велика је недоследност у писању великих слова.

Поред писања великим словом: *Срби, Србу, Руси*, налазимо и: *нјемче, шурци, шураках* (али и *Турци*). И придеви су од ових именица писани већином великим словом: *Русински, Русинскијем, Руски, Србски, Црногорски, Турски* (поред обичнијих примера *шурски*). Великим су словом обично писане и заједничке именице као: *Цар, Царица, Султан, Паша, Владика, Патрика, Патријарх, Сердар* и др. Тако налазимо великим писменом написане и неке придеве уз заједничке именице: *Велика Царица, Царској глави, Царској кући, Божју вољу* и др. Све је ове и овакве неједнакости Решетар у

¹) Вредно је овде напоменути да је Његош штампао 1834 год „*Пустињака цешњског*“ и „*Лијек јарости шурске*“ старом ортографијом, али без *ѣ* и *ѡ*. Вероватно је да је то учинио из пажње према Вуку, који је био његов гост на Цетињу 1833 год. Исп. к томе чланак П. Поповића „Млади Његош“ (Из Књижевности III, стр. 92).

свом издању удесио према данашњем начину писања. Вероватно је написано грешком: *Лазином м. лазином* у стиху: *Ту Лазином непрегледном на све стране Турчин паде* (1,387).

б) У Стојковићеву издању „Шћепана Малог“ налазимо транскрибоване речи: *Нјегуш* (у лицима), *Силјеш* (1,279), *нјеном* (3,19). Сигурно је да је Његош у рукопису за њ односно љ писао *н* и *л* испред *љ*, што је и навело издавача да погрешно транскрибује поменуће речи. Решетар је у свом издању наведене облике исправно, али је задржао облик *Н'јемче* (Добро *Н'јемче*, сјутра ћемо видјет 1,281), иако би било исправније *Њемче*, како се и у дијалекту чује.

Није требало ни облике: *посље*, *најпосље* исправљати у: *посл'је*, *најпосл'је*, већ или их тако оставити (јер се често тако и чују) или их исправити како се најчешће изговарају: *пошље*, *најпошље*.

в) Поред наведених и других ситних исправака, Решетар је каткада исправљао и текст „Шћепана Малог“. Ја мислим да је у томе понекад грешио. Тако у стиховима:

За свијет га нико већ иначе

Зват не смије до Шћепане Мали (3,318),

где дијалекатски израз *за свијет* значи: *нипошто*, *ни по коју цену* и сл., Решетар је изменио у: *на свијет*... и тиме наведеним стиховима дао сасвим друго значење.

У стиху: *Кунем ви се паћи вјером турском* (5,85), није требало замењивати заменички облик *ви* (вам) обликом *ти*, јер Мехметпаша то говори свима што су на окупу, а не само једном лицу. У стиховима: *Књаз би њега смио изгубити*,

Затворит га не *смје* у тамницу (4,907—8), аориски облик *смје* у Решетаровом је издању без потребе означен обликом *см'је* као презент.

У стиховима: *Брат рођени брата трудно*

Мога наћи и познати,

Које чудо бјеше чудно

Ту љешина наслагати' — аориски облик *мога* означен је као облик прошастог придева *могâ* (*могао*), тј. узет је перфекат место аориста.

Погрешан стих Стојковићева издања: „У престолу лавру Немањића“, који према Решетаровој исправци гласи: „У престолу

лавре Немањића“ (3, 40), логичније је исправљен у издању Српске књиж. задруге: „У престону лавру Немањића“.¹

4. Овде ћу навести неколико случајева из „Шћепана Малог“, које је, по мом мишљењу, било потребно исправити и дати им логичније значење. Тако у стиховима:

Но вежите неслик с неприликом (тј. Шћепана и цар-
Грдну главу на труп нејакашни; ску круну)

Да ли *на нас* неће посрнути (1,101—3) — очигледно је да у последњем стиху место израза *на нас* треба да стоји *на нос*, јер иначе нема смисла. Напоменућу да је Његош чешће употребљавао такав израз, на пр.: Но је грдно *на нос* посрнуо (4,235); Да се *на нос* у море побију (2,525) и сл.

Требало је уклонити и нелогичност у стиховима:

Докле живи све *стариј' млађега*

Више главе држи и поштује

Обичај је такав у свијету (4,908—10). У *Годишњици Н. Чуића I* Св. Вуловић је то изменио према логичном смислу: „Докле живи све *старијег млађи...*“ а према тој измени и Задругино издање.

У стиховима: Узвијали Турци и Млечићи,

Облаче се са свакоје стране,

Узјарила браћа православна

Около нас на четири стране (1,28—31) — потпуно је јасно да је требало облик *облаче се* исправити у *облачи се* (у фигуративном значењу: прети опасност).

У стиху: *Нисам* знао нити марим знати (2,775), требало је *нисам* раздвојити у: *ни сам* тј. *ниши сам...*

Слична је грешка учињена и у стиховима:

Ешо каже, честити валису,

Што је ваша вјера наопака (2,810), где место *ето* треба да стоји: *е то*, тј.: *баш то* (тако је и у Задругином издању).

У стиховима: И *Ликова* кулу Раша

Хоће Турчин да обара (3,707 Решетарово издање), требало је да место облика *Ликова* стоји *Иликова*, јер је Раша био Иликов, а не Ликов (а погрешком је у првом издању штам-

¹) Ваља овде напоменути да је од свих досадањих издања „Шћепана Малог“ издање Срп. књиж. задруге најбоље и најкритичније рађено. Многе од грешака које овде наводим тамо нећемо наћи.

пано: *И ликова...*). У Кучима и данас постоји породица Иликовићи. В. Спом. С. К. Академије XI (исп. белешке С. К. З. 65, стр. 61).

У другој књизи Његошевих дела изашла је *Слободијада* и остале мање песме Његошеве.

4. *Слободијада* је написана 1835 год., а прво је њено издање изашло у Земуну 1854 г., које је приредио Љ. П. Ненадовић по рукопису што је добио од Његоша. Ваља овде напоменути да постоји и један рукописни примерак *Слободијаде* у Петроградској публичној библиотеци, који је написао Вук Врчевић. П. Лавров је (в. Петрџ II Петровићъ Нѣгошъ, Москва 1887 г. стр. 236—41) упоредио тај рукопис са панчевачким издањем „Слободијаде“ (а не с издањем Ненадовића, како каже Решетар. Исп. предговор Његошевих дела, књ. II) и нашао је неколико разлика у тексту.

Решетар је за своје издање, поред Ненадовићева издања, имао при руци и поменути опис Лаврова и њиме се послужио.

Сматрајући да је бољи и аутентичнији рукописни текст, унео је у своје издање скоро све оне разлике што их је Лавров изнео¹. Тих разлика има више и Решетар их је све навео испод текста у свом издању. Међутим, ја бих на више места оставио варијанту издања Ненадовића као бољу и логичнију². Да бих то показао навешћу овде само неколика примера. Тако у стиховима (Решетарова издања):

У њих (у кола) с крилма коње преже,

Да наредно сјест му буде,

У војена мучна кола (стр. 13) — код Ненадовића стоји место *мучна облик лучна* (тј. сјајна) што је боље и логичније. И у стиховима:

Јаук мајке, плач ђетета,

Глас *подаде* Црногорцма,

Да их Турци преварише (стр. 46) — место облика *подаде* логичнија је Ненадовићева варијанта: *допаде*.

¹) Напоменули смо, међутим, да тај рукопис није аутограф Његошев, већ препис Врчевићев, где је могао сам преписивач исправљати текст, и где су, како каже Лавров, често испуштани поједини стихови, које је Његош доцније допуњавао и исправљао.

²) Ваља напоменути да је ипак и Решетар узео на неколико места варијанту Ненадовићева издања: на *војницма* (Лавров: на *војницим*) стр. 70, *вама* (Л. *нама*) стр. 37, *храбра војско* (Л. *војска*) стр. 37, *исламизма* (Л. *исманизма*) стр. 29.

Решетар је исправио и многе ситније грешке које се налазе у издању Ненадовића (а којих у опису Лаврова нема). Ту су најчешће облици са погрешном заменом *ѿ* вокалом *е* (м. *је*), на пр.: *одрешите* (стр. 4), *требиш* (5), *истребљаше* (5), *истребљају* (7), *истреби* (16), *растрезнила* (16), *прекомерну* (27), *увредила* (51), *стреле* (7,8), *светлост* (30), *колелу* (172) и др. Но, међутим, облике: *преваром* (32), *превари* (40), *прѣђе* (30, 31), *излећу* (50), *пролећу* (50), није требало ни исправљати (у *пр'јеваром* и сл.), пошто се тако у Црној Гори често и чују.

Код Решетара налазимо и неколико примера погрешне и непотребне исправке текста. Тако у стиховима (у Ненадовићеву издању):

Друге војске *ками* *ледни*

С тога боја крвавога

Тад утече и спасе се (стр. 76) — где је дијалекатски израз *ками ледни*, са значењем *врло мало* и сл., код Решетара замењен са: *кам иједни*, што слабо има смисла.

У стиховима: Чадорове и хатове

С *барјацима* поклонише (стр. 93), правилан облик *с барјацима* Решетар је заменио обликом *са барјацима*...

У стиховима: О богиње пјеснопјења,...

Сјајну зраку барем малу

У мој ума храм претавни

Отправите и *бјеснише* (стр. 177) — облик *бјеснише* стоји дијалекатски м. *бљеснише* (тј. блесните) и Решетар га је погрешно схватио и означио са *б'јеснише*.

У стиховима: Него *умне наше силе*

С пријеваром окренимо (стр. 36) — није било потребно место „*умне наше силе*“ стављати „*умне мисли наше*“.

Не могу се, најзад, ни с тим сложити, да у стиховима:

Постељом им бјеше *слашко*

Њежна трава и цвијеће (стр. 24) — облик *слашко* стоји грешком место *слашком*, већ ту имамо мало необичнији ред речи (што је чешће код Његоша), а облик „*слашко*“ (иако удаљен) атрибут је именици „*цвијеће*“.

5. У другу књигу Његошевих дела, поред Његошевих мањих песама које су покупљене из разних наших старих часописа и листова („Шумадинке“, „Босанске виле“, „Гласа Црногорца“ и др.), ушле су и његове мање збирке песама: *Пустинјак цетињски*, *Лијек јарости турске*, обадве штампане на Цетињу 1834 год., и *Кула*

Ђуришића и Чардак Алексића први пут издата у Бечу 1850 год. У ову је књигу ушло и пет песама које је Његош испевао на народну још у раној својој младости.¹ Те је песме објавио С. Милутиновић у *Пјеванији* (с напоменом да су Његошеве) одакле су и узете². Јасно је да је у тим песмама Милутиновић исправљао Његошев језик. Тако налазимо речи: *онди, ончас, лашно, помишли* и др., којих код Његоша иначе нема, а које налазимо често у неким делима С. Милутиновића (исп. то у *Дики црногорској*).

6. Његош је издао и збирку народних песама под насловом *Огледало српско* (Београд, 1845 год.). Већ сам напоменуо да се у овој збирци налази и једна Његошева песма (*Бој на Мартиниће*) која је пре била изашла у Милутиновићевој *Пјеванији*. Неки сматрају (Св. Вуловић, Медаковић и др.) да у *Огледалу српском* има више песама које је сам Његош испевао. Лавров у свом делу о Његошу (в. стр. 288—289), бавећи се тим питањем, закључује по неким стиховима да би могле бити и Његошеве песме оне под бројем: 4, 5, 8, 19, 24, 54 и 57 или ако су „у основи својој народне“, Његош их је ипак прерадио на своју руку (стр. 293)³. И за мене је потпуно јасно да извесно „мајсторисање“ у неким песмама и поједине језичке црте (исп. русизме: *совјет, отечество* и сл., п. 31) може бити само Његошево, а не народно.

7. Преписка Његошева изашла је у *Његошевој споменици* (Цетиње, 1926 год.). Ваља напоменути да нису ту означена она писма која је Његош писао својом руком (јер је многа писао и његов секретар), што је свакако требало учинити.

Напомена. Материјал је за овај рад узиман: из *Горског вијенца* (означен са В) од 1847 године; из *Шћепана Малог* (означен са Ш) од 1851 год.; из *Луче микрокозма* (означена са Л) од 1845 год.; из *Мањих песама* (означене са МП) издање Српске књижевне задруге, 1912 год., и само понешто из *Огледала српског*

¹) Мање песме Његошеве штампала је први пут Срп. књиж. задруга 1912 год. у 141 књизи свога издања под насловом *Мање песме*. И у овом је издању (како се то каже и у предговору) задржан исти ред песама, само је на крају додато и нешто мало прозе Његошеве („*Житије Мрђена Несретниковића*“ и „*Сан на Божић*“) и неколико песама „за које неки мисле да су владине.“

²) Једну од тих песама („*Бој на Мартиниће*“) издао је Његош у *Огледалу српском* (Београд 1845, стр. 433—436).

³) Решетар („*Мање песме*“ предгов. стр. XIV) сматра да је тешко закључити „које су међу овим пјесмама владине (ако их има!), јер знамо, како је он вјешто умιο да погоди тон црногорских народних пјесама и његова времена.“

(означено са О) од 1845 год. и Његошевих писама из *Споменице* (означена са Сп)¹.

ЛИТЕРАТУРА

При изради овог рада највише сам се послужио овом литературом:

А. Белић, О употреби времена у српскохрватском језику (Јужно-словенски филолог, књ. VI, Београд 1926—27, стр. 102—132);

А. Белић, О постанку српскохрватских глаголских облика *нећу*, *ћу* и сл. (Глас С. К. А. CXII (1924), стр. 1—18);

А. Белић, Прилози историји словенских језика (Јужнослов. филолог, књ. IV, Београд 1924, стр. 1—28);

А. Белић, Српскохрватски језик (литографисана предавања, Београд 1923—26 г.);

P. Budmani, Dubrovački dijalekat, kako se sada govori (Rad J. A., knj. 65 (1883), str. 155—180);

Ђ. Даничић, Српска синтакса, Београд 1858 г.;

П. А. Лавровъ, Петръ II Петровичъ-Нѣгошъ, Москва 1887 г.;

Т. Maretić, Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika, Zagreb, 1899 г.;

Т. Maretić, Veznici u slovenskijem jezicima (Rad J. A., knj. 91, str. 1—81);

Т. Maretić, Metrika narodnih naših pjesama (Rad J. A., knj., 168, str. 1—112 и knj. 170. str. 76—200);

А. Musić, Rečenice s konjukcijom „da“ u hrvatskom jeziku (Rad J. A., knj. 142 (1900), str. 1—125);

П. Поповић, Млади Његош (Из књижевности III, Београд 1927 г.);

М. Решетар, Живот и рад П. П. Његоша (уредговор „Горском вијенцу“, Београд 1928 г.);

М. Решетар, Рукопис „Горског вијенца“ („Стражилово“ 1892), стр. 265 и Дела П. П. Његоша, Београд 1926 г. стр. 338—355);

М. Rešetar, Der štokavische Dialekt, Wien 1907;

М. Šrepeš, Analogija u sintaksi gramatičkih padeža latinskoga i hrvatskoga jezika (Rad J. A., knj. 102 (1890), str. 1—29).

¹) За примере из „Горског вијенца“ и „Шћепана Малог“ арапским бројевима су означени стихови (у „Шћепану Малом“ у заградама од 1—5 и чиновни), а у осталим делима бројевима су означене стране.

ФОНЕТИКА

ВОКАЛИ

§ 1. Глас Ћ. Добро је познато да у јужном дијалекту постоји већа сложеност гласовних односа који су створени различитим заменама старог гласа ы у различитим положајима речи. Овде ћу у овом одељку навести све иоле карактеристичније случајеве у том правцу, а о вези кратког ы са појединим сугласницима и њиховим изменама, рећи ћу нешто у одељку о сугласницима.

Пре свега ћу навести неколико случајева где имамо (као и у црн. н. песмама) дуљење кратког ы, тј. место једносложног је узето је двосложно *ије*, што није особина народног говора у Црној Гори. Ваља напоменути да су обично случајеви тог дуљења иза лабијала *в* и *б*. Тако имамо у облицима глагола *видети*:

У њих данас овдје *видијесмо*. В 113,
Кад међу се цара *видијесмо*. Ш (1) 318,
На наша ћеш дјела *видијети*. Ш (1) 322,
Би сад дјеца могла *видијети*. Ш (4) 904,
На скоро ће Турци *видијети*. Ш (5) 284,
Колико смо јада *видијели*. Ш (1) 644; у другим речима:
Скупи мрачну *завијесу*. С 106,
Побиједа одержана. С 28,
Многбројне *побиједе*. С 71¹.

§ 2. У неким речима и у црногорском дијалекту може бити двојака замена ы: *је* или *ије*. Наравно да таквих дублета има и код Његоша: *сњежна* В 1868, МП 186 и: *снијежан* МП 130, *снијежном* Л 18, *одсјече* Ш (1) 435 и: *одсијече* О 250, *ођело* С 112 и: *одијело* С 57. То исто имамо и код прилога за време на -лѣ-

¹) У неким босанским дијалектима може се чути дуљење кратког ы у сличним примерима, али код Његоша то имамо, несумњиво, стиха ради.

посље Ш (3) 62, најпосље Ш (2) 268, Ш (3) 202 и: *послије* В 2386, *послијед* В 1661, *најпослијед* Ш (3) 274, С 55 и сл.

§ 3. Двојака замена *љ* може бити и у префиксу прљ-. Поред примера са *-ије-*: *пријекрст* В 2439, *пријекором* В 1052, *пријеваром* С 36, *пријеварни* МП 34, *пријеђи* МП 17, *пријеђоше* О 93, *пријешао* О 71 и др., имамо их и са *-је-* (односно *е* иза *р*): *преварне* Л 6, *пређем* Л 15, *пређе* Л 79.

Разумљиво је да се употреба оваквих (дужих или краћих) облика подешава према потреби метра.

§ 4. Кратко *љ* у положају иза гласа *р* обично даје *е*, на пр.: *сагрешење* В 119, *грешника* В 807, *крепости* МП 5, *крепост* С 99, *зазреш* Ш (5) 435, *изгоре* В 2785 и др. Али често налазимо и примере са *-је-*: *изгорјети* В 2215, *изгорјесмо* В 2604, *изгорјеше* Ш (3) 722, С 73, *изгорјеш* МП 4, *прегорјеш* МП 3, *изгорје* С 47, *сагорје* МП 217, *старјешине* С 138, *старјешинство* С 25, *горје* МП 20, *погрјешку* Л 57, *Корјенићих* МП 82, *Корјенића* МП 83, *Корјенићима* С 87, *сврјепости* Л 55. Пошто се скоро у свим горњим примерима не налази *је* у истом слогу са гласом *р*, већ у наредном, то се тамо лако могло оно и задржати; с друге стране ти се примери и подржавају од сродних речи са заменом дугог *љ*.

§ 5. Кад се *љ* налазило испред *о* или *ј* (или *ђ* и *љ* у којима се *ј* садржи), онда је оно, као што је познато, у јужном дијалекту прелазило у *и*, пошто се у тим случајевима редуцирала, односно претворила у *ј*, отворенија његова дифтоншка компонента. Примера за то има доста: *дио* В 1543, *цио* Ш (1) 226, *ио* В 2431, *смије* се Ш (1) 127, 128; *заповиђети* Сп 53, *приђе* В 2243, 543, Ш (1) 22, Ш (2) 39, С 59, *најприђе* В 2587, *поприђе* Ш (2) 11. Напоменућу да је у последњим речима обична замена *љ* и са *-је* (*-ије*): *заповијеђено је* Сп 121, *пређе* В 653, Ш (4) 320, 344 и сл.

И у другим случајевима има каткад отступања, нарочито у прошастом придеву м. рода, што је, несумњиво, дошло утицајем обл. жен. рода, на пр.: *жељео* Ш предг., Л 47, 49, С 164, *сјео* С 107, *смјео* Ш (1) 240, *разумјео* Сп 121. Необичнији су примери: *бјељегу* В 1101, *засјејана* Л 73, *смјејућ* МП 122, *смјеј* (то казати) МП 195, *смјеј се* (појавити) МП 192.

§ 6. У јужном се дијалекту може наћи изван број речи у којима је *љ* замењено вокалом *е*. И у Његошевим делима има више таквих случајева који каткада могу бити и књишког порекла. Забележио сам неколико примера.

а): *леб* О 157, *леба* В 1667 (врло често у Ц. Г.), *целива* В 2680, *целивамо* С 89, *целивају* Ш (1) 572, *цесарову* С 49, *утециште* О 493 (bis), *разлежу се* В 281, *полећу* С 51, *излећу* С 51, *тело* МП 163, *бјелегу* Ш (1) 423 (и *бјелегу* В 1101, МП 17), *светлост* Л 27;

б) код прилога за место на -дѣ: *овде* В 615, 1253, 1494, 2541 Ш (3) 83, Л 27 (bis), *овден* О 178, *овдена* Ш (2) 702, *одавде* Л 27 (3 пут), *онде* В 613, Л 29, *ондена* В 1359, Ш (3) 346 (али је већином: *овђе* В 113, *овдјена* Ш (2) 723, *негђе* В 1715, *овдје* Л 4, *овђен* С 31, *нигђе* Ш (2) 440 итд.).

Исто је тако *е* (од *ѣ*) било и у прилошким облицима: *свуд* В 1537, 1358, *штогод* В 1511, 2242, *ђегод* С 138 и сл., које је, пошто је схваћено као покретни вокал, могло и отпасти. Али су ипак чешћи облици: *ђегође* С 13, *куђе* О 175, *свуђе* С 182; *ђегођ* В 1335, *когођ* В 669, *штогођ* В 870, С 44 и сл.

в) Вероватно под утицајем одречне речце *не* имамо увек примере: *неки*, *нешто*, *неколико* и сл. Облици пак: *њешто* МП 184, *њеки* Сп 156, *њекoliko* Сп 71, 83, усамљени су, те иако се понегде говоре у Ц. Гори (у Црмници), ипак сумњам да су црта Његошева језика.

§ 7. *Напомена*. Напоменућу овде да у облицима: *живити* Л 74, Сп 116, *хотити* Сп 131, *засврбили* В 819, вокал *и* није добивен фонетски од *ѣ*, већ морфолошки, вероватно, према парт. м. рода на -*о* (*живио*, *хошио* — *хшио* и сл.).

§ 8. У понеким случајевима налазимо и секундарну замену *ѣ* (-*је*- *-ије*-). То долази обично по аналогiji. Тако имамо примере: *просвјештење* С 2, *просвјештења* МП 94, вероватно према примеру *свјетлост* и сл. Кореново дуго *и* у примеру *покријева* Л 8, могло је доћи према облицима: *снијева*, *лијева* и сл.

§ 9. Познато је да се у јужном дијалекту често замењује именички суфикс -*ир* суфиксом -*ијер* (*путијер*, *водијер*, *косијер*, *инцилијер* и сл.), вероватно, под утицајем именица талијанског језика на -*iere* (*candeliere* и сл.). Такав би код Његоша био само пример *талијера* Сп 59, 114, иначе је увек: *путир* В 2617, *официри* С 191, (и *официри* С 191), *инжинира* Сп 51.

§ 10. *Други вокали*. О осталим вокалима код Његоша немам шта нарочито рећи. Напоменућу то да се може наћи већи број

¹⁾ Многи од тих примера могли би бити, услед рђавог издања, и ортографске грешке. Ја бих рекао да то имамо у прим.: *сшрела* С 7, *дрема* С 52, *сшрелом* МП 107, *одрешите* С 4, *време* В 22, Л 30, 31, *грех* Ш (1) 536, *млеком* В. 637, *слепом* Ш (1) 848, *колевка* Л 4, *првенцима* Ш (1) 366 и др.

речи у којима су стари сугласници њ и џ замењени вокалом *e* односно вокалом *o*. Иако се по каткад чује и у дијалекту (*воздух, воспишати* и сл.), несумњиво је да их је Његош непосредно узео из црквеног (руског) језика. Сетимо се овде да је Вук у таквим случајевима увек замењивао поменуте гласове вокалом *a* и тиме је те речи прилагођавао духу фонетике српског језика (исп. *тачка* м. точка и сл.). Да наведем неколико таквих речи;

а) са *e*: *чест* В 2317 (и *част* С 60, 63), *честно* В 2333, *нечестива* Л 70, *бесконечне* С 160, *отечество* С 6 (и *отачаство* С 1, МП 101), *величество* Л 24 и др.;

б) са *o*: *точка* Л 8, *љубов* С 118, 161 (и *љубав* Л 38), — нарочито у преф. *съ-*: *состав* В 2501, *собратски* Ш (4) 19, *созда* МП 46, *совершенство* Л 26, *сопушници* Л 70, *сочињава* Л 3, 20, *сочинила* Л 25 (и *сачиниле* Ш (5) 51) итд.; у преф. *въ-*: *воздух* Л 25, 28, С 131, *воздухом* Ш (4) 28, *воздушна* Л 39, *воздушном* МП 45, *воскрсење* В 2351, *воскреснуо* Л 43, *вообразих* Л 26, *воображеније* Л 21 итд. Али има примера и са *a*: *ваистину* В 2448, *васкрснула* В 2352, *васпрсне* МП 186.

§ 12. *Напомена*. У примерима: *сотијем* С 157, *со тим* С 57, вокал *o* добивен је из примера као *с оволико* и сл., пошто је схваћено као да припада предлогу.

§ 13. Из црквеног језика биће узете и речи у којима стари назал *ж* иза непчаника *ч* прелази у *a*: *начала* Л 47, *началнице* С 122, *началнике* О 163. Ови се облици могу чути и у обичном говору.

§ 14. **Непостојаност и покретност вокала**. Познато је да вишесложне речи обично задржавају непостојаност вокала *a*. Примери су тако обични да их не треба наводити. Овде ћу само навести неке необичније случајеве где је то непостојано *a* развијено. Тако налазимо: *игумна* В 2680, *игумне* В 2231, 2263, 2470, 2725, Ш (1) 116, Ш (3) 300 (поред облика: *игуману* В 2547, *игумане* В 2361, Ш (4) 794), *аманта* Ш (4) 775 (ном. *аманат* В 194). Навешћу овде и мало необичније примере са вокалом *a* у префиксу, на пр.: *сакуп* Ш (1) 139, *сакупу* Ш (1) 135, *сакупио* Ш (1) 173, *одаби* (војску) С 74, *саломе* Ш (5) 525, *саломише* В 1146; *сакривио* Ш (4) 809, *обазнао* Сп 90, *сатвар* В 2410, *сатварају* Л 12, *савршиши* С 124, *сйлести* МП 95 и сл.

¹⁾ Напоменућу и овде да глагол *шрти* обично као сложен гл. има инфинитивну основу као глагол *мрѣши* са *ѣ* (ѣ): *уштријети* В 2397, *уштријет* Ш (1) 724, *уштрије* Ш (1) 207, *сатрије* Ш (1) 203, *сатријеше* В 209, *заштрије* В 289 итд.

§ 15. Случајеви са покретним вокалом *a* најчешће се јављају код предлога и прилога. Тако налазимо *a* у предлозима: *уза* себе В 1238, *проза* село С 160, *нада* мнош В 39, *ода* шта Ш (4) 704 *ода* зла Ш (1) 423, *спрама* сунцу В 154, *проза* сву МП 6 и сл.; у прилозима: *опета* В 741, 1231, Ш (2) 297 Ш (3) 197, *јопета* МП 76, *кудгода* МП 45, *одмаха* Ш (2) 216, Ш (4) 215, МП 39, или са другим партикулама: *ондена* В 1359, *шадера* В 2001 и сл.¹

Најзгодније ми је да овде наведем и неколико примера (прилога и свеза) са покретним вокалом *e*: *веће* Ш (1) 33, Л 9, С 40, 73, *теке* С 41, 201, Л 22, О 14, В 824, *каде* С 122 (bis), 211, исп. и пр.: *јоште* В 1671, Ш (1) 640, 310, Ш (2) 429, *јере* Ш (1) 289, *ере* В 2533, *годе* Ш (4) 159, 223, 519, Ш (5) 472, В 506, *гође* С 13, *свуђе* С 182 и сл.

§ 16. **Сажимање вокала.** Сажимање се у већини наших дијалеката обично врши према другом вокалу. Али као и у црногорском дијалекту налазимо и код Његоша већином обрнут случај, тј. сажимање према првом вокалу. Узећемо неколико случајева. Вокали *a* + *o* обично су сажети у *ā*, на пр. у парт. на *-ao*: *дошā* В 425, 514, *обукā* В 701, *развијā* В 746, *размишљавā* В 506, *повуковā* В 507, *вјеровā* Ш (1) 427, *рекā* Ш (4) 749 итд.; у другим речима: *посā* В 507, Ш (2) 466 *котā* В 1894, *папагā* Ш (3) 752, *кā* В 466, 529, Ш (1) 116, 212, *откā* В 473, 880, *кāда* (као да) Ш (1) 554, 556, *ано* (а оно) В 1505, Ш (4) 81, *пāцā* (паоца-палаца) МП 25. Каткад код Његоша бива сажимање и према вокалу *o* што није особина црногорског дијалекта: *могō* Ш (4) 412, *одговарō* Ш (4) 464, *послō* С 55, *кō* Л 19².

Напоменућу да је сажимање према првом вокалу и у примерима: *шено* (те оно) В 91, *ђено* (ђе оно) В 156, *чдче* В 1403.

У осталим случајевима које сам забележио (где је често и проклитика спојена са идућом речју) или је сажимање према задњем вокалу, на пр.: *нако* (но ако) В 645, 1152, Ш (2) 554, *пāс* В 355, *пāсу* 355, 2318, *стећу* (стојећу) С 151, — или су у примерима сажета два иста вокала, на пр.: *досим* (до+осим) Ш (2) 265, МП 59, 60, 62, О 74 *дако* (да ако) В 2171, *мајде* (ма ајде) Ш (4) 416, О 395.

¹) О партикулама в. у морфологији § 160.

²) Не треба разумети да Његош увек сажима вокале *a* и *o*. Вероватно је да би било више несажетих случајева. Често ћемо наћи облике као: *издао* В 381, *обрљао* В 382, *казао* В 406, *дошао* Ш (4) 515, *знавао* Ш (3) 514, *вјеровашо* Ш (4) 416, *као* В 406, *папагао* Ш (3) 730 и сл.

§ 17. **Губљење и уметање вокала.** Често се чује и у обичном говору да поједине речи губе свој крајњи вокал. Нема сумње да ће се у стиху наћи и више таквих случајева.

а) Поред обичних примера: *ал'* В 33, *да л'* В 1914, *ја л'* МП 35, 62 и сл., најчешће је губљење вокала на крају у облицима императива: *држ'* В 1832, С 41, *излаз'* В 1789, *не заборав'* В 1790, *бјеж'* В 1564, *шур'* МП 26, *жеж'* МП 14 итд., па и у л. плурала: *не остав'ше* В 1848, *отвор'ше се* Ш (1) 10 *скуп'ше* МП 14.

б) Вокал *о* обично је изгубљен у прилозима за време на -*колѣ*, -*шолѣ* (*докле*, *одакле*, *дошле* и сл.). Ређе се могу наћи и облици који задржавају тај вокал, на пр.: *ошоле* С 16, *дошоле* Ш (1) 458, *дошолем* С 175. То имамо и у прилошком облику *коље* (у дијал.: није *ми коље* = немам времена и сл.). Исп. код Његоша: Не би *коље* турској војсци, тражит мосте и бродове. С 173, — Не би *коље* шанац бранит. С 132.

Напоменућу овде да каткад у поменутиим облицима место *о* имамо вокал *а* или *е*: *ошале* МП 215, *отеле* Ш (4) 105.

в) Губљење вокала имамо и у речима: *чојка* (човјека-чојека) В 977, Л 7, *чојку* Л 8; *Оздрнићи* (Озринићи) МП 83, *вако* (овако) О 212.

Најзад да наведем и пример *Зевес* (м. Зевс) МП 200, где је вокал *е* према рускоме *Зевесъ*.

КОНСОНАНТИ

х

§ 18. Док су многи наши дијалекти потпуно изгубили глас *х*, дотле је у једном (североисточном) делу Црне Горе његов изговор доста добро очуван. Вук га је, као што је познато, и нашао у тим крајевима и у Дубровнику и унео га у књижевни језик као саставни део наше ортографије. Али одмах овде морам напоменути да се и тамо чују примери где се тај глас не изговара.

И у том је правцу Његошев језик добро задржао локални карактер, иако се може каткад констатовати и књишки утицај. Поред обичних примера са гласом *х*, које и данашњи књижевни језик употребљава (*хоћу*..., *хиташи* и сл.), Његош каткад употребљава и старије облике, а) придева и заменица: *лагахне* МП 12, О 196, *малехно* О 219 *шанахна* МП 213, О 215, *њихна* МП 11, *њихне* О 196, б) у турским речима: *џехенем* (м. обичнијег *џенем* од арап. *džehennem* = пакао) МП 26, *зохор* (*зџр*) МП 7, *кахвам* МП 11, *хала* О 453, *хендек* О 194, *сехратлије* О 196 (погрешно м. *сехратлије* од тур. *serhadly*).

§ 19. Има случајева да је Његош употребљавао *x* и онде где му није место, на пр.: *увехнуши* МП 107, *увехнуше* МП 167, *увехнуо* МП 109, *увехли* МП 51, *неувехле* С 16, *неувехлог* МП 106, *хрђава* МП 35, *кахур* (исп. тур. *gjaur* од арап. *cafir*) МП 15, *кахурина* МП 14, *хеглен* (тур. *eglendže*) О 254, *хараискијем* С 107, *хагинога* МП 35, *халајем* (перс. *alaj*) С 72. Глас *x* у неким од ових примера могао је доћи по аналогiji, а у последњим се речима могао развити и преко аспирираног почетног вокала који се често чује на почетку турских речи¹.

§ 20. Навешћу и неколико примера где се глас *x* губи, и то у свим положајима речи.

а) У почетку: *рана* В 1440, *ране* В 1442, *рањаху* В 1665, *ришћанскога* В 1981, Ш (1) 101, *рена* В 1238, *оће* В 233, 857, 1765, *оли* (*хоћ ли — хоћеш ли) В 797, Ш (4) 644, *ол'* Ш (1) 809, *ојемо* С 42, *ладит* МП 84, *итро* МП 80, *итд* МП 81, *одит* С 92, *дрде* Ш (1) 841, *оризонт* Л 12, *оризонту* МП 121; *армонију* Л 16, *артију* С 41, *аљинах* В 2226, *аљином* С 19, *аберњача* МП 74, *анцара* О 454.

б) У средини речи: *саморана* В 110, *довати* МП 25, *прифатише* С 23, *крају* МП 215, *цебеана* Ш (3) 714, *шиога* МП 213, *њиове* В 1204, *њиовијех* С 51, *њиовијем* С 70, *њиов* Сп 83.

в) На крају речи: од *вр* Ш 113, међу *њи* (њих) В 2508, С 23, тисућа *мртви* (мртвих) Ш (3) 620, *рана љути* (љутих) С 91, *дјела славни* С 98, из *петније* жилах Ш (3) 55.

§ 21. Ваља овде напоменути да нисам нашао код Његоша ни један пример, где би глас *x* на крају речи прелазиио у *k* или *g*, иако тога има у црногорским дијалектима.

ф

§ 22. Каткада глас *v* у почетку речи, добивајући јачу нијансу фрикативности, прелази у *ф*. Тако се у црногорским говорима могу чути примери као: *фџлуд*, *фрба*, *фџга*, *фџд* (и *фџтак*) и сл. Код Његоша сам нашао само примере: *фиска* В 2560, Ш (1) 192, *зафискаше* С 72, које је аноматопоеетског порекла, *фриштијаху* В 1746.

§ 23. Исто тако и на крају речи, губећи своју звучност, глас *v* прелази у *ф*, на пр.: *прошиф* Сп 82, *лаф* Сп 93, *лафи* В 259, *лафу* В посв. Пред фрикативним *h* — *ф* је појмљиво: *Тифћани* Сп 127, *Тифћанин* Сп 130.

¹) Исп. у арап. речима: *'араб*, *'ареб* (Арап).

§ 24. У речима са групом сугласн. хв-, фрикативна се артикулација звука х пренела на потоњи сугласник (в), те смо тако и добили фрикативно ф : *фала* В 1674, *фална* С 1, *фалит* С 11, *фашат* С 114, *фашате* С 122, *пофашасмо* С 23, *пофашаше* С 23, *пофаћају* С 175.

§ 25. Ређи су случајеви да глас ф пређе у в. Забележио сам само: *Муставе* С 125 и *филозовски* Ш (4) 51.

л

§ 26. На крају слога глас л прелази у о. Каткад налазимо отстапања по аналогiji: *престол* В 236, Ш (3) 679, 701, *предјел* В 908, С 84, *дјел* МП 56, *бијел* С 19 и сл., или у туђим речима које су ушле у наш језик као такве после прелаза л у о : *тишул* Ш (2) 780, *вал* Л 47, *шал* В 2386, *шелал* МП 7 и сл. Интересантно је да каткад и код таквих речи налазимо место л вокал о, што је, вероватно, Његошева творевина (према примерима на -л и -о: *прѣстѡ* и *прѣстол*, *дѡ* и *дѣл* и сл.), на пр.: *папагао* Ш (3) 730, *папага* Ш (3) 752, *вицеконсуо* Ш (1) 791, *тишуо* Ш (2) 784.

§ 27. **Секундарни сугласници.** У овом ћу одељку навести случајеве са уметањем и додавањем појединих сугласника. Појав те врсте може бити морфолошке и гласовне природе. У првом се случају секундарни сугласник јавља или по аналогiji или народним етимологисањем. Да наведем за то неколико случајева.

а) У средини речи у примерима: *Оздрнићи* МП 38, *оздрнићки* МП 38, глас д је развијен гласовним путем. У присвојним придевима: *русинскога* Ш (1) 164, *русинскијем* Ш (1) 54, *румелински* Ш (1) 164, Ш (8) 825, *румелинскоме* Ш (1) 627, *персинскога* Ш (1) 770, *кривошински* Сп 65, *кириџински* О 169, имамо, несумњиво, образовање према присвојним придевима са основом на -н- : *шумадински* (од Шумадинац), *далматински* и сл. И у туђим речима: *тирјанин* В 617, *тирјанству* В 618, *тирјанина* С 51, *Настрадин* МП 10, *сејџада* (арап. sedžade) МП 87, *шамбор* МП 18 (bis), *шамбора* МП 20, такође имамо уметање сугласника по аналогiji или народним етимологисањем.

б) На крају речи: *пријед* В 327, 381, 1128, *послијед* В 381, 1640, Ш (1) 108, *најпред* (најпре) С 204. Вероватно и овде имамо утицај аналогije. Глас је д могао доћи из облика као: *напријед* (напред), *пошљедњи* и сл. Овде би ишли и примери: *ланих* В 1296, *ономланих* Ш (5) 426, где је х можда дошло према облицима генитива плурала.

§ 28. Навешћу овде још неколико примера секундарних сугласника, добивених гласовним путем. Познато је да се често иза палаталних вокала *e* и *и*, или испред њих, развија прелазни звук *i*, који може прећи и у пун глас *j*. Забележио сам код Његоша такве примере: *цијо* Ш (2) 499, 528, Ш (3) 631, *судијо* Ш (3) 290, *кријо* Ш (2) 245, (па отуда и *стајајо* О 115), *окејан* МП 43, *окејана* МП 44, 93, *окејани* С 126 *осамнајест* МП 179, *двајест* С 107. На сличан начин је добивено *j* и у примерима¹: *јојеш* МП 26, 63, С 134, *јојеша* МП 76, *јема* О 41, *једа* О 176 и сл.

§ 29. Има случајева да у речи и вокал *и*, обично иза ког другог вокала, редуцирањем своје дужине прелази у глас *j*, на пр.: *Мијајла* (*Мијаила*) МП 36, *Мијајле* О 396. То чешће налазимо у одречним облицима глагола *имати*. Поред обичнијих облика: *немам*, *немаш*... , *немамо* и сл. (који су образовани у прасл. јез. сажимањем: *не има* — *нѣма*), код Његоша налазимо и нове формације: *нејмам* (неимам — *неймам*) Ш (4) 648, *нејма* Ш (2) 24, 319, 380, 440, 605, С 211, *нејмају* Ш (5) 49, *нејмаше* Ш (4) 708, МП 21.

§ 30. *Напомена*. Ваља напоменути да може бити и обрнут случај, тј. да се сугласник *j* вокализује, ако је то за стих потребно, на пр.: *аиване* (м. ајване) Ш (5) 540, *тајину* (тајну) Ш (1) 564, *тајине* Ш (3) 627², *Ареи* (Ареј) В. посв.

§ 31. *Редуција сугласника*. Већ сам напред навео случајеве губљења сугласника *x*. Овде ћу навести остале примере редуције сугласника у свим положајима речи.

И у почетку речи каткада може бити изгубљен сугласник. Има крајева у Црној Гори (Грахово, Бањани), где се глас *j* испред палатала *e* обично губи (ѐсам, ѐси... , ѐсмо... , есенас и сл.). Таквих се случајева може наћи и код Његоша: *едно* В 2680, *ере* В 1954, 2157, Ш (3) 653, *ели* Сп 55, *ер* В 2163, *ек* (јек) МП 85, *едне* Сп 125, *едногласно* Сп 116, *ербо* Сп 130.

§ 32. *Експлозивни сугласник и* изгубљен је на почетку у речима: *тица* В 2573, *тице* В 772, *тицу* Ш (4) 751, 755, *шеница* Ш (4) 470, *шенице* В 2647, *шеницом* В 2441.

§ 33. Да наведем и два примера губљења сугласника *v* испред л: *лашку* (влашку) МП 34, *лаке* (влаке) О 94 (bis). Слични се примери могу чути и у околини Цетиња: *Лáдо* (Владо), *лáдика* (вла-

¹) Исп. на пр. везу: *и i ојеш* је дошао и сл., одакле се може развити: *и јојеш*... .

²) У горњем примеру глас *j* је секундаран (тајине).

дика), *лџс* (власт) и сл. Напоменућу овде да се в радо губи и у Зети испред гласа *д* (љ): *лџра* (вера), *лџровати*, *лџреник* и сл.¹

§ 34. Најзад ћу напоменути и то, да је и у примерима *Чев* В 1733, *Чева* Ш (3) 116, *Чеву* В (1) 357 и др. на почетку изгубљен сугласник *к* (исп. *Кчева* С 74, *Кчево* С 122; у лат. спом. *Сиссева*, и *Сиссеви*).

§ 35. За средину речи забележио сам већи број сугласничке редукције. Навешћу најпре случајеве губљења сугласника *ј*.

Пошто је тај консонант, као што смо видели, испред палаталних вокала, или иза њих, слабе артикулације и претставља прелазни звук, он се могао лако и изгубити у тим случајевима.

Такво губљене налазимо у примерима: *мое* В 1919, *твое* В 1921, *твоега* В 1827, *кое* В 135, *свое* В 1066, 1368, *боеве* В 1638, *наедох* В 1673, *чужем* В 656, *чуже* В 670, *исподем* В 2090, *задем* В 2396, *брое* В 1772, *требуже* В 1023, *царуже* В 649, *задружае* В 2257, *кажуже* В 2131, *ратуже* В 2503, 2504, 2506; *баице* В 1696, *краичници* В 312, *издаице* В 215 и сл. Несумњиво је да има већи број таквих примера и са задржавањем консонанта *ј*, на пр.: *ратуже* В 2502, *даје* В 2680, 2507, *кажуже* В 2415, *које* В 2680, *којешта* В 2565 и др.

§ 36. Примери као: *божа* О 205, *боже* МП 4, *божу* МП 39, О 22, *божом* Ш (1) 622, Сп 50, *голубе очи* С 103, *јаганче месо* МП 194 (поред обичнијег: *божја*, *божје* и сл.), образовани су, несумњиво, према облицима у м. роду: *божи* Ш (4) 746, *вражи* Ш (3) 366, Ш (5) 95 и сл., којих је употреба врло обична.

§ 37. Експлозивни сугласник *д* испред других сугласника често се губи. То обично налазимо у префиксима, на пр.: *окинути* (м. откинути) В 1596, *окинуће* (м. откинуће) С 87, *окинуте* (м. откинуте) С 97, *окинули* (м. откинули) МП 76, *окоса* (м. ђткѡсѧ, gen. pl.) О 190 (да ли овде имамо гласовни или морфолошки појав не можемо знати, услед малог броја примера), *обрану* (м. одбрану) МП 56, *обранимо* (м. ђдбрѧнѧмо) О 475, *нагледа* (м. наџглеџа) В 711, *очупати* (м. отчупати), В 2305, *почињеној* (м. потчињеној) Сп 56; *пожижати* (м. поджижати) С 122, *освућ* (м. отсвућ) МП 3, *озваше се* (м. одзваше се) С 145, — па и у слободној употреби: *ми смо (дошли) о чобана* (м. ђд чѡбѧнѧ) С 88.

§ 38. Сугласник се *д* губи и пред наставком *-ство*, на пр.: *љуство* МП 94, 95, 99, *љуства* МП 206, *љуством* МП 92.

§ 39. *Напомена*. Иако се у нашем језику гласови *ш* и *д* губе ако се нађу између сибиланта *с* и *з* и носног *н*, код Његоша ипак

¹) Исп. чланак С. Вулетина, „Бр. коло“ 1903 г. стр. 187.

налазимо (према етимолошком писању): *устне* В 1866, *наушница* О 454, *вјестник* С 203, *вјестници* С 17, *врстније* С 85, 48, *крсно* В 2480, *честно* В 2333, *праздно* В 1923, Л 57, *праздника* В 1446, 2632. Исто тако налазимо примере где је сугласник *ш* задржан и испред африкате *ц*: *отца* С 19, *смртца* С 3, *светца* С 10, 31.

§ 40. Најзад ћу напоменути да се код Његоша увек губи сугласник *с* из наставка *ски* ако се налази иза основе на сугласник *ћ*: *ћеклићки* В 727, 2608, *оарнићки* В 717, *нишићко* Ш (1) 714, *нишићкијем* О 137.

§ 41. На крају речи сугласничке групе: *-ст*, *-зд*, *-шт*, *-жд*, обично код Његоша задржавају крајњи сугласник, што није особина дијалеката у Црној Гори, на пр.: *милост* В 776, 2360, *пријекрст* В 2439, *шест* С 161, *двадест-шридест* В 2539; *грозд* В 1593, 1598, *јошт* В 1988, 2024, *невјешт* В 2495, *навлашт* Сп 96, *вожд* Ш (1) 374 и сл. Врло су ретки примери да се у тим случајевима губи сугласник: *ча̑с* (част) МП 102, *шеснаес* МП 24, *још* В 563, Ш (4) 671, МП 15.

§ 42. Особина је црногорских дијалеката да крајње *ј* у 2 л. синг. императива губе. То каткад налазимо и код Његоша: *да̑* (м. дај) В 2061, *прочита̑* (прочитај) В 2061, *исприча̑* (испричај) В 2242, *шиска̑* В 1453, *влада̑* (владај) МП 200, *сабира̑* О 222, што се пренело и на множину: *дочека̑мо* (дочекајмо) С 99, *пита̑те га* МП 48, *вјенча̑те* С 92, *да̑те* С 97.

§ 43. Напоменућу и то да поред облика *јуче* и *озго*, са изгубљеним крајњим сугласником *р* (вероватно под утицајем партикуле *р*), имамо и старије облике *јучер* В 2285, *озгор* МП 194.

§ 44. **Једначење сугласника.** Позната је особина нашег језика, да се сугласници различни по звучности, ако су у непосредној близини, једначе међу собом. То је, наравно, обично и код Његоша и примера за то не треба много наводити: *списку* В 22, *бришку* В 367, *мушку* В 139, *оикладу* В 101, *откупе* В 340, *истраге* В 133 и сл.

§ 45. Једначење се сугласника врши не само у засебним речима већ и у вези речи у реченици. То каткад имамо и код Његоша код неких предлога, на пр.: *з друге* Ш (1) 380, *з Богом* Ш (1) 551, *з Бајом* Ш (1) 652, *з даровима* Ш (2) 304, *з бреговима* Ш (3) 348, *з громовима* Ш (3) 350, *з гроба* Ш (3) 737, *з грохотом* Ш (3) 794, *з границе* Ш (4) 223, 458, *з гором* Ш (4) 9, *з браћом* Ш (4) 349, *з дружином* Ш (4) 676, *з душе* Ш (5) 23, *з бистрима* Ш (5) 28, *з дивана* Ш (5) 61, *з другим* Ш (5) 462;

збок *папагала* Ш (3) 730, *ис штапа* Ш (3) 633, *ис прста* Ш (1) 745, *бес црваре* Ш (1) 575.

Ја верујем да и код предлога *од* имамо у следећим примерима тако једначење сугласника, а не употребу његове старије форме *от*, на пр.: *от* тридесет Ш (1) 356, *от* каква Ш (1) 608, *от* Скадра Ш (1) 706, *от* камена Ш (2) 51, *от* турске Ш (2) 61 *от* Травника Ш (1) 684, *от* како МП 15 (исп. *од олова* Ш (1) 611, *од мора* Ш (1) 588 и сл.).

§ 46. Једначење сугласника може бити и по начину и месту њихове артикулације. Познато је да је у примерима као: *шћаше* В 344, *шће* В 60, *шћери* В 487, МП 92, *шћерца* С 93 и сл. комбинован и један и други начин једначења.

§ 47. Често се у црногорским говорима не мења сибилант *с* испред сугласника *љ* и *њ* добивених најновијим јатовањем. То код Његоша налазимо доста често: *сљедоваш* В 643, *сљедује* В 623, *сљедујући* Л 14, *сљепота* Л 44, *сљепоће* Ш (3) 209, *наследника* С 125, Сп 84, *напосљедак* С 193, *посље* Ш (3) 62, *најпосље* Ш (2) 202, 206, Ш (3) 22, *сњежна* В 1868, МП 86, 186, *сњегови* МП 93. Забележио сам само пример асимилације у том правцу: *шљеме* В 1710, 1590.

§ 48. Немењање сугласника *с* испред старог *љ* и *њ* каткад се чује и у дијалекту, што је, несумњиво, новог порекла. Тако имамо код Његоша примере: *мисљасте* В 1136, *мисљаше* Л 65, *стијесњени* Ш (3) 140, *стијесњене* Ш (1) 141 (начињено према *мислиши* и др.).

§ 49. Испред меких сугласника *ћ* и *ђ* сибиланти *с* и *з* обично прелазе у *ш* и *ж* (*Шћепан*, *шћер*, *шћети*, *чешће*, *гвожђе* и др.). Но код Његоша и у таквим случајевима каткад наилазимо на старији гласовни ред: *чешће* Л 36, *извјешћено* Сп 100, *јаросћу* Л 12, 63, С 187, *бесмртносћу* Л 13, *мудросћу* Л 15, *свјетлосћу* Л 16, 20, *наглосћу* Л 19, *живосћу* Л 50, *довољносћу* Л 38, *зависћу* Л 45, *власћу* Л 51, *љутосћу* Л 62, 67, *храбросћу* С 29, *преглосћу* С 50, *гвозђем* С 190; па и: *несћаше* В 1479, *несћедоше* С 73. Овакве облике у дијалекту ја нисам могао чути и мислим да је на овакво писање њихово увек утицало размишљање о њима и сећање пишчево на сличне облике са *с* односно *з* (на пр.: *често*, *јарост*, *гвозден* и сл.).

§ 50. Једначење може бити извршено и према првом сугласнику. Тако је у примерима: *срећњи* Ш (3) 396, *срећњега* Ш (2) 668, Ш (3) 79, *кућњи* Ш (2) 13 — сугласник *н* измењен под утицајем претходног гласа *ћ* (али налазимо и примере: *срећно* Ш (1) 245, *најсрећни* Ш (2) 770, *несрећној* Л 13).

§ 50а. Чешће се дешава да сугласници међусобним додиром мењају место своје артикулације. Најобичније су измене у том правцу код носних сугласника. Тако усненосно *м* испред: *ш*, *ч*, *џ* прелази у зубносно *н*: *паншим* МП 11, *паншивијека* Ш (1) 754, *поденчио се* Сп 83, *канџија* (исп. турски *katdži*) В 844.

§ 51. Слично горњим случајевима и билабијални сугласник *п* (б) испред *с*, *ш*, *ш*, *д*, *к* мења начин образовања (постоје лабиодентални) прелазећи у *в*: *авса* МП 23 (bis), *хавса* МП 24, *авсу* МП 23, *хавсе* МП 24, *уливсио се* МП 26, *всима* (псима) МП 58, *все* (псе) МП 193, *љевши* МП 25, *љевше* МП 101, С 145, 203¹, *невтунска* С 179, *Авдија* (исп. арапско *'abdi* — роб) О 266, *кљвка* В 1197, *овколили* МП 83.

§ 52. Напослетку да овде наведем и неколико примера у којима сугласник *н* иза *г* прелази у *њ* као и другим говорима нашим *гњиједзо* В 710, 1733, *гњијезда* С 29, 46, *гњијезде се* Л 7, *гњијев* Л 44, 45, 46, *гњевом* Л 43 (али и: *гнијездо* Ш (5) 159).

§ 53. Дисимилација сугласника. Код два сугласника непосредне близине и истог начина артикулације каткад бива разједначавање, тако да само један од њих задржи стари начин образовања. Забележио сам у том правцу неколико примера, где група сугласника *мн* прелази у *мл* и *вн*: *млого* С 44, *млоге* МП 24, 121, 122, *Млешке* В 677, 1507, 1517, *Млешака* В 1400, *Млешкама* В 1529, *гввно* В 1209, *гввну* В 562, *тавнице* В 389, 1497, *тавне* С 2, *тавницу* В 484, *ловне* (ломне) МП 13, *обравница* О 233. Напротив, асимилацију имамо у примеру *мнаду* (клањају се *мнаду* сунцу Ш (3) 571).

§ 54. Дисимилацијом смо добили и сугласничку групу *-шњ-* од *-ћњ-* у примерима: *помошњик* Л 44, *помошњика* МП 55, *несретњик* Л 45, 44, *сретња* МП 122, *сретњу* МП 58, *сретњо* МП 192 *пресретња* Л 36, *пресретње* Л 4, *пресретњу* МП 199.

§ 55. Дисимилација може бити и у даљним слоговима речи. На тај смо начин и добили примере као: *џефердан* (м. џефердар) С 23 (bis), *џефердани* С 20, *телар* (м. телал) МП 6, *теларе* МП 18 и сл.

§ 56. Друге сугласничке измене у средини речи. Већ смо напред видели да се често у речи мења један од двају сугласника, ако се налазе у непосредној близини. Видели смо и то да су те промене биле скоро увек условљене и изазване једним од дотичних сугласника. Интересантан је и појав, који је добро

¹ И у рукопису „Горског вијенца“ у ст. 560 стајало је најпре *љевше*, а у ст. 1239 *овшоку*, па је то после исправљено у *љешје* и *оашоку*. (Исп. Опис рукописа „Горског вијенца“ од М. Решетара, „Стражилово“ за 1892 г. и дела П. П. Његоша књ. I, Београд 1926 г. стр. 338—47).

познат црногорским дијалектима, да се иза билабијалног *п* и *б*, денталнолабијалног *в* и носноусненог *м* сугласник *љ* мења у *ј*. То код Његоша налазимо врло често: *просицију* Ш (1) 209, *скуцијени* Ш (4) 328, *окуцијај* Ш (5) 240, *куцијено* МП 49, *заклопјена* МП 35, *окупјаше* С 68, *попјачкали* МП 167, *пјачке* О 172 (bis), *пјачку* МП 167, *с нестријењем* С 116; *љубјаше* МП 210, 115, *дробјаху* Л 36 *Пивјанина* Ш (5) 515, *Граховјане* Сп 130, *поставјати* Сп 55; *сло-мјени* Л 56, *изломјена* Л 56, *сло-мјене* Л 36, *сло-мјеним* МП 107, *ломјава* МП 17, *изломјене* В 2736, *чамју* Ш (4) 35, *грмјава* С 136, *помамјен* С 162, *мјаше* (*мъаше*, дисим. **мъаше*) С 105, *лакомјаче* (*лакомъаче*, дисим. **лакомъаче*) МП 198.

У свим горњим примерима промена је извршена у сугласничким групама: *пљ*, *бљ*, *вљ* и *мљ* које су добивене јотовањем у прасловенском језику. Али то имамо и у случајевима добивеним новим јотовањем од суфикса *-јје*, на пр.: *копја* МП 206, *шрцијем* С 82, *шрција* Ш (3) 363; *славољубје* Л 57, *славољубја* МП 126, *родољубјем* МП 107, *робје* В 304, Ш (1) 631, Ш (5) 475, *робјем* Ш (3) 562, С 10; *здравје* Ш (4) 53, *јавје* В 2332, *крвју* Ш (3) 512, *дивје* С 136, *дивјачне* В 243, *дивјачности* МП 96, *љубавју* Ш (4) 16, *живје* В 1303, поред *копља* и сл. (в. § 57).

Прелаз гласа *љ* у горњим случајевима показује да је његова промена условљена самим његовим положајем у речи, тј. само ако се налази иза лабијала (док у другим положајима речи остаје неизмењен; исп. овде *љ* = *ј* у икавским говорима и у примерима: *људи* = *јуди*, *љут* = *јут* и сл.). Тај факат нас наводи да поменути појав доведемо у везу са најновијим јотовањем (од *ѣ*) сугласника *п*, *б*, *в* и *м* у црногорским дијалектима (исп. § 60.).

Познато је да у Црној Гори налазимо поред примера *пјесма*, *бјелоћа*, *вјера*, *мјесец* и сл. и јотоване примере: *пљесма*, *бљелоћа*, *вљера*, *мљесец* и сл. Сама напоредна употреба тих речи (с једне стране са *пј*, *бј*, *вј* и *мј*, а с друге са *пљ*, *бљ*, *вљ* и *мљ*) утицала је те смо и у речима са старим *пљ*, *бљ*, *вљ* и *мљ* добили *пј*, *бј*, *вј* и *мј* (пјувати, пребјен, ставја, сло-мјен и сл.). Да је то тако показује нам и тај факат, што неке стране (талијанске) речи са *пј* добивају у дијалекту и *пљ* (обрнуто горњим случајевима), на пр.: поред *пјаш* имамо и *пљат* (т. piatto), *пјаца* и *пљаца* (т. piazza).

§ 57. Ваља такође напоменути, што је према датом тумачењу природно, да често налазимо и примере без промене поменутих сугласничких група, на пр.: *скуциљаху* В 1535, *просицље* Ш (1) 441,

избљувала В 53, позивље Ш (4) 119, називљу Ш (5) 103; робље В 351, 451, дивље В 7546, кошља Л 56, кошље Ш (1) 94 итд.

§ 58. Забележио сам у неколико случајева метатезе: *оздгор* В 1241, *цклена* (*тсклена, исп. стаклена) С 92, *цклене* МП 90, 103, *цленовидну* С 100, *цкленијема* С 47, *сујма* (сумја > сумља > сумња) С 138, О 177, *барјак* Ш (2) 194, *барјакшару* В 1137, *свега* Ш (1) 342, *свемогући* Л 34, *сав* (увек), али према црквеном и: *всемогућа* С 213, *всемогућом* С 7.

§ 59. Најзад ћу навести неколико примера немењања непчаних сугласника *к* и *г* испред палатала *и*, што би се ретко чуло у црногорским дијалектима, на пр.: *књиги* МП 33, *стоки* С 108, *јеки* С 207, *војски* С 37, *битки* Л 59, *сјенки* Ш (3) 882, *боги* МП 192, 206, *неслоги* С 100.

§ 60. **Најновије јотовање.** Познато је да се у јужном дијалекту сугласници *л* и *н* у вези с кратким *ћ* увек јотују (*љешо*, *хљѐб*, *њѐдра*, *сњѐжна* и сл.). У црногорским дијалектима је јотовање готово увек извршено и код сугласника *ш* и *д*. Но код Његоша у тим случајевима имамо често и нејотоване примере, што у многама може бити књишки утицај. Тако поред обичнијих примера: *ћескота* В 1425, *ћешкоте* Ш (2) 671, *ућерасте* В 1172, *ићели* Ш (1) 819, *ћера* Ш (5) 432, *ћерају* Л 12, *улећела* Л 14, *излећела* Л 14; *ћед* В 1584, *ћетињити* В 1640, *оћести се* В 2035, Ш (3) 216, *нећѐље* В 2107, *вићеше* В 1599, *овће* В 113 итд., налазимо и: *шјескоти* Ш (4) 65, *шјелохранитељи* В 2527, *шјелесине* В 1025, *утјеха* Л 21; *дјеца* Ш (4) 904, *дјецу* Ш (5) 264, *видјели* Ш (5) 69 *видјеше* Ш (1) 281, *подјела* Ш (4) 671, *дјела* Ш (1) 322, *овдје* Л 4, *овдјена* Ш (2) 723 и др. У Црној Гори се често јотују од *ћ* и лабијали: *м*, *в*, *п*, *б* (*мљечна*, *вљечити*, *пљесна*, *бљеличаст* и сл.). Нашао сам код Његоша у том правцу само пример *пљеном* МП 177.

§ 61. **Сугласничке групе.** Најпре ћу овде навести примере где у речима место старе јотоване сугласничке групе *шт* имамо *шћ* уместо *шт*: *пушћа* МП 212, 213, *смјешћене* Ш (4) 225, *опрашћам* Ш (2) 823, *кришћењу* В 306, *кришћено* В 1041, *кришћаху* Ш (2) 733, *закришћеним* В 586, *некришћена* В 423, *прекришћени* В 2461.

Нема сумње да горњи примери не претстављају продужење старих облика, већ су наново образовани по аналогiji облика (имперфекта, трпног придева и итеративних глаголских облика) глагола са основом на *ш* (исп. *млатити-млаћах-млаћен*, *мушити-мућах-мућен* и сл.).

§ 62. Стара сугласничка група *шт* задржана је без промене у примерима: *остра* В 1931, Ш (4) 231, *остро* В 2304, *остроме* С

20, *изострише* С 196, *изострила* В 2306, *остротом* В 884, *прегрст* Ш (3) 25 (исп. руско *горсть* и сл.).

§ 63. Одмах ћу овде навести и примере са сугласничком групом *шт* место обичније *ст*: *коштурницу* В 1226, *јаштребу* МП 76; у туђим речима: *каштигам* Сп 132, *каштигани* Сп 98. У глаголским облицима: *пуштите* В 194, Ш (3) 29, *упушти* В 1824, *попушти* Ш (4) 609, имамо *шт*, вероватно, по аналогiji (исп. *пуштен*, *пуштах* и сл.).

§ 64. Често сугласничка група *-шск-* (*-дск-*) прелази у *-цк-*: *брацке* В 702, *брацку* МП 101, *брцки* МП 38, 39, 75, 76, Сп 47, 103 (и са наново унесеним *д*: *брдцки* МП 73, *брдцкога* Сп 49), *сармацко* МП 48, *свјецке* МП 98, *грацкијех* МП 20, *љуцке* МП 92, *љуцкога* МП 98, *љуцкоме* Сп 141, *госпоцку* Сп 47.

§ 65. Групу *-цк-* имамо каткад и место *-ћск-*: *никшицкоме* С 167, *никшицки* Сп 94: *-ћск-* > *-цск-* > *-цк-*.

§ 66. Стара сугласничка група *кш* од *гш* у средини речи остаје без измене у примерима: *дркшим* В 1360, *дркти* В 2188, *дркташе* В 1507, *дрктећи*, *дрктећој* Ш (3) 765.

§ 67. Да наведем на послетку и случајеве кад *хћ* у почетку речи (код облика гл. *хтети*) гласи *кћ*: *кће* В 1051, 2600, С 52, 116, *кћех* Ш (1) 232, *кћели* С 73, *кћела* Сп 57.

МОРФОЛОГИЈА

ИМЕНИЦЕ

§ 68. Именице *рѣт*, *ѡтрѡв* и *стѣпѣн* јављају се код Његоша (као и у црногорским дијалектима) као именице женског рода. Тако поред примера по I промени: без *рати* Ш (4) 355, судба наша *отрѡва* је чаша Л 22, степен *највећи* Л 39, 55, налазимо и примере по IV промени: без *рати* Ш (3) 322, неће *рати* Ш (3) 727, од *рати* С 109, МП 13, 203, из чаше *отрѡви* В 2496, степен *највећу* Л 64 (bis).

§ 69. Именице *власи* и *Млѣци* код Његоша су увек у женском роду и мењају са по III промени: бјеле *власе* просуо В 587, за свјетле *власе* Л 28, запалила *власе* МП 111, сиједих *власах* МП 115, нек се *Млешке* вежу Ш (1) 839, да ће остат *Млешке* са Русијом Ш (1) 786, по *Млешкама* В 1444, у *Млешкама* В 1525.

§ 70. Место обичнијих именичких облика: *ѡсвета*, *неѡдаћа*, *зѡвеса*, *слобѡда*, имамо каткад у истом значењу и облике по IV промени: *освет* С 37, 55, *неѡаћ* Ш (2) 241, *завјес* МП 92, *слобод* МП 39, што налазимо и у народном говору.

Именица *веће* (*вијеће*) јавља се и у мушком роду као *вијећ*: *мудри вијећ* С 18, и у женском као *вијећа*: *данашњу вијећу* В 79.

§ 71. Често имамо случајеве да се место обичнијег именичког облика мушког рода јављају и облици женског рода на -а. Потребно је овде напоменути и то да ти облици нису увек дублети (јер каткад имају извесне разлике у значењу). Да наведем неколико таквих именица: *зрака* сјајна Л 12 (bis), *зраку* МП 92, *бездну* кипећу Л 12, 26, *бездне* хладне Л 68 (и: *бездан* Ш (4) 807), царство *мраке* Л 36, *мракама* Л 36, 77, *зла поразо!* Л 79, *зла иредсказо!* Л 79, сан *забораве* Л 13 (па и: несрећној *заборави* Л 13).

§ 72. Именице: *кѡмѣн*, *грѣмѣн*, *крѣмѣн*, *плѡмѣн* имају и краће облике: *кам* В 848, 1944, Ш (4) 506, МП 4, *грм* В 1089, МП 185, *крем* МП 85, С 196, *плам* В 2771, *пламови* В 80. Чешће се јавља

у прилошком облику и стари облик номинатива *ками* Ш (3) 418, МП 84, С 76.

§ 72а. Каткада глаголске именице на *-ње*, образоване од трпног придева имају неумекшан крајњи сугласник основе, несумњиво, према облицима презента, аориста и сл.: *молење* Л 44, МП 199, *хулење* Л 70, *хулења* Л 52, *ухилење* Л 59, *дијелење* МП 83, *дозволење* Ш (4) 784, *сажалелење* МП 178, *лешење* МП 99, *чудењем* МП 47.

§ 73. Његош често употребљава према црквеном (руском) језику глаголске именице на *-ије* (м. на *-ње* или *-ће*): *познаније* В 619, *страданије* В 634, *посланије* Ш (4) 125, *спасеније* Ш (5) 448, *мученије* Ш (1) 509, *званије* Л 8, 9, *зданије* МП 178, *пјеније* Л 30, *ученије* С 2, *зачетије* Л 13, С. 16, 81, *бесмртије* С 16, *прошенија* Л 47, *преданија* Ш (4) 5 и сл. Али су обичнији облици на *-ње*: *добровање* В 348, *надање* В 135, *молење* Л 44, МП 199, *дијелење* МП 83, *вјеровања* Ш (1) 214, *странштовања* Ш (1) 228 итд.

§ 74. Могу се чути и у говорном језику именички облици на *-ће* (*-тје*) као: *божје даће* МП 200, *развиће* Турака Ш (3) 1, *поклаће* Ш (2) 365, *просуће* крви С 128, *придобуће* С 24, исп. и: *имуће* Ш (1) 181, *шренуће* С 173, 184 (и *шренућ* С 173).

§ 75. Није на одмет да наведем овде и неколико апстрактних именица на *-ост* које су доста ретке у обичном говору: *каквост* МП 126, *каквости* МП 94, *каквостима* МП 178, *љушост* Ш (2) 790, МП 191, С 27 (bis), *јадост* МП 100, *тврдост* С 20, *миленост* МП 178, *нељепост* Сп 125. Такво је образовање и за конкретан појам у примерима: *поврхност* земна Л 78 (исп. р. *поверхность*), *светшост* (у зн. светиња) МП 128.

§ 76. Обичније је много образовање апстрактних именица на *-ло*. Тако налазимо и код Његоша примере: *губавило* Ш (2) 145, *опачило* Ш (3) 813, *подобило* МП 85, *махнишило* МП 202.

§ 77. Да наведем овде и неке именице на *-ота* које су доста обичне у црногорском дијалекту: *висота* МП 43 (у дијал. и *низдошта*), *бистрота* МП 45, *краснота* МП 99.

§ 78. Именице *славуј* и *мрав* имају облик и на *ља* (-ја): *славља* В 1294 (исп. у р. соловей-соловья) *мравља* МП 175 (у р. муравей-муравья, у Ц. Гори и: *мрваљ-мрāvља*). Облик *мравља* се често налази и код дубровачких песника (Ветранића и др.); налази се и у словеначком језику.

§ 79. Најзад да наведем за именице *казна* и *песма* и старије облике: *казан* (ст. сл. *казнь*) МП 111 и *цјесна* (ст. сл. *пѣснь*) В 292, Ш (3) 693.

§ 80. **Падежни облици у једнини.** Од именице *дѣн* имамо у генитиву облик по основи на *і* (са уметком *-ев-*) *дневи*: тога страшнога *дневи* С 212, од тога *дневи* МП 191, не чекаше *дневи* од удара О 382, до Ђурђева *дневи* Сп 130. Именица *нѣбо* има генитив с проширеном основом консонантом *с* у примеру: до *небеса* престолодржнога Л 10. Напоменућу да се у црногорским дијалектима каткад могу наћи с таквим проширењем и примери номинатива; исп. пр. *чудесо* (м. чудо) Решетар, *Der štok*. Д. стр. 172.

§ 81. Именица *господ*, као и у дијалекту, често има у вокативу стари облик *господи* В 2653, Ш (3) 13, 14, Л 24. Именице на *-ар* имају у вокативу наставак *-е* и *-у*: *господаре* Ш (1) 226, 484, МП 4, О 20, *сердаре* В 1016, Ш (1) 102, — и: *господару* В 2585, *сердару* В 2049. Забележио сам с вокативом на *-у* и примере: дико и *поносу* С 164, *штиту* С 36, *цвијету* МП 109. Да наведем овде и стари вокативни облик, свакако из црквеног јез., од именице *душа*: *душе* изгубљена! Л 47.

§ 82. У инструменталу именица *пуш* има и старији облик *пушем* Ш (3) 817, поред чешћег *путом* В 1016, Ш (1) 645, Ш (2) 372, С 16. Од именица на *-ар* имамо и у овом падежу двојаке наставке: *-ем* и *-ом*: *царем* Ш (1) 737, *господарем* Сп 47 и чешће: *царом* Ш (1) 67, Ш (2) 381, Сп 47, 48, *сердаром* Ш (3) 843 и сл. Именица *дѣн* има у инструменталу облик по основи на *і* (са уметком *-ев-*) *дневи*: бога славим и *дневи* и ноћи Ш (4) 75, гријеш ноћи ка и *дневи* МП 8, — и с наставком *-љу*: *дневљу* С 68. Ваља овде напоменути да именице са променом основе на *і* могу примити по аналогiji и наставак *-ом*: *смрћом* МП 16, *помоћом* Ш (2) 519.

§ 83. **Множина.** Од именица мушког рода Његош често употребљава краће облике (тј. без уметка *-ов* или *-ев*) и онде где то не бисмо очекивали (бар не према народном говору у Ц. Гори). Нема сумње да је то у већини случајева изазвао метар. Да наведем неколико необичнијих примера: *цари* В 200, Ш (1) 371, *вјетри* В 2505, *лафи* В 259, *длани* В 819, *громи* Ш (1) 21, *боји* Ш (2) 705, *друми* Ш (2) 711, *брати* (браћа) О 475, *дари* Ш (1) 53, Ш (3) 516, Ш (4) 185, *гласи* В 2585, *краљи* Ш (2) 736, *спужи* Ш (2) 736. Наравно да краће облике налазимо и у косим падежима. Тако имамо у генитиву: *царах* Ш (5) 558, В 1081, *топах* С 185¹; у акузативу: *духе* Л 17, *краје* В 1631, *после* В 452, *маче* С 17, *шти-*

¹ Интересантно је да у црногорским дијалектима од именица: *пласш*, *снои* и још можда неке, генитив плурала је уз бројеве обично: *пласша*, *снопа*, док иначе имају увек дуже облике: *пласшова*, *снопова*.

хе С 1, *своде* С 121, *шоце* С 122; у инструменталу: над *царима* Ш (2) 225, *роима* Л 34.

§ 84. Супротно горњим случајевима имамо и мало необичније примере с наставком *-ови* (*-еви*). Али ваља напоменути да се те врсте дужи облици радо употребљавају и у црногорским дијалектима. Тако има код Његоша: *витежеви* МП 8, *прешковах* Ш (4) 179, *зубовах* В 2306, *шрудове* Ш (1) 473, *јеленове* С 203, *бадњакове* О 20.

§ 85. Позната је особина црногорских говора да у генитиву плурала имају наставак *-āx* (*-īx*), где је сугласник *x* могао доћи према придевском наставку *-īx* (*-iīēx*). То обично налазимо и код Његоша, на пр.: *бињишах* В 1, *руках* В 34, *ногах* В 99, *путах* В 140, 142, *громавах* В 152, *крилах* Л 11, *зраках* Л 11, *небесах* Л 11, *јунаках* Ш (1) 12, *данах* Ш (1) 49, *момаках* Ш (1) 125, *громавах* МП 42, С 17 и: *очих* В 897, 1989, Л 13, *људих* МП 102, С 204, *ћудих* МП 102, *стварих* МП 47.¹

Од именице *гдшт* забележио сам облик генитива *гостах* МП 108.

§ 86. Стари генитив без наставка *-ā* могао би бити у примерима као: тридесет *тисућ* Ш (3) 576, *седам стотин* С 50, девет *стотин* С 110, пошто се слични примери могу чути и у обичном говору.

§ 87. У дативу именица мушког рода каткад налазимо наставак *-ма* место обичнијег *-има*: вјешта *бојма* С 16, метне *Турцма* С 16, каза *Црногорцма* С 17, прискочила *витезма* С 90.

§ 88. Ређе се нађе од именица женског рода у¹ дативу и наставка *-ам*: *слугам* даде С 133, мојим *снахам* и *јетрвам* О 434, што не постоји у народном говору.

§ 89. У акузативу сам забележио и старији облик *гости*: чврсти кости за јуначке *гости* Ш (1) 581, поред новијег *госте*: за горске се *госте* не приправља' В 1159.

§ 90. У инструменталу плурала, поред обичног наставка *-има* налазимо код именица сва три рода, као и у дијалекту, и наставак *-ма*: *слабостма* смо привезани В 770, под *кључевма* В 240, пред *кавурма* Ш (5) 171, пред *војницима* С 18, с *Турцма* В 546, С 21, с *главарма* С 25, са *мачевма* С 14, са *шаторма* С 134, познатога *бојма* С 188, с *крилма* С 11, с *устма* С 9, с *дусма* МП 127.

§ 91. Код именица женског рода каткад налазимо у инструменталу и стари дативни наставак *-ам*: одоље им *мишцам* Ш(3)

¹) Ређе се код Његоша нађу и облици генитива без *x*, што је лако могло доћи и грешком, на пр.: *пуша*, *књига*, *ухода*, *крајева* Шh. предг., *дана* Ш (4) 572, *матшца* Ш (4) 569, *дјела* С 98, *погледа* Л 13.

481, с *равнинам* Ш(4) 864, жестокијем *минам* МП 5, *цвјета лучам* свјештенијем Л 9, с *надеждам* С 88.

§ 92. Иако се у Црној Гори често чују у локативу облици генитива на -ах (по *пдљах*, по *горах* и сл.), ипак их код Његоша налазимо врло ретко. Забележио сам само ове примере: о *ратиштах* МП 212, по *села(х)* МП 164, по *Бањанах* О 14, по *гранах* О 458.

§ 93. Вредно је навести и неколико облика старијег локатива на -и: на *небеси* Л 17, на *рамени* (глава) МП 37, у *волови* Сп 114, у *послови* Сп 54.

§ 94. *Напомена*. Ваља још приметити да неке именице средњег рода у инструменталу и локативу плурала место наставка -има имају наставак као именице женског рода (на -а) -ама, на пр.: с *писмама* Ш(1) 512, у *сунцама* Л 15, у *божештвама* Л 15, у *људствама* С 191. Ја мислим да су ови облици образовани према облицима у руском језику (исп. *письмами*, *солнцамъ*, *божествамъ* и сл.).

ЗАМЕНИЦЕ

§ 95. *Личне заменице*. У дативу сингулара место облика *теби*, *себи* нашао сам дијалекатску употребу у примерима: *тебе* се клањам Ш(3) 392, *вјенац тебе* сплести. МП 104, к *себе* прима С 5, и ставише *себе* вождом, сина Ченгић паше С 68.

§ 96. У дативу се плурала често код Његоша јављају дијалекатски енклитични облици: *ни* В 190, 282, 283, 337, 448, 657, 935, Ш(1) 638, Ш(3) 696; *ви* В 188, 864, 941, Ш(1) 127, 128, Ш(3) 295, 386, 342.¹

§ 97. И у акузативу плурала поред обичних енклитичних облика *нас*, *вас* налазимо и облике: *не* Ш(15) 393, *ве* Ш(1) 124.

§ 98. *Показне заменице*. Облици показних заменица: *тај*, *овај*, *онај* каткад гласе: *та̂*, *ови*, *они*, на пр.: *та̂* људи В 2735, *та* свијет В 2425, *та* поса Ш(2) 466, *та* ферман МП 13, *та* сахат С 75; *ови* свијет МП 98, 184, *ови* бој С 98, *ови* случај С 118, *они* час В 1692.²

§ 99. Поред обичних облика показне заменице за количину: *оволики*, *шолики*, *онолики* и сл., каткад налазимо и облике са редуцијом: *овлика* Ш (5) 403, *овлике* Ш (2) 831, и прилошке облике: *овлико* Ш(2) 136, *шолко* МП 196.

§ 100. Ређе налазимо и оваке облике показних заменица за каквоћу: *такови* Ш (1) 475, Ш (3) 307, Ш (4) 51, *таковому*

¹ Облици: *нами* Ш(1) 598, *вами* Ш(4) 594, С 127, вероватно ће бити унесени од издавача Његошевих.

² Мислим да Његошев није облик *ончас* МП 3, 17.

Сп 53, *онаковому* В 1973; и у неодређеном и одречном облику: *некакова* МП 98, *никакове* Сп 53.

§ 101. Ретко кад код Његоша упитно-релативна заменица *ко* гласи и *шко* МП 111, О 26, и у одречном облику *никшо* С 161 и *нишко* Сп 47.

§ 102. Од заменице *што*, поред обичног генитивног облика *чега*, налазимо и облик *чеса* В 857, Ш (2) 322, 319. Тако имамо и неодређене облике: *којечеса* Ш (3) 719, *нечеса* Ш (3) 81 (исп. и придевске облике: *нечесова* В 818, Ш (1) 407, *нечесове* В 2104).

§ 103. Поред облика *замен. сав* (никад дијалекатски *вдс*) имамо и црквени облик *вес* МП 8 (и *всјех* МП 47). Необичан је облик у локативу *свом* (м. *свем*): у *свом* свјету Ш (5) 559.

§ 104. *Напомена*. Датив сингулара код заменица женског рода каткад је са партикулом *зи*, на пр.: *њојзи* В 813, 1956, *његовојзи* В 410, *својојзи* Ш (1) 403. Напоменућу овде да се у црногорским дијалектима (у Цеклину) могу чути и заменички облици као: *мјзи* (мј), *вјзи* (вј), *онјзи* (џни).

ПРИДЕВИ

§ 105. Најпре ћу навести неколико придевских сложеница које Његош доста често употребљава, обично у својим првим радовима, а нарочито у „Слободијади“. Нема сумње да се у томе огледа утицај језика Л. Мушицког (исп. пр. из његових ода: *краснопрости*, *буквонеуксни*, *крвожедни* и др.)¹ кога је Његош радо читао и подражавао. Тако налазимо и код Његоша придевске сложенице (чији је последњи део образован од глаголског општег дела), где имамо

а) у првом делу придев (прилог): *кривосудне* Венеције С 54, *брзотечни* источник С 16, *брзотечни* океан С 48, *брзотечне* газове С 31, *брзотечни* Татарин С 68, *брзотечна* кола С 11, *црнотечна* врела С 56, *мушнотечни* вали С 126, *стрмогледне* литице С 78, *брзолетна* зрна С 92, *цкленовидна* круна С 95, *стрмотечну* ријеку МП 114, *гордевидне* планине С 56. и сл.;

б) у првом делу именица: *страховидни* ѓкџ С 49, *змијовидни* цефердани С 20, *крвовидно* трупје С 24, *крволишни* данак С 22, *крволишни* боји С 54, *огњеносно* оружје С 73, *бојеносна* искра С 82, *митроносни* владика С 77, *јадоносна* магла С 90,

¹ Сјени Доситеја Обрадовића, ст. 8, 28, 37.

троносни Призрен С 106, *градоносни* облак В 759, *громоносна* кола С 11, *злоносни* полет С 113, *смртоносни* мачеви С 24, *месоједне* тиге С 24, *јунакородни* Медун С 108, *цареродна* Вијена С 70, *крвосипни* бој С 135, *кололетни* дим С 135, *громометног* величаштва, *пламеносипној* колесници МП 111.

Није тешко видети да је у овим сложеницама заступљено више падежа, а најчешће акузатив, где је обично увек однос последњег (глаголског) дела према првом (именичком), као однос предиката према објекту (исп. *смртоносни* мачеви = мачеви који носе смрт и сл.).

§ 106. Нађу се каткад примери да је језичка анализа раздвојила сложеницу на делове, узимајући место њеног именичког дела на *о* самостални падеж, на пр.: *крвљу шечни* (м. *крвдшечни*) потоци С 3, *крвљу платне* слободе С 127. Као што се види, у овим примерима је однос раздвојених делова остао исти као и у сложеници. Интересантно је да налазимо и самосталне облике (вероватно, образоване према последњем делу придевске сложенице) као: *јечни* (исп. *многдјечни* и сл.) бубњи С 107, угледаше војску *гредну* (која греде) С 169, *крочно* јато С 30, *звечне* пушке С 199, *цебехане* Турцма *ходне* С 136.

§ 107. Особина је црногорског дијалекта да неки придеви сложене деklinације место наставка *-ни* (који је тамо обичнији: *народни*, *древни* и сл.) имају и умекшано *-њи*. Таквих облика има и код Његоша: *народњи* Ш (1) 477, *народња* В 2317, С 203, Ш (2) 213, *народњега* Ш (4) 697, *народње* В 88, Ш (2) 238, *народњу* Ш (4) 384, *древњег* МП 53, *западњега* С 198.

§ 108. Ваља овде навести и дијалекатске облике придева са неумекшаним сугласником *н* од основе испред наставка *-ски*: *цештински* Ш (4) 570, *цештинскога* Ш (4) 438, В 2384, *лански* В. 86 *ћештински* Ш (1) 165, *требински* Сп 92.

§ 109. Као и у дијалекту налазимо и код Његоша место обичнијег наставка *-ив* наставак *-ав* у примерима: *лажав* Ш (2) 283, 508, *лажавога* Ш (5) 507, 518, *лажаву* С 48.

§ 110. Необична је у говорном језику употреба придева са наставком *-ов* (*-ев*) као у примерима: *челикова* сабља С 152, *челикове* споне попуцаше Ш (1) 401, *брилијаншови* прстен Сп 87, *ускрсова* јаја В 860, *ћуд* лисичју а *зечево* срце Ш (3) 801. Нема сумње да је ово код Његоша образовано у неким случајевима према сличним примерима у руском језику (исп. у руск. *брилијаншовое ожерелье* и сл.)

§ 111. Познато је да неки придеви за појачавање свог значења узимају још и придевски наставак *-ан*. То имамо каткад и код Његоша: *пунан* Ш (2) 420, *пунану* Ш (2) 127, *ситани* С 49, *ситана* Ш (2) 204.

§ 112. Ваља навести и неколико придева (облика старог трпног придева садашњег времена) које је Његош узео из црквеног језика: *невидимом* руком Ш (1) 567, *невидимом* снагом С 57, један *невредим* оста, Л 50, шар *движими* Л 76, ланцем *невидимим* МП 46, свему *видимоме* МП 47, стварих *видимијех* МП 47, на *зовомом* мјесту Сп 83, богом *бранимо* гнијездо Ш (3) 130, рај *мними* ће праоци живе МП 62.

§ 113. Код Његоша налазимо, као што је то обично у јужном дијалекту, поједине падеже придева са краћим и дужим наставцима. Тако у инструменталу сингулара мушког и средњег рода поред честих примера са наст. *-им*: *свијетлим* гробом В посв., *закршћеним* пићем В 567, *царским* утоком Ш (1) 224, *божественим* електризмом Л 16 и др., налазимо често и примере са наст. *-ијем*: *ђавољијем* трагом В 557, *умнијем* сјеменом В 750, *силнијем* пашом Ш (1) 707, *ускијем* каналом Л. 47 и сл.

§ 114. У генитиву плурала код Његоша су обичнији у употреби дужи облици с наст. *-ијех*: *страшнијех* В 152, *дивнијех* В 275, *зрелијех* В 1818, *светијех* Ш (2) 626, *свијетлијех* Л 31, *бесмртнијех* С 103, Л 15, *гвозденијех* В 1988, *турскијех* В 1998, *стамболскијех* Ш (1) 213, *грубијех* Ш (1) 213, *узанијех* Ш (4) 875 итд. Ређе налазимо облике на *-их*: *дивних* В 2636, *пуних* Ш (1) 356, *бесмртних* Л 30, *заробљених* Л 51, *сјеверних* Л 55, *коловитних* Л 15, *играјућих* Л 15.

§ 115. И у дативу, инструменталу и локативу плурала, поред облика са наставком *-им* (*-има*): за слободу *падшим* јунацима Ш (1) 18; с *бистрима* очима Ш (1) 28; у *правилним* колима Л 15 и др., обични су исто тако и примери с наст. *-ијем* (*-ијема*): вијек се протегнуо *храбријема* јунацима Ш (1) 449, он ће ера бити страшна *људскијема* кољенима В. посв., с очима *бистријема* Ш (1) 119, с *клешијем* Турцима Ш (4) 344, са бојима *честијема* С 122, по горама *крвавијем* С 83 и др.

§ 116. **Компарација придева.** Компаративни наставак *-ији* каткад је сажет у *ѿ*: *воли* је В 1619, 2336, Ш (3) 443, Ш (4) 523, *најсрећни* Ш (2) 108, *најжесточѿ* С 108, *најсрећниѿ* Ш (2) 770, *најславниѿ* Ш (2) 770, *најстрашниѿ* В 1811.

§ 117. Каткада се на готове компаративне облике наново додаје компаративни наставак, на пр.: *жешћија* С 75, *лакшија* С 83, *полакшије* Ш (1) 483.

§ 118. Необичнији су компаративни облици као: *грдња* (м. грђа) Ш (5) 443, 444, МП 197, *страшње* (м. страшније) С 185, *лашње* (м. ласније) С 205¹.

§ 119. Познато је да у народним песмама придевски префикс *пре-* може имати значење прилога *много*, *врло* и сл. То налазимо и код Његоша:

Е *презгодна* глава бјеше. В 1938,

Бјеше једна кућа *превелика*. В 1459,

Те *преблизу* напуштише Турке. МП 161,

Од Црнице *преиштом*. С 148 и сл. Отуда имамо тај префикс и у именици, на пр.: нагрдиће красну главу, *прекрвници*. В 1950.

БРОЈЕВИ

§ 120. У овом ћу одељку навести само неколико необичнијих облика код бројева. Облик броја *четири* гласи и са редукцијом вокала: *четир* Л 20, О 23, Сп 51 (bis) и *четри* Сп 54.

§ 121. Поред облика *двјеста* В 1342, МП 19 (и: *четириста* С 74, 75, МП 10) налазимо и старији облик двојине *двјести* В 879, С 73.

§ 122. Особина је неких црногорских дијалеката да за збирне бројеве од четири па на даље имају облик на *-еро*: *четверо*, *петеро*, *шестеро* итд. То налазимо и код Његоша: *четверо* постах Ш (2) 452, *седмеро* Брдах МП 13.

§ 123. Каткад је за бројне придеве (прилоге): *двострук*, *тродострук* и сл. узет у првом делу сложенице облик збирног броја *двоје*, *троје* (према облицима: *четворострук*, *петорострук* и сл.): *двојеструка* веза Ш (1) 21, *двојеструке* мисли МП 201, *двојеглава* Височица С 108, *тројеструке* редове С 211.

§ 124. Ваља навести и дијалекатске облике бројних прилога: *триш* (од старијег *тришт*, — исп. и *двâш* од *двâшти* у Ак. Рј.) МП 198, *четириш* (*четирипуш*) МП 198.

§ 125. У црногорским говорима је врло обична употреба бројних именица на *-ина* као: *пѣтина*, *шѣстина* итд. То налазимо и код Његоша: по *шестину* у један (гроб) копамо В 2719, па изнаћи око *десетине* (људи) Ш (1) 80, којих у све није више од *десетине* било Ш (1) 426; и на *-иња*: а ти више у њима проричеш но којимудраго *десетиња* В 1723, *десетињи* главе откидоше МП 80, и с *петињом* војеводах С 142.

¹ Од облика *ласан* поред *лашње* налазимо и *ласније* С 32, 127.

ГЛАГОЛИ

§ 126. Код Његоша се често налазе облици трајних (итеративних) глагола образовани, вероватно, дуљењем основног глаголског вокала, што није особина црногорских дијалеката. Тако налазимо облике: *претрчају* (м. претрчавају) Ш (3) 379, да *истрчеш* хата В 1809, *очишћају* (очишћавају) МП 208, *очишћали* МП 208, *обожају* (обожавају) МП 187, *осветљају* (осветљавају) МП 93, *освјетљати* С 39, *окићају* С 88, *окиће* С 163, *окићај* МП 50, *принућа* ме МП 111, *окожу* ме МП 114, *очекаше* С 26, *продужа* се С 75, 116, *подбуњаше* С 16, *подчињати* се С 5, *покорати* се С 5, *обесмрћа* С 3, *захваљам* ти Ш (1) 471, Сп 129, *очекаху* С 130, не *лишај* (не лишавај) МП 206.

§ 127. Његош често употребљава и дијалекатске облике итеративних глагола изведених,

а) наст. -ова или -ева: *честитовати* С 114, *запитовати* В 2585, *повукова* В 507, *примовали* МП 206, *завидује* МП 54, *миноваху* (мињиваху) С 143, *кажеваше* С 8, *кажева* Ш (4) 358;

б) наставком -ава: *пуштаваш* В 2530, *допуштава* Ш (2) 800, *сауштавају* се Л 20, *спуштавах* се В 1169, *развишљава* В 506, *помишљава* Л 42, *занимава* Л 17, 18, *присвојава* Ш (1) 341, *извољава* Ш (1) 341 *опроштавај* МП 4, *пружаваху* С 51, *знавао* Ш (3) 514, *знава* С 37 (исп. и *знавање* Ш (2) 769); *угађавā* МП 207.

в) наставком -ива: *клонивати* се С 165, *споменива* се МП 113. *задојива* се С 124, *побивали* су их МП 205.

§ 128. Каткад се за образовање неких трајних (итеративних) глагола узима основа презента основног глагола: *каживат* В 2110, *каживати* С 6, *кажујем* Ш (3) 737, *кажује* В 335, 1053, 2131, *кажева* Ш (4) 358, *предскажујућ* Ш (1) 382; *припашују* В 2360.

§ 129. У облике глагола *бāцџи-бāцати* место сугласника *ц* унесено је *ч* из облика трпног придева, те отуда имамо: *бачиш* МП 94, *бачих* О 452, *одбачио* МП 196, *бачали* МП 76, 208, *бачале* МП 107.

§ 130. Према инфинитивима са основом на сугласник *с*, а у презенту са сугл. *д* (на пр. *бости*, *бодем*) начињени су и облици: *изисти* (изићи) Ш (1) 159, С 122, Сп 50, *изист* Ш (4) 408, *обисти* (обићи) Ш (4) 8 67 (и: *обисти* — обидем, у значењу *пробати* В 2371).

§ 131. **Презент.** Глаголи *заклињати* и *вејати* који имају обично облике: *заклињем*, *вијем*... имају каткад и старе облике: *заклинам* те МП 61, *заклина се* С 93, *вија се* Ш (1) 464.

§ 132. Супротно изнесеним случајевима, од глагола *гађати*, поред обичнијих облика: *гађа* В 2765, 2773, *гађају* В 138, Ш (4) 886 *разгађа* В 508, *погађа* В 508, налазимо и облик *угађеш* В 1016; од глагола *набрајати*: *набраје* (бројанице) В 1214.

§ 132а. Код глагола: *помагати*, *пуцати* имамо и облике: *помагају* (очи) Ш (1) 37, *пуче* (пушка) С 50, *пучу* В 1120, 1838, 2756 (и *пуцају* В 2565).

§ 133. Чешће имамо и облике презента глагола III промене (Лескинове) са јотованим крајњим сугласником основе: *узимље* В 2060 Ш (4) 31, *називљу* В 690, *називљу* Ш (5) 108, *позивље* Ш (4) 119, *позивљу* Ш (4) 111, *пишљу* С 149, *почепље* С 32, *колебље* се Л 75 (исп. и: *колеба* се В 2512), *колебљу* се В 2514, Л 52, *сипље* С 156, 185, *просипље* Ш (1) 441, С 183, *просипљу* Ш (1) 209, С 73, *надимљу* се Л 63.

§ 134. Супротно наведени примерима налазимо и облике презента: *окретају* Ш (3) 455, *растежају* В 522, *кликтају* С 21, *општејају* МП 200.

§ 135. Према глаголима типа *давати-дајем* образовани су и презентатски облици као: *пружајеш* В 2388, *пружаје* Л 20, *закопајеш* МП 56, *задржаје* В 2257, *цркаје* МП 176, *цркају* МП 134.

§ 136. Да наведем напоследку још неке презентатске облике. Тако имамо од глагола *задѣши*¹, *одѣши*: *зидијеш* С 209, *одије* С 112; од сложених глагола са *гнати* увек: *подженем* В 2250, *разжене* га С 76, *дожене* га Сп 47, *ужене* јој В 845 и сл., од *биши*: *биде* МП 58 (са и из инф.).

§ 137. Облици старог конјуктива *мож* и *ој* (**хоћ*) налазе се по каткад у Његошевим делима у значењу „можеш“ и „хоћеш“.

Мож ли знати, оче игумане В 2218, Не *мож* чути МП 121, *Мож* ме ружит Ш (2) 575, *мож* виђет В 1226; *Оли* челе хватат у капицу В 497, *Оли* сада дозиват Мацаре Ш (4) 644. У примеру: *Хоћ* ли мени дати вјеру тврду О 135, — сугласник је *ш* могао овде доћи из дијалекатских облика 3. л. презента: *хѡше*, *нѡше*, које ређе налазимо код Његоша: *хоше* нама село изгорјети МП 30, *хоше* О 20, 156, 434.

§ 138. Најзад ваља овде истаћи да је све оно што сам изнео о презенту код Његоша, — особина и црногорских говора.

§ 139. **Императив.** Већ сам раније напомињао (в. § 17а) да се у императиву каткада губи вокал *и* као: *помоз* В 179,

¹ Исп. пр.: Немој брате *зађеш* сиротињу О 249; у дијалекту је обичније *зађести*.

остав В 301, *излаз* В 1789, *бжеж* В 1564, *довед* С 10; у множини: *отворше* се Ш (1) 10, *оставше* В 1840 итд. Наводио сам (в. § 42) такође и облике са изгубљеним консонантом *ј* као: *ошва-ра'* В 836, *чиша'* В 840, *да'* В 2061, *исприча'* В 2242, *шиска'* В 1453, *чека'* С 121; у множини: *дочека'мо* С 99, *измјеша'ше* С 123, *да'ше* С 97 и сл.

§ 140. Добро су познати црногорским говорима стари императивни облици: *виђ* (*виђи*) и *јеђ* (*јеђи*). Код Његоша сам само нашао: *виђ* С 4 и *виђи* В 1, 66, Ш (1) 91 (bis).

§ 141. Према облицима императива: *дају*, *продају* (исп. пр.: *продајите* крсте и кандила О 17) и сл. образован је и императивни ненародни облик *торжествују* (скачи у вис торжествују МП 48).

§ 142. Да наведем овде и дијалекатске облике императива као: *притезај* МП 18, *помагај* МП 4. *окићај* МП 50.

§ 143. **Аорист.** Аориски облици од глагола *моћи* гласе код Његоша увек: *могах* Ш (1) 734, *мога* Ш (1) 457, Ш (3) 368, С 123, *могаше* В 1529; од гл. *видети* поред обичнијих облика: *виђех* В 1980, Ш (1) 433, МП 63, *виђесмо* Ш (4) 511, *виђеше* В 1599 налазимо и дијалекатски облик *виђох* Ш (8) 592; од глаг. *штети* имамо краће и дуже облике: *хће* В 264, *кћех* Ш (1) 232, *кће* Б 1051, С 52, 116, 146, 158, *шће* В 60, *шћесте* В 868, *шћеше* Ш (2) 466, и: *шћеде* Ш (1) 298, *шћедоше* Ш (3) 737. Исто то налазимо и од гл. *стати*: *стах* С 93, *ста* В 1387, С 6 и *стаде* В 1466, 1567. Према овим облицима образован је и облик у 3 пл. *довеше* (м. *доведоше*) С 150.

§ 144. У неким црногорским говорима (око Цетиња) аориски облици од глагола сложених са *ићи* каткада гласе: *пђх* (пођох), *дђх* (дођох), *пђше* (пођоше) и сл. Такве облике понекад налазимо и код Његоша: *оше* (одоше) МП 28, *доше* (дођоше) МП 3, 76, О 21, *поше* (пођоше) МП 12.

§ 145. Аориски облици од глагола сложених са *нѐсти*¹, код Његоша гласе: *занесох* Ш (3) 540, *донесоше* Ш (1) 87, *понесосмо* Ш (1) 670. Ни једанпут нисам забележио дијалекатске облике *дђнијех*, *дђнијесмо* и сл. Од глагола *изићи* забележио сама аористе: *изидох* В 1633, *изиде* В 2582 (никад: *изиђох*...).

§ 146. **Имперфекат.** Необично је у нашем језику да глаголи IV (Лескинове) промене образују имперфекат наставком -ијѧ- место

¹ У Црној Гори се облик *нѐсти* не чује већ имамо увек облике: *дђнијети*, *дђнијети* и сл. образоване према аористу: *донијех*, *однијех*.

наставком -а- од основе са умекшаним крајњим консонантом. Маретић за примере: *звечијаше* н. п. I 42, *вриштијаху* н. прип. 123¹ каже да су погрешни и необични. Међутим у црногорским дијалектима се такви облици често могу чути, па је природно што их имамо и код Његоша², на пр.: *желијах* Ш (3) 397, *желијасмо* Ш (4) 691, *сједијаше* Л 66. *грмијаше* В 1469, С 95, Л 21, Ш (3) 44, *грмијаху* В 1745, *трептијаху* С 161, *фриштијаху* В 1746 и сл.

§ 147. Каткад неки имперфекатски облици глагола IV промене образовани наставком -а- не умекшавају крајњи основни сугласник, те према *возаху* В 1461, имамо и: *улазаху* Л 36, *пролазаху* Л 46.

§ 148. Поред обичних облика од глагола *бити*: *бјеше* В 1459, 1405, 1531, *бјесмо* В 1343, *бјесте* С 49, *бјеху* В 1422, 1423, 1456, 1457 итд. (само сам забележио дуже облике: *бијах* Ш (1) 516, *бијасмо* МП 31) налазимо каткад и облике: *бјах* МП 6, *бјаху* С 47, О 161. Овакви се облици могу чути у јужним крајевима Црне Горе. Налазимо их често и код Љубише (Исп. из Прич. В. Дојчевћа³: *бјах* 47, 65, 68, 69, *бјасмо* 82, *бјаху* 88, 108, итд.).

§ 149. **Футур.** Сем обичне употребе краће форме футура, где се на инфинитивну основу додају енклитични облици глагола *хтети* (*бићу*, *нагрдиће*, *затријеће* и др.), имамо каткад употребљен и дужи футурски облик: *бити ће* В 2408, *сресити ће* Ш (4) 224, *остати ће* Ш (3) 160, *погинут ће* Ш (3) 159, *ослачат ће* Ш (5) 228, *пошћуцат ће* Ш (5) 285, *даши ће* МП 10, *чинити ћемо* Ш (4) 441, *чути ћете* С 86 (bis).

§ 150. Ређи су случајеви да глаголи са инфинитивом на -ћи, поред обичног дужег футурског облика (*пошећи ће*, *наћи ћемо* и сл.), имају и краћи: *врћу тебе* О 84, *дићемо се* (дићи ћемо се) Ш (4) 215.

§ 151. **Партиципи.** Облици прилога времена садашњег обично су на -ћи (*цијучући* В 124, *презирући* В 247, *кријући* В 774 и др.), али их има (вероватно стиха ради) и краћих на -ћ: *играјућ се* В 117, *грабећ* В 122, Л 18, *предскажујућ* Ш (1) 382, *идућ* Ш (2) 281.⁴ Вероватно стиха ради налазимо неправилно образован облик: *раздвајући* (м. *ваздвајајући*) В 2121, као и од перфективног глагола *сѣтити се*: *сјетећи се* (м. *сјећајући се*) С 163.

¹ Gram. i stilistika, стр 262.

² Често и код Љубише налазимо такве облике (Исп. Причања Вука Дојчевћа, С. књижевна задруга 81: *желијах* 32, *сједијаше* 95 и сл.).

³ Издање Срп. књиж. задруге.

⁴ Маретић је у Вуковим делима нашао само пример *стерућ*, н. п. 1,613 (исп. Gram. i stil. стр. 640).

§ 152. У Његошевим делима наилазимо каткад и на старије облике прилога времена прошлог, али само у придевском значењу (узете из црквеног или руског језика): *падишим* јунацима Ш (1) 19, *падишој* С 3, *погипшима* Ш (3) 76, *погипше* С 78, *погипшијех* С 67, 95, *погипшу* О 436, *погипшега* С 68, *изнемогша* С 3, *поникише* искре С 8, *непривикши* Сп 77. Од нових облика у придевском значењу забележио сам само пример: *блеснувшом* искром С 26.

§ 153. Сложени глаголи од *гйнути* поред обичнијих облика прошастог придева: *погинуо* В 1296, 1305, *погинули* В 1515 и сл. имају и дијалекатске облике: *погибло* Ш (3) 115, 121, *изгибла* С 144¹, образоване према облицима оних свршених глагола који имају промену и по I и по II врсти (Лескиновој): *дйгао* и *дйгнуо* (према *дйћи* и *дйгнути*), *пдо* и *пдгнуо* и сл.

§ 154. Од глагола *хтѣши* поред облика прошастог придева: *хшио* В 1157, *штио* С 67, *шћео* МП 105, *шћели* Ш (2) 374, *кћели* Сп 82², налазимо и контаминоване облике: *охшио* МП 206 (bis), *ошћела* В 2670, С 115 где је почитно *о* узето из презенатске основе.

§ 155. Познато је да прошаста придеви од свршених непрелазних глагола могу имати и придевску употребу: *излежало* право МП 84, *не увехле* вјенце МП 104, *заспале* ноге С 149, *ојаћела* кула В 2785¹. Необично је што имамо придевско значење тог партиципа и од трајног глагола у примеру: *Расли* цвјете, дивото јуначка МП 84.

§ 156. У трпном придеву код сложених глагола од *нѣсти* основни сугласник *с* често је, по аналогiji, замењен сугласником *ш* (према *нѣшен*, *дѣношен* и сл.), на пр.: *пренешена* В 1858, *занешен* Л 18, *занешено* МП 44, *нанешене* О 25, *понешена* Сп 67.

§ 157. Према руском језику, од глагола *надути* налазимо облике прошастог придева образоване од презенатске основе: *надмена* војска С 115, *надменој* Венецији С 121.

§ 158. Напоменућу најзад да смо према облицима *бијен*, *вијен* (*савијен*) и сл. добили и облик *нечујене* (м. *нечувене*) Ш (3) 125, као што имамо и обрнут случај у примеру *опивени* (м. *опијени*) Л. 32.

¹) У црногорском дијалекту постоји и иманица *погибао* — *погибли*,

²) У писмима Његошевим налазимо и облике: *хошио* Сп 72, *хошјели* Сп 70, 131.

³) Облике *дјаћелл-ла-ло* често налазио у н. п. од гл. *дјадиши*, али образовани према трпном придеву *ојаћен-а-о*, тако и обл. *учињели* (м. *учинили*) С 116, *опаљели* (м. *опалили*) МП 31.

ПРИЛОЗИ

§ 159. Овде ћу само навести неколико прилошких облика, иако сам неке од њих већ раније спомињао.

а) За начин: *кџми* (у зн. *слабо*, *рђаво* и сл.: тек да стеку да се *ками* ране В 1422); *лџсто* (у зн. *брзо*: сва је (војска) *листо* на ноге скочила МП 18); *зџфајду*¹ (у зн. *залуду*: да пребројим прстима *за фајду*, В 2239, ал' *за фајду* — прах их не прихвати МП 60, ал' Французу све *за фајду* С 191); *нџвлашшто* (у зн. *намерно*: *навлашшто* нас је сатворио Л 49. У дијалекту се обично чује облик *нџвлџш(ш)* и *нџлџш* у истом значењу, исп. у ст. сл. обл. *влаштѣ* = властит); *понаџсоб* (сваки нашом *понаџсоб* муком Л 7).

Поред обичнијих прилошких облика: *непрџстано* С 59, *беспрџстано* МП 87 налазимо и облике: *непрџстана* С 59, *беспрџстана*² Ш (3) 488, С 48, 197, О 167; *дџбџља* (*озбџља* сам војску покупио С 153); *крџвом* (у зн. *тајно*: он ме *кровом* у кућу намјести Ш (1) 248); *пџџшком* (неки *пџџшком*, а неки на крила. Л 30). У Црној се Гори чују још и облици: *пџџше*, *пџџше* и *пџџшики*); *смиџром* (у зн. *мирно*: да сједите посад *смиџром* С 149); *наџпџсло* (у зн. *како ваља*: тад би ствари *наџпџсло* ишле Ш (2) 117). Истог су значења и дијалекатски облици: *наџпџсло* и *наџпџслен*.

б) За време: *приџе* Ш (1) 750, *приџе* В 543, Ш (2) 183, *поириџе* Ш (2) 11, *преџе* В 653, Ш (4) 310, 344; *ланих* В 1296, *ономланих* Ш (5) 426, *посад* С 149, *поскора* С 9, *умах* (џдмах) 4С 5, *готова* (*џдшово*) В 1996, *подна* (пџднџ) Ш (4) 101, О 440; *пошџе* — у дијалекту је обично временско значење *после*, ређе је у значењу прилога *сем*, *осим*: У Турака нема ни оружја, *пошџе* дуге бритве о појасу. О 169; *часџм- часџм* (у зн. *каткад*: *Часџм* поје, игра, весели се, *часџм* плаче, кука јадикује МП 94. Исп. и код Вука: *часџм* ведро, а *часџм* облачно. н. пословице 189, живот му је *часџм* пун, а *часџм* празан. 238).

§ 160. Прилозима су каткад додате познате партикуле. Тако налазимо парт. *-н*, *-на*: *џтолен* В 3734, Ш (1) 302, 713, *џтлен* С 16, *џклен* В 78, 644, С 209, *веџен* МП 24, *џндена* В 1359, *џудиџена* С 57, *-р*, *-ра*: *џадар* С 9, *џадер* О 29, *џосадер* С 25, О 29, *џуџер* О 50, 55, *џаџџер* Сп 71, *џадера* С 120; *-ке*: *џанаске* С 47.

¹) Погрешно је овај облик транскрибовати: *за фајду*.

²) Погрешно је транскрибовано *без прџстана*

СИНТАКСА

ПАДЕЖИ

§ 161. **Номинатив.** Позната је особина нашег језика да се уз глагол *бити*, и све оне који показују бивање (постати, остати и сл.), употребљава предикативно и номинатив и инструментал (исп. пр.: *Остала сам удовица млада.* н. пј. 1,742 и: *Размисли се може ли и како, Црногорац другојачи бити и остати правим Црногорцем.* Ш (3) 150—53). Ову особину имају и још неки глаголи са рефлексивном заменицом „се“ којих је значење блиско значењу глагола бивања. Навешћу овде из Његоша неколико номинативних облика (инструменталне облике в. у § 217 и 218) који стоје као резултат радње уз глаголе: *градити се, назвати се, прометнути се*:

А како се градите *вјештице*? В 2135,

Називљу се *цареви синови*. В 690,

Тисућу се људи на свијету

Називају *вуци и лавови*. Ш (4) 852,

Соломуни да се прометнуо. Ш (4) 743.

§ 162. Да наведем и неколико случајева морфолошке употребе вокатива место номинатива. Такве случајеве имамо обично код именица мушког рода, пошто оне често имају у вокативу више слогова него у номинативу:

А ће био *Драшко Поповићу*? В 1384,

А жени се *Суљо барјактаре*. В 1757,

Кад то виће *босански везире*. Ш (2) 412,

Које носи *паша Карамане*. Ш (5) 514,

Марковићу Лазо с јатаганом

Одсјече је (главу) вољу *ораћему*. Ш (1) 434—35 итд.

Необичнији су и ређи облици кад уз именицу не стоји каква реч као њен атрибут:

Да је главом *царе* како каже. Ш (3) 254,

За њу *царе* знава није. С 37,

А кад *Вуче* с војском удри. С 19 и др.

Несумњиво је да смо све горње и сличне облике добили стиха ради, а облик је вокатива узет место номинатива, вероватно, према једнакости тих падежа код именица средњег, а често и мушког и женског рода. И рекао бих да неки научници¹ погрешно мисле да ту употребу није изазвао метар, јер бисмо је иначе и у прозном језику очекивали. И зато треба овде напоменути да у таквим случајевима немамо увек употребљен ни прави морфолошки облик вокатива. Ако је на пример потребан за стих само један слог, онда у том случају именица уз коју стоји атрибут остаје морфолошки у номинативу (ако није у стиху нарочита инверзија), а само њен атрибут добива проширени, тј. вокативни облик. То се да лако видети по акценту у оним примерима код којих је акценат номинатива и вокатива различит, исп. пр.: А жени се Суљо барјактаре и сл., где облик *Суљо* има номинативни (узлазни) акценат³.

§ 163. Стиха ради се узима и номинативни облик м. вокатива, на пр.:

Ти бжеж', *варвар*, с свјета брже! МП 51,

Сви питају: „*Махмуш калиф*, ђе си! МП 66

Славо, дико и поносу,

А *потоњи спид* и бруко! С 164, исп. у нар. песмама:

Бог т' убио, Дојчин Петре, *варадински бан!* 1, 456,

Ој ти, Јано, *бисер мој!* 1, 344 и др.

§ 164. **Генитив.** Од многобројних генитивних значења навешћу овде само најкарактеристичније примере његове употребе код Његоша. Као што је познато, у нашем се језику присвајање исказује обично каквим присвојним придевом. Но од имена састављених од две речи које се не могу обухватити једним придевским обликом имамо обично употребљен посесивни генитив. Код Његоша, у неким (ранијим) делима, имамо мало необичнијих примера, где је и од једне речи (именице) употребљен посесивни

¹) М. Štepel, Rad CII, 8.

²) Под „атрибутом“ овде треба схватити и презиме.

³) Интересантно је навести и неке случајеве где м. номинатива, ради попуне стиха, имамо употребљено презиме и у генитиву, а име остаје у номинативу:

Но га гледа *Караџића* Мимо 'О 395,

За Смаилом Абдул *Зечевћа*

За Абдулом Усеин *Аџића*. О 459.

генитив, иако бисмо тамо очекивали употребу присвојног придева. Нема сумње да је то код Његоша употребљавано, у већини случајева, стиха ради:

Јер на земљу ударите,
 За помоћи *Москве* краљу. С 38,
 Ваша дрска рука, ријеч
 Мене *паше* вјенац даше. С 70.
 Нит'(ћу) *Османа* име држат
 Врховнијем над мојијем. С 148, али тако имамо и:
 Глас *владике* к боју звани. С 141,
 На *Ситнице* мост дођите. С 39,
 На гиздави мост *Ситнице*. С 39.
 А Вијена славом хучна
 Сад отире *сузах* токе. МП 89,

§ 165. Аблативно значење генитива Његош каткад не обележава предлогом, што би данас било необично. То често налазимо уз компаративе где се обележава да нешто има од чега бољу или већу особину:

Нађено је *драже* негубљена. В 777,
Љепши сунца, *зоре* и *мјесеца*. В 924,
 Развеза је *боља* *слабе* *свезе*. Ш (4) 831,
 Већ би свијет *црњи* *пакла*¹ *био*. Ш (4) 239,
 Он (Бог) је *стариј*² *начела* и *конца*. Л 47,
 Михаиле, подобни ми чином,
 Али духом много *нижи* *мене*. Л 47,
 Да ти рану ту душевну,
Смрти *тежу* извидамо. С 167,
 Ал' слободу *главе* *дражу*. С 205,
 Ал' је овђе он *силниј*³ *икога*. МП 206.

Употреба генитива без предлога уз компаратив особина је нашег старог језика. Такве примере налазимо врло често код дубровачких песника, исп. прим.:

Силна *вихра* *јачи* и *бржи*. Гунд. Осм. 5, 90,
Сунчанице, *сунца* *дража*. И. Ђорђић, пјес. разл. 23 и др.

Али, наравно, и Његош чешће употребљава овакве примере са предлогом *од*:

Очи горе *живје* *од* *пламена*. В 1301,
 Чело јој је *љепше* *од* *месеца*. В 1304 и др.

¹) Овај пример није сигуран, јер у првом издању стоји написано *пакла*.

§ 166. Није обично да испред генитива материје не стоји предлог *од*. Код Ђегоша сам нашао само један такав пример:

Грло јој је *чиста филдиша*. В 1869.

Такве примере налазимо и код других писаца:

Држак му је *дрва шимширова*. С. Милутиновић, Об. 55,
Наруквице *куповних чипака*. Р. Катанчић, Fructus 66 и др.

§ 167. Уз медијалне глаголе као: *проћи се, стидети се, бојати се, плашити се* и сл., поред случајева где је обично генитив *сам*, без предлога *од*, довољан да обележи аблативно значење, као у примерима:

Да се прође *таквијех послова*. Ш (1) 140,

Стиде се *лудости*. Ш (2) 523,

Не бојим се *клетве* ни другог В 2400,

Они су се *мене* уплашили. Ш (1) 388; — има их и са предлогом испред генитива што унеколико појачава аблативно значење тог падежа:

Од напаст да нам се прођете. Ш (2) 360,

Но се проћи *од Бјелопавлића*. О 199,

Не бојим се *од вражјега коша*. В 529,

Но се бојим *од зла домаћега*. В 531,

Што се стидиш *од те паралаже!* Ш (1) 336,

Да се Турци *од мене* не плаше. Ш (1) 329.

§ 168. И уз глагол *желети* може да стоји генитив (м. обичнијег акузатива), јер се може схвагити као извор жеље:

Жељела му кућа *мушке главе*. В 2420; исп. овде и пр.:

Жалије му *снахин вјенац* било,

Него *главу* свог сина Андрије. В 1299, где имамо акуз. као и уз гл. *жалити*; али такође и:

Жалије му *војводе Уроша*

Но обадва да изгуби сина,

Жалије му *војводе Уроша*

Но сву земљу што је изгубио,

Жалије му *војводе Уроша*

Него очи да је изгубио. В 576—81.

§ 169. Познато је да иза речи које показују количину, а нарочито иза прилога за количину, долази партитивни генитив:

Зубовах је туште изострила,

Роговах је туште зашиљила. В. 2036—37 и др.

У примеру: Ту измиље *некаквога пука*,

То ни у сан никад доћ не може В 1545—46, имамо

партитивни генитив зато што је и ту психолошки схваћена количина: *много, сила* и сл. и тај је пример потпуно правилан и у народном духу¹

§ 170. Треба напоменути да уз облике глагола *стати, стајати (стаде, стоји, стани, стане)* који означавају неко бивање, код Његоша не долази, као обично, генитив (исп. у н. п.: Стоји звука *дробнијех ђердана*. 3, 18, Стаде јака *бијела Стамбола*. 2, 66 и сл.), већ акузатив. Исп. пр.: Стани смијех *везирске рицале*. Ш (2) 409 и др. (в. пр. у § 202).

§ 171. Врло је обична црта нашег језика да уз негацију долази генитив, нарочито уз прелазне глаголе (објективни генитив). И највероватније је да се овај генитив може најпре узети као партитивни, тј. да се нешто негира до минимума, па према томе негира се потпуно и у целини. Да наведем у том правцу само неколико примера:

Нека свати не буде *планине*. В 1852,
 Да *крвава боја* не чинимо. Ш (2) 55,
 А све жене дјецу унијеле
 Која *боја* бити не могаху. Ш (3) 558,
 Петар се смије и не хоће *дара* примити. Ш (3) 609,
 Него Марко не обрати *главе*. МП 87.

У пр.: Да је бјеше Србин уграбио,

Ако хоћаш *главе* обратити. В 489, генитив је дошао зато што имамо психолошки негативну реченицу (*ако хоћаш = нипошто не шћаш*, тј. не бих). Забележио сам и примере негативне реченице где је употребљен и акузатив и генитив:

Мајка *чедо* наћ не може,
 Нит' љубавник *љубавнице*. МП 117;
 Немој који *пушку* опалити,
 Док не пукне мога *цефердара*. О 96.

§ 172. И уз глаголе у медијалном облику може стајати генитив после негације м. номинатива (субјективни генитив):

Краја им се прегледат не може. Ш (4) 864,
 Да се незна ни *стана* ни *трага*
 Од невјерна домаћега врага. В 2605-6,
 У ове се горе нигда није
Овакога младеша дизало. В 1983-4.

§ 173. Још су необичнији примери таквог генитива од показне заменице *то*:

¹) Исп. Даничићеву Синтаксу, стр. 93.

Па се *тога* код нас не догађа. Ш (5) 535,
То се у нас доживљети неће...

Тога горе трпјети не могу. Ш (1) 817-8,

Да му *шога* у царству не бива. Ш (5) 574. Ово је
обично и у руском језику, исп.: *Этого* у насъ не случается и сл.

§ 174. Генитив после негације долази, иако ређе, и у безличним реченицама. Такви се примери налазе, не само у народним песмама, већ и у народном говору јужног дијалекта. Код Његоша сам забележио примере:

У кућу му *пушке* не висило. В 2418,

Не утече *ока* ни *свједока*. В 2597,

Њему *дана* не свиће *бијела*. Ш (2) 290,

Да *слободне главе* више,

Не подраста ни *јавља* се. С 120,

Немој који *пушку* опалити,

Док не пукне *мога џефердара*. О 96.

У њу неће *кокоша* појати. В 1702, (где је *појати* схваћано без предмета, тј. непрелазно).

§ 175. Не само у негативним већ и у афирмативним реченицама налазимо често генитив место акузатива. Нема сумње да је то обично стиха ради, пошто у обичном говору не постоји.

А припаши *мача свијетлога*,

А у руке узми *џефердара*. В 2040-41,

Дићемо се одмаха на Турке,

С њима ћемо *боја* учинити. Ш (4) 215-6,

Бранит себе и војнике

И *Рагузе главна града*. С 183,

А да може извадити *ножа*,

Још којег изгубити *шћаше*. О 119.

Од горњих случајева треба разликовати пример:

Видите ли *онога кадије*? В 1906, где имамо ген. место акуз. према именицама м. рода за жива бића, — а у примеру: Који живе докле *сунца* грије. В 78, имамо обичан темпорални генитив који често срећемо и у н. п. иза глагола *трајати*, *тећи* и сл.; исп.:

Мријет неће док *свијета траје*. В 1047,

Ти ћеш живјет док *Турчина* траје. Ш (2) 228,

Докле *тече сунца и месеца*. н. п. 2, 43 и сл.

§ 176. **Предлози с генитивом.** *Предлог од:* Каткад налазимо код Његоша употребу предлога *од* туђег (талијанског) порекла. То најчешће налазимо испред посесивног генитива:

Капетан сам од *царева града*. В 369,
 И остали врховни главари
Од народа храброг црногорског. Ш (1) 344,
Сераскјеру од шурске ордије. Ш (2) 61; па и у
 примерима: На олтар се *од цркве* попеше. В 1325,
 Око града *од Кошора*. С 54,
 Да ће име *од побједе*
 Паст на нашу силну војску. С 128,
 Според града *од Новог*. С 191.

§ 177. Ређе налазимо примере предлога *од* с генитивом м. предлога *о* с локативом такође, романског порекла:

Што би река, и ка ти се свиђа,
Од фермана, што не допануо. МП 8,
 Причај штогод, Драшко, *од Млешаках*. В 1400,
 Проводећи разговоре
Од вишештва и хрибросши. С 106.

§ 178. Предлог *до*. Ако глаголска радња долази до нечега, а не дотиче се њега, онда то може бити схваћено као изузето од ње, и тада предлог *до* стоји у значењу предлога *осим*:

Нико не зна *до нас* ће је оно. В 2142,
 И бог знаде *до тебе самога*,
 Је ли ико ту жив претекао. В 2740-41,
 Нејма цара *до једнога цара*. Ш (1) 26,
 А они су листом празноруки,
 Сви *до тога рускога* принципа. Ш (4) 563.

§ 179. Пошто се за изузимање употребљавају и прилози: *већ*, *осим* и сл., то *до* често има и ту функцију:

Што је ово *до вражје суђење*. Ш (3) 506,
 Шта би свијет био *до шрпија*. Ш (5) 80,
 А да што је народ *до шрпија*. Ш (5) 32,
 Те грдобе и тијех грдилах,
До ја нико вообразит не зна. Л 36.

§ 180. Предлог *око*. Како има примера где се предлогом *око* показује радња око нечега:

Око њега руке не превијаш,
 Свагда бјеше као огледало. В 2804 — то можемо
 имати (иако ретко) и примере интересовања за нешто:
 Није, брате, ништа међу нама,
 Но му нешто *око снахе* зборим. В 1262-63.

§ 181. Ваља овде напоменути да Његош има доста често

(обично у прози) и облик *около*: Дођоше поглавице турске, *около* седам осам, и посједаше с Црногорцима. В 713; Пушке пуцају уз поље, пјевају људи, има *их около* сто и педесет. В 1755; Народ се чуди његову послу и сав се окупи *около њега*. В 2647; Црногорци, који су на испуп *около грамаџе*, сви проспу огањ. Ш (4) 358; Монах дрхтећи и обзирући се *около себе*, вади из штита шиш. Ш (3) 632 итд.

§ 182. *Предлог с*. Овај предлог у аблативној употреби може имати развијена различита значења. Тако из меснога значења развило се и значење начина:

Ја бих, браћо, *с оиштег договора*,
 Да главаре браће истурчене
 Дозовемо на општем скупу. В 678-80,
 Ми смо дошли *с оиштег договора*
 Сераскјеру од турске ордије. Ш (2) 60-1,
 Иду к њему *с оиштег договора*. Л 52,
 Ви ме сада *с нова* расцарите. Ш (1) 421.

§ 183. Извор глаголске радње може бити схваћен као њен узрок, те зато предлог *с* често има и узрочно значење:

А с чега се то мало свадисте. В 356,
 Те ти удри недаћ у харему
С Роксолане куга на султане. Ш (2) 241-2,
Муке с муке и зову се муке. Ш (3) 219,
 Да вас Турци *са нас* коре. С 73.

§ 184. Забележио сам и један пример где предлог *с* стоји у временском значењу (дужег трајања) м. предлога *од*:

С ђетињства сам у двору поднивљен. Ш(3) 172, (исп. сличну употребу у руском језику: *Съ дѣтства* живу здѣсь и сл.

§ 185. *Предлог осим*. Од старог облика *сѣвнѣ* (исп. и ст. сл. *сѣвнѣ*) добивено је у нашем језику више различитих предлошких и прилошких облика. Тако и код Његоша можемо наћи облике: *сјем*, и сложене: *осим*, *досим*. Забележио сам неколико примера њихове предлошке употребе у обичном значењу изузимања:

Сјем остале војске паде,
 Ускоковић Станко витез. С 190,
Сјем Азије, ђе им је гњијездо. В 19,
 А о томе нико и не сања
Осим тебе и *друга твојега*. Ш (1) 179,
 Који нема тора ни обора,
 Ни другога блага и имућа,

*Досим струке и оружја сјајна. О 74,
Заблешташе очи од брзине,
Те не могу ништа видијети
До сим врха високог Ловћена. МП 62.*

- § 186. Облик *досим* јавља се и у прилошком значењу, на пр. ;
Да се прође сваких договора,
Досим са мношћу царевим већилом. Ш (2) 265,
Глас ничему чут не могу умну
Досим вјетру ће трепеће листе. МП 59,
Виђет ништа...
Досим нешто како маче риђе. МП 60.

§ 187. *Предлози: дно, крај.* Ови се предлози налазе доста често код Његоша сложени као: *додно, одно, садно; скрај, искрај, открај, украј.* Навешћу за то само неколико случајева:

Од Мрамора *додно Поточинах*
Четрнајест откидоше главах. МП 81,
Од дно Гарча до дно Лисца. С 132,
А може ли ђаво *са дно пакла*
Црњи бити него Црногорци. Ш (2) 617,
Са дно Чева до на врх Једношах. Ш (3) 116,
Гоне Турке до дно Граховога. О 39;
Скрај огњевах Црногорац (отрча). С 200,
Да утече ноћу *искрај мене. Ш (5) 493,*
Искрај свога Диздар Јакуп-аге. О 93,
Од крај Бара до поља Грахова. О 163,
Што је друга хала *украј њега. О 453.*

§ 188. *Предлог у.* Употребу предлога у каткада налазимо архаистички и тамо где би данас била обичнија употреба предлога *код*, на пр.:

А све лажа и клето пањкање,
У тебе нас јесте омразило. Ш (1) 14—15,
Тад задоби плату *у принципа,*

На годину стотину цекина. В 1393-94 и др. Нема сумње да су горњи случајеви схваћени у обичном значењу припадања, што налазимо и у примеру:

Бог велики и његова сила:
У њиву му сјеме скаменио,
У жене му ћецу скаменио. В 2411.

§ 189. *Предлог за.* Мало је необично да предлог *за* стоји уз генитив (м. уз акузатив) кад је нешто нечему намењено; несум-

њиво је да *за* преузима у том случају, заједно са значењем, и конструкцију предлога *ради*:

Досадни смо и својојзи кући

Толи да смо цару *за дивана*. Ш (2) 396,

Не давши му до оне токе које су биле Баја Пив-
јанина и нешто мало новаца *за пута*. Ш (5) 523.

§ 190. Навешћу овде и неколико предлога компаративног карактера, тј. уз које долази аблативни генитив за поређење. Узмимо најпре предлог *ближе* који задржаве конструкцију уз *близу*:

Ви сте *ближе бога и чудесах*. В 2230,

Какав олтар *ближе неба* стоји. В 933.

Напоменућу да и уз придевски компаративни облик *ближи*, уз који бисмо данас очекивали датив, налазимо код Његоша употребу генитива:

Ми смо Срби *ближи рати*

Него *мира* у три пута. С 209.

§ 191. Вредно је овде навести и неколико примера где предлози: *проћ*, *сироћу* и *спрам* имају опречно, непријатељско значење, те зато стоје са генетивом као предлог *против*:

Први они барјак развијаше

Проћ Турчина општега крвника. Ш (4) 182,

Ал' му *проћ нас* ништа неће

То служити ни помоћи. С 159,

Да готови буду поћи

Кад им рече *проћ нахијах*. С 167,

Шта ће јадан кахур учинити

Сироћу тебе и све твоје силе. МП 15,

Ја сам могу *спрам једнога* стати,

А с оваким храбријем народом

Не бојим се никога до Бога. Ш (4) 400-2,

Али опет *око* пење

Мармонт, Дука и Лористон

Спрам славенске двије војске. С 191,

Капетани истурише

Осам хиљад своје војске

На Грахово *спрама Цуцах*

И на Сливље *спрам Пјешивца*. С 163.

§ 191. Употреба предлога *спрам* (*спрама*) у стављању чега насупрот чему (*према* чему) има конструкцију предлога *против*:

То је божја рука начинила,
 А људска је слаба *спрама божје*. Ш (2) 542,
Сирам овога све моје погрешке
 Малене су, видјет са не могу. Ш (3) 190-1,
 Румелија *спрама Анадола*
 Ка да ставиш на гувно тевсију,
 А Босна је *спрама Румелије*
 Ка да ставиш сахан на тевсију. Ш (5) 590-3,
Спрам ка-ана лонци што су,
 То су краљи *спрам султана*,
 А кавури *спрам нас* то су. Ш (5) 601-3.

Исто то имамо и у сложеном облику *наспрама*:

А Турска је *наспрама Русије*
 Како сахан мали на тевсију. Ш (5) 598-99.

§ 193. *Предлог између*. Сем примера са предлогом *између* у обичној значењу налазимо и предлошке облике као: *помеђу*, *намеђу*:

Помеђу њих топи и кумбаре. О 19,
 Паде туре *намеђу* бојева. О 385.

§ 194. *Предлог поради*. Овај се предлог налази код Његоша само у каузалном значењу:

И Новака *поради* халака. В 2662,

Проказала је дужника *поради* 33 талијера. Сп 66. Необичнији је пример: Не имајући одговора на моје писмо од 5. ов. м. *за поради* Кате Голубове. Сп 84 (исп. *заради* у сл. значењу).

§ 195. Напослетку да наведем и сложене предлоге: *според*, *успоред*, *напоред*:

А *според њих* руски солдат. С 190,
Според града од Новога. С 191,
 Бајко паде *според унуке* мртве. В 1962,
 Иде Новак *успоред овацах*. О 120,
 Иде Гашо *наспоред овацах*. О 137;

испреко: Са Московом *испреко свијета*. Ш (4) 589,
 Кутузова *испреко Дунаја*. МП 12.

§ 196. *Датив*. Каткад се и код Његоша може наћи примера за посесивни датив у слободној употреби:

Тијесна су врата *уљанику*. В 1169,
 Но хајдуци паши говораху
 Аман, пашо, *Босни* господаре. МП 23,
 Који иде по ћуди *господу*. Ш (3) 23.

§ 197. Уз инфинитив доста ретко стоји датив (као логички подмет у реченици):

Кажу, нејма смрти без суђења,
 Ма је лако и *суђењу* доћи,
 Ђе се смуте онакве гомиле. Ш (3) 89-91;
 Живјет *му* је док је мени драго,
 И опета ђетињски лудује. Ш (2) 297-8.

§ 198. Употреба етичког датива код Његоша је врло честа. Навешћу за то само неколико примера:

Сав их народ гледа куд одоше,
 А они *ши* стубе те уз цркву. В 1322-3,
 Два *ши* лава претрчају
 Разбојиште сустопице. Ш (3) 379-80,
 Чујете ли ако бога знате
 У што *ши* је очи уковао. Ш (3) 196-7,
 Ту *ми* смртна, цефердарска
 Разнијеше зрна пашу. С 90,
 Ту *ми* турском пјешцу, хатли
 Подрастоше у мах крила. С 103 и др.

§ 199. **Предлози уз датив.** Навешћу овде само неколико примера мало необичније употребе предлога *к* у преносном смислу, где се њиме не обележава правац кретања, већ се показује: или неко стање које постоји с обзиром на нешто, према нечему или нека намена нечему, (где би данас била обичја употреба предлога *према* или акузатива с предл. *за*):

На наша ћеш дјела видијети:
 Нашу љубав *к твојој царској глави*,
 Нашу љубав *к твојој царској кући*. Ш (2) 222-25,
 Међу ссбом сина држе
 Готовога *к приваћењу*
 Славенскога скиптра, вјенца. МП 53,
 Тврди ступе цркве прађедовске
 Важни *к дјелма* ползе отачаске. МП 55,
 Које *к боју и крвљењу* (војнике)
 Налазаше за 'способне. С 97,
 Кад војводе гласом топа
 Глас владике *к боју* звани
 Разумјеше и зачуше. С 191.

§ 200. Забележио сам код Његоша само један пример, где предлог *противу* стоји уз датив: Каква је средства *противу Шће-*

пану употребљавала (Порта), то се види из рапортах тадашњег посланика млетачкога. Ш (предговор).

§ 201. **Акузатив.** Чешће се глаголи *тужити* и *плакаћи* употребљавају прелазно у значењу глагола *жалити* и *оплакивати*. У том случају имамо уза њих објекат у акузативу; на пр.:

Тужи млада ђевера Андрију,
Мила сина Милоњића бана. В 1994¹
Не плач', мајко, дилбер Фатиму.
Удата је, не укупата. В 1855-56.
Не плачимо куће ни љубовце. МП 23.
Твој те отац плаче и жалосна мајка. МП 115,
Плаче Батрић Живка Буровића,
Плаче Батрић Јанка и Грујицу. О 503.

§ 202. Већ сам раније напоменуо (в. § 170) да уз облике глагола *стати* и *стајати* код Његоша долази увек акузатив. То је обично и у црногорским дијалектима. У том случају имамо предмет у логичкој функцији подмета цео обухваћен глаголском радњом; исп. примере:

Фиска стоји младе убојнике. В 2560,
Стаде писка јадне калуђере
И црковне проче служитеље. Ш (1) 503-31,
Стани смијех везирске рицале. Ш (2) 409,
Стаде звека бедем и капију. МП 75,
Стоји цика мало и велико. О. 237.

§ 203. Нарочите је врсте облик акузатива и уз показне заменице *исти* и *тај*, употребљен место обичнијег темпоралног генитива, иако се обележава потпуно одмерено време:

Све исти дан довршише. Ш (3) 577,

Желим и Вас са осталим члановима комисије *тај исти дан* видјети. Сп. 113,

Зар мишљаше турска сила,
Да ће тај дан проћи ласно. С 133.

§ 204. Ваља овде напоменути да именица *пуш* (у зн. foі), катакада стоји са својим атрибутом у акузативу где би обичнији био генитив:

Он помисли да је неке путе
Од зла тога ослободио се. Л 6,
Које ш њима учинисмо (бојеве)

¹ Исп. овде и непрелазно: *Тужи млада за срце уједа.* В 1301.

Са Русима нашом браћом
А и сами неке путе. С 196.

§ 205. **Предлози с акузативом.** Навешћу неколико случајева употребе предлога уз акузатив који су мало необичнији или по облику или по свом значењу. Узећу најпре *предлог проз.*¹

Овај предлог, добивен контаминацијом предлога: (старијег) *през* (исп. у дијал.: *јпрездан* и *прездан* = сваки други дан и сл.) и *кроз*, често се налази код Његоша у истој употреби у којој је и предлог *кроз* у основном значењу:

Па је носе *проз градске улице*. В 1419,
Те га ружи и *проз уста плоче*. Ш (2) 27,
Два убио једног *проз другога*. МП 83,
Проз ордију турску многу. С 90,
Проз срчане наше жиле. С 165,
Проз сва гњезда црногорска. С 133,
Проза село Маршениће. С 160.

§ 206. Његош употребљава и црквени облик *чрез*. Њиме се обележава:

а) средство помоћу кога нешто бива:

Бог из тебе само бегенише
Чрез пророка са земљом владати. В 918,

б) узрок: Ако боли вас подруга грдна
Која паде на свијетло име

Чрез нишавца овог самозванца. Ш (4) 435,

в) правац¹: Нека они *чрез јудол плачевну* (пренесу). Л 73,
И пренесу *чрез јудол плачевну*. Л 77.

§ 207. Забележио сам код Његоша и један пример употребе предлошког облика *чрез* (у значењу предлога *кроз*) који ја нисам чуо у црногорском говору:

Те му Турке бију *чрез аргаше*. О 480.²

§ 208. *Предлог по*. Необична је употреба овог предлога уз акузатив за место или правац простирања где бисмо у савременом језику имали или локатив или акузатив с предлогом *на*:

На литице ваше непрегледне,
Које су се свуда накупиле,
По границе Дужда млетачкога. Ш (1) 593-5,
Ставите их *по границе*
Од Грахова до Гусиња. С 169.

¹ У Синтакси Даничића примера у овом значењу нема.

² Предлог *чрез* постоји и у словеначком јез., исп. р. *скрезь*.

Слични се примери могу чути, иако ређе, и у црногорском дијалекту: *Растурио сијено по оне долине* (Дуга); *Пуштио овце по подине* (Дуга) и сл. Овакву употребу предлога *по* налазимо и код старих далматинских и дубровачких писаца: Марулића, И. Гундулића, И. Ђорђевића и др. Исп. и у ст. сл. јез.: *Бјдџтъ пагоубъ н тржси по мѣста*. Остр. Мат. 27, 7.

§ 209. *Предлог за*. Употреба предлога *за* уз акузатив да покаже неку намену није необична у нашем језику. Код Његоша сам забележио примере:

Ђе Софија *за коњушку* служи. В 2279,
 Овде мјеста ни живљења нејма
За човјека наоко *за ђавола*. Ш (2) 554 и сл.

Интересантнији је пример у том значењу:

Ја сам снио што нијесам нигда
 Мило ми је *за моје оружје*. В 2381.

§ 210. Није обично да уз глагол *помислиши* место предлога *на* стоји предлог *за* (свакако под утицајем конструкције уз глаголе *сетити се*, *опоменути се* и сл.):

Сав претрнем да их бог убије,
 Кад помислим *за оно страшило*. В 1484.

§. 211. Најзгодније ми је овде навести и неколико примера дијалекатске употребе акузатива уз глаголе мировања (м. инструментала односно локатива) уз предлоге *у*, *на*, *над*, *под*, *међу*:

Све ћу ти их затворит *у кућу*,
 Па *у живи огањ* изгорјети. В 2214—15,
У његове пребивам *сараје*. Ш (1) 665;
 Аљинах је *на небеса* доста. В 2226,
 Коло *на веље гувно* поје. В 1209
 Дим је црни лега *над Бајице*. В 2579;
 Најгоре им пак бјеху тамнице,
Под дворове ће дужде стојаше. В 1474—75,
 А ево му облик *под Маше* Ш (1) 184;
 Једна сламка *међу вихорове*. В 35,
 Све слободно зборити можете,
 Како да сте *међу Црногорце*. Ш (2) 47,
 Како ти је *међу Црногорце*. Ш (3) 666.

§ 212. **Инструментал**. Није обично у савременом језику да уз глаголе: *смејати се*, *орукаши се*, *ругати се* долази инструментал. Такве примере налазимо код Његоша:

Но ко знаде *тим се збором смије*. Ш (5) 579,
 Ко се може *овијем смијати*. Ш (5) 580,
 Јер су собом рођени јунаци,
 Јер се *смрћу смију и ругају*. Ш (2) 680—81,
 Што се *старцем једнијем брукаше*. Ш (3) 294.

и адноминално: Нека знате каква је *подруга*

*Нашом мајком црквом православном.*¹ МП 5.

§ 213. Ретка је примена инструментала уз глаголе који синтаксички стоје у пасивној употреби, а кад је уза њих лице које се схвата више као извор радње. Код Његоша налазимо неколико таквих случајева, можда и према руском језику:

Да им Турци покор плате
Ђуарилићем учињени. Ш (3) 582,
 Да освете крв очевах
Црногорцем проливену. С 68,
 Стијесњени *врагом* и *ђаволом*. Ш (3) 141,
 Иван чашом наздрави освете
 Светим пићем *Богом* закршћеним. В 585—6.²

§ 214. Забележио сам само један пример инструментала од релативне заменице *који* кад се она односи на лице:

О висока неба кћери!
Којом вјечност види човјек. С 1, што значи: помоћу које, захваљујући којој или сл., дакле, даље развијено узрочно значење.

Још је необичнији такав инструментал од личне заменице:

Ја сам душе твоје помрачене
 Зрака сјајна огња бесмртнога
Мном се сјећаш шта си изгубио. Л 12.

§ 215. Врло често инструментал значи и начин вршења радње. Необичнији су примери с таквим значењем:

Војска *станом* бјеше пала
 Близу града од Новог. С 181, — или:
 И занешен не чујох ангела,
 Но *трепетом* свјет свјетовах гледах. Л 18,
 Падни раја *плачем* око мене. Ш (2) 274. У последња

¹ Исп. овде и социјативну форму:

Да се грдна *брука* не *набија*
С лијешијем нашијем народом. Ш (4) 516—17.

² У последњем примеру облик инструментала може бити схваћен и као средство. Исп. пр.: Задојен *ђаволом* (тј. *ђавољим особинама*) и др.

два примера данас би била могућа једино социјативна форма. Исп. опет код Његоша: Падни пред њу *с плачем* и *с молбама* МП 61.

§ 216. Инструментал за место (просекутив) у нашем језику обично долази уз глаголе кретања. Код Његоша сам забележио један пример и уз глагол мировања:

Која (војска) бјеше *мјестом* сјела (м. по месту)

Кудијен ће кренут Турци. С 134.

§ 217. Већ је напред напоменуто (в. § 161) да уз глаголе: *бити*, *постати*, *остати*, као природна допуна долази врло често и инструментал. Да наведем неколико примера:

Он ће *другим* бити *Скендербегом*. Ш (3) 608,

Те би Србин данас *Србом* био. В 220; —

Постељом им бјеше слатко

Њежна трава и цвијеће. С 24;

Постадоше лафи *ратарима*. В 259,

Боље им је умријет јуначки,

Нег *илијеном* постати душману. МП 213;

Топал паша *робом* оста. Ш (3) 622,

Размисли се може ли и како

Црногорац другојачи бити

И остати *правим Црногорцем*. Ш (3) 149—51.

Поред номинатива имамо инструментал и уз глаголе: *звати* (*се*), *назвати* (*се*), *казати* (*се*), *прометнути* (*се*):

Што ви код вас *ноћу* називате. Л 31,

И назва се *Шћепаном малијем*. Ш (3) 316,

Те се звати *Србином* не хоће. Ш (4) 323,

Да се кажем *царем русинскијем*. Ш (1) 738,

Живином се *сваком* промећемо. В 2146,

Да бисмо се *сољу* прометнули. О 34.

§ 218. Уз глаголе: *учинити*, *поставити*, *познавати*, уз које стоји објекат у акузативу, природна је допуна увек код Његоша у инструменталу:

Лава *робом* да учини. Ш (3) 615,

Момчад тада њега *пашом*

Поставише, начинише. С 68.

Припознаје Мустафу султана

Најјачијем царем на свијету. Ш (2) 79—81.

§ 219. Ређи су случајеви код Његоша да инструментал стоји уз глаголе који иначе не траже као своју допуну ни номинатив ни акузатив:

Женско мачем не сјеците
 Већ га *робом* доведите. С 97,
 Четврти му *робом* служи. С 210,
 Жене *робјем* Турци поведоше. Ш (2) 562,
 Скендер-бег је срца Обилића,
 Ал' умрије *тужним изгнаником*. В 32,
 Паде Милош, чудо витезовах,
Жертвом на трон бича свијетскога. В 257—8,
 Да их *даром витешкијем*
 У стамболске руке дамо. С 97,
 Џебехану и захиру...,
 Што *пошпором* војсци ходи. С 200.

Иако инструментал има у овим и сл. примерима исто значење као и инструментал у примерима у §§ 217 и 218, тј. једначи се са субјектом односно објектом у реченици, ипак је инструментал добио у тим реченицама значење начина, те се и може заменити свугде номинативом односно акузативом, уз прилог за начин *као*. Отуда је, несумњиво, и дошло да се може и таква конструкција заменити инструменталом; на пр.:

Мрким вуком по пољу са вију
 Своме кнезу да добију славе. МП 214,
 Да горимо *свијећом*, залуду —
 Исправит се никад не можемо. Ш (3) 154—5.

§ 220. Иако у горњим примерима инструментал има значење начина, он се може схватити и са значењем намене:

Онда њине мајке тужне
 И осталу женску чељад
 Војска *ропством* собом узе. С 52.

§ 221. **Предлози с инструменталом.** *Предлог с.* Предлог се *с* каткада код Његоша употребљава и уз инструментал за оруђе. Та је особина доста позната јужном дијалекту, а несумњиво је дошла утицајем талијанског језика. Тако сам забележио примере:

Бог из тебе само бегенише
 Чрез пророка *си земљом* владати. В 918,
 Царска купа да *с њом* цар напија. Ш (1) 65,
 Бог је мени очи даровао
 Те *са њима* видим што су људи. Ш (2) 603,
 А гоји се *са невином крвљу*. Ш (3) 512,
 И треба га одмаха казнити
С вјешалима са срамотном смрћу. Ш (4) 885,

Мучи вило стале ти *с каменом*. МП 82,
 Који вјенце цвјетне плету
С којијема окићају
 Аврорино бистро чело. С 88.

§ 222. Има случајева да се код Његоша привидно предлог *с* изоставља испред социјатива, на пр.:

Срамота је пошла *срамотњаком*. Ш (2) 177,
 Не враћам се *силовитом* војском. Ш (2) 189,
 Онда везир *својом* војском
 Без обратка бјежат поче. С 109,
 Узех *собом* робја неколико. Ш (5) 485,
 Војска ропством *собом* узе. С 52,
 Рат водити *сваким* непрестано. Ш (2) 677,
Свијетом се не познајем добро. Ш (5) 584. Забележио

сам такав један пример и у прози: Носе шенице измијешате *зрнима шишчанима*, налите вином и медом. В 2647. Несумњиво је да у овим случајевима социјатива имамо почетно *с* (*з*) дуго, постало спајањем два *с* (*с* *својом* — *двојом*).

§ 223. Као и у црногорским дијалектима налазимо код Његоша уз инструментал и предлог *су*, али само уз заменички облик *чим*:¹

Су *чим* ћете изаћ пред Милоша
 И пред друге српске витезове. В 76—7,
 Наша земља су *чим* се дичила
 До слободом и до прибјежиштем. Ш (1) 140—1,
 Нек нам кажу су *чим* је раздражен
 Небожител Анолон високи. МП 194,
 Су *чине* нас гођ задијеш
 На све смо ти свако доба
 Одговорит ми готови. С 209.

§ 224. *Напомена*. Вредно је овде напоменути да се су у црногорским говорима налази у слободној употреби обично и уз бројеве и прилоге за количину (мало, колико и др.). Навешћу за то из Његоша само неколико примера:

Виђи врага су *седам бињшах*,
 Су *два мача* а су *двје круне*. В 1—2,
 Соко Бајо су *тридест змајевах*
 Мријет неће док свијета траје. В 1046—7,

¹ У црногорским дијалектима су се каткад чује и уз инструментал бројних именица као: су *двојицом*, су *петином*, су *десетином*, па и: су *неколицином* и сл.

Сједи Данил вожд јуначки, су *тридесет поглавицах*.

[Ш (3) 384,

На ватри га су *сто робах* клети Турци изгореше. Ш (3) 480,

Су *четрдеста других* пођу поклонит се вољи паше Ш (3) 773,

Но се соко у Варну затвара

Су *тридесет хиљадах Арапах*. МП 21,

Стаде бранит града од Московца

Су *грацкијех хиљаду топовах*. МП 21,

А и ја ћу одовуда

Су *толико других* доћи. С 39,

Њих је оно помамило,

Што не двапут повратише,

Су *помало моје војске*. С 153.

Нема сумње да је ово нов појав у нашем језику и да је предлог *су* могао бити добивен само из сложених речи с префиксом *су-*. Напоредна употреба примера (са истим значењем) као: *сукратити* и *скратити*, *сукобити се* и *скобити се*, *супроћ* и *сароћ* (исп. и *проћ*), *супрасна* (свиња) и *спрасна*, *суждребна* и *саждребна*, *сувремен* и *савремен*, *сувише* и *савише* и сл. учинила је те је префикс *су-* схваћен са истим значењем као и префикс *с* (*са*). Пошто је употреба префикса *с* и *са* (као и већине других) обична и у слободној употреби то је и префикс *су* (према њима) могао бити тако употребљен.

Али сад настаје питање зашто се предлог *су* везао готово само уз наведене и сличне прилошке изразе.

Видели смо из горњих примера да имамо увек уз бројеве и прилоге (за меру или количину) генитив имена (односно дуални облик који је схваћен као генитив): *су два мача*, *су седам бињишах*, *су толико војске* и сл.¹; па како уз генитив може бити употребљен и месни предлог *с* (*са*), то се могла осетити потреба и за морфолошком диференцијацијом тих израза, те је, за разлику од генитивног значења, њихово социјативно значење обележено и *морфолошки* (предлогом *су*), и поред тога што је синтаксички њихова употреба била доста јасна.²

¹ То се увек замишља и у примерима где генитив није исказан: *А су колико си*, вели он, дошао (друга)? и сл.

² У црногорским дијалектима место прилошког *штога* (на пр.: Он је стога побјегао, јер се бојао) употребљава се често и облик *суштога* (који је новијег датума), опет по мом мишљењу, да се тј прилошки облик *а морфолошки* разликује од предл. *с* уз замен. генитив *штога* (на пр. Скини се *с штога* дрвета и сл., никад *су штога...*).

§ 225. Необично је да уз предлоге: *међу*, *под*, *пред* стоји инструментал, иако се глаголима означава извесно кретање. У Ц. Г. у народном говору то би се ретко чуло (и то само код мало писменијих), док су, напротив, врло обични случајеви употребе акузатива и уз гл. мировања (в. § 211) тако да је то тамо „постало скоро правило“. Исп. о томе Вукове примедбе, н. пј. I (1891) предг. XLIX и стр. 21. Код Његоша имамо:

Ер ти често идеш *међу њима*. В 2208,

Изведоше *међу народом* Ника Ђурова. Ш (1) 161,
Владика Сава дође *међу народом*. Ш (1) 122, Оду главари у собу к Шћепану и воде га *међу народом*. Ш (1) 193, Излази *међу Црногорцима*. Ш (4) 116.

Враг унесе сабљу *међу њима*. Ш (2) 651,¹

Хајте к мени *под мојим шапором*. В 1099,

Не мари ме врћи *под гомилом*. Ш (1) 747,

И доведи мене *под шатором*. Ш (2) 125,

Уводи их *под серискјеровим шатором* Ш (4) 1,

Довеле два татарина *пред Шћепаном*. Ш (1) 628.

§ 226. **Локатив.** За овај ћу падеж навести само неколико случајева употребљених уз глаголе извесног кретања, што опет није народна црта (исп. § 225), а код Његоша је то могло доћи, у већини случајева, и стиха ради. Тако имамо примере

а) уз предлог *у*:

Те на хата *у рају* полеће. В 1784,

Кад сам доша *у своје народу*. Ш (1) 311,

И угнао воду *у ушима*. Ш (2) 232,

Те му удри недаћ *у харему*. Ш (2) 241;

б) уз предлог *на*:

Ако мислиш *на томе* гледати,

То се у нас доживљети неће. Ш (1) 184—85,

¹ Пошто предлог *међу* иде с акузативом и инструменталом, а како се и употреба тих падежа често код Његоша меша, то имамо и овакве примере:

Све једнако продужаше (ватра),

Међу куле и Турцима. С 75,

Ка невеста много стидна

Међу кишом и свашове

Кад захваћа на здравце. С 110,

Ал' му силу божанствену

Вјечно скрити, угасити

Међу Млешке и Шамболом. С 117

Да се враћаш на *твоме* престолу. Ш (1) 670,
 Да на *њему* с војском ударите. Ш (4) 210,
 Паде на *њем* клетва бесчистија. В 2342,
 Ко би на *њем* (писму) мога отписати. Ш (4) 655;

в) уз предлог *о*:

Радшта ћемо разбијати главу
О стијени овој кривојзи. Ш (2) 476-7,
 Тиранства се вихорови
О брежуљку слободном . . .
 Немилосно луди ломе. Ш (3) 352-4.

§ 227. Најзад да овде наведем примере где и предлози *низ* и *за* стоје уз заменички облик локатива *њем*:

Кад погледам поље и ливаду
 Ал' народа *низ њем* много иде. МП 63,
 Крик јутарњи са мунаре
 И небеса *за њем* маре. Ш (5) 610,

Мићуновић пружи шал те сви *за њем* рукама ухватише В 2386. Нема сумње да је ово необично, а дошло је, вероватно, према употреби предлога *на*, *у* и сл. с акузативом и локативом и мешању тих падежа без обзира да ли глагол значи кретање или мировање (в. § 225 и 226).

УПОТРЕБА ЗАМЕНИЦА

§ 228. **Личне заменице.** Познато је да се акценатски облици личних заменица употребљавају обично онда кад је на њима сила говора:

У тебе је моје спасеније,
 А *у мене* твоја срећа сјајна. Ш (1) 216-17,
 Благо *нама*, наше сунце сјајно. Ш (1) 315,
 Правда ви је што је *вама* драго. Ш (3) 336,
 Благо *њему* и његовој души. Ш (4) 799, и др.

§ 229. Пун заменички облик може бити употребљен и стиха ради. То имамо у примерима:

Ере ти се ја све бојим, синко,
 Да ће *тебе* Турци изгубити. В 2532-33,
 Свагда носим рена *уза себе*. В 1238,
 А он књиге *уза себе* нема. В 2193.

Забележио сам и један случај где заменички облик *их* стоји (према руском језику) место облика *њих* (њихов):

Цар над царма и да и *их* (њихов) јеси. МП 66. Исп.
у н. п. Но *их* (њихову) сестру сунце проси. 1, 229,

У примеру: Њу (пушку) покрај *се* и пружим *се* лећи. МП 58,
енклитично *се* уз предлог *покрај* употребљено је према пр.: *на се*,
за се, *преда се* и сл.

§ 230. Кад је лична заменица субјекат у реченици, па се понавља у односу према себи, онда код Његоша долази увек облик повратне заменице *себе*, на пр.:

Ти издао пријед и послијед...
Заробио *себе* у туђина. В 384-5,
Већ теготни оков физически
Збаци с *себе*, ослободи га се! Л 14,
Онда везир с *својом* војском
Без обратка бјежат поче. С 109,
Лијечимо *себе* и остале Ш (5) 43 и др.¹

§ 131. **Присвојне заменице.** Врло често налазимо код старијих писаца употребљен генитив личне заменице 3 л. место облика присвојних заменице *његов*, *њен*, *њихов*. Тих се случајева може наћи и у Његошевим делима (нарочито у „Слободијади“), али нису народног, већ књишког карактера. Да наведем за то неколико примера;

а) м. заменице *њен-а-о*:

Тадар су ми три везира
Од *ње* боја проплакали. С 9,
Сви волимо изгинути
Нэ *ње* име изгубити. С 15,
Које ће јој очи црне
И *ње* срце ишчупати. С 20,
Докле траје Венеције,
Ње врховни трон и владе. С 54,
Од *ње* зора и *ње* силе
Куд пролази земља дрхти. С 61,
Други Босни војеродној
И Травнику *ње* властнику. С 121,
Нашој мишци поклонише
У витешку *ње* невољу. С 139,
По *ње* јеки би се рекло. С 207,

¹ У црногорским дијалектима су доста обични и примери као: Лијечимо *нас* и остале; поведи га са *шобом* и сл.

Већ словенску главу брже
Послушали по ње вољи. С 215,¹

б) м. замен. *његов*:

Ко *њег'* главу недостојну
Увјенчава и окиће. С 163.

в) м. замен. *њихов-а-о*:

Хоће братску крв да свете
И разуру *њих* домовах. Ш (3) 573,
Њих јунаштва казат фална,
Од нестања српског царства. С 1,
И планина једна другој
Њих гласове предаваше. С 17,
Оштре маче повадише
Њих врхове смртоносне
Црној земљи обратише. С 24,
Огласите турској војсци,
Да се главар *њих* врховни,
Облачио и кренуо. С 106,
Њиног оца, бранитеља,
Уздизника *њих* имена. МП 40,
Француска се *њих* јунаштвом
Сва забуни храбра војска. С 190.

§ 232. Облици присвојних заменица: *мој*, *твој*, *његов* стоје и место заменице за сва лица *свој* када се нарочито истичу:

А ја мичем све на *моју* душу. В 2621,
Противнике гоним *моје*. С 152;
Излаз' к нама часа не почаси
На *твојега* крилата халата;
Не заборав сабље и миждрака
И *твојега* бича пакленог. В 1790—94,
И он мисли у *његовој* глави,
Да ми ништа слано не једемо. Ш (1) 115,
Поп Стефан с *његовим* братом Ђуром. Сп 56.

§ 233. Када је неко име у једној реченици логички или граматички подмет, па се јавља и даље у реченицама у зависном падежу, тада се уза њ не употребљава заменица *свој*. Али код приморских писаца, под утицајем талијанског језика, доста често nailазимо и на такву употребу. Такве сам примере нашао и код Његоша:

¹ У рукопису „Горског вијенца“ стих 409 најпре је гласно: *Ње* невоља како ме бољела, што је доцније исправљено у: *Та* невоља...

Да му врага онога однесу
 Милиј' му је него *своја* душа. Ш (4) 785—86,
 Како дође бијелу Одесу,
 Ту га флота *своја* сусретнула. МП 18,
 Док је *свога* рода и порода,
 Да не дајеш паре ни динара. О 498.

§ 224. **Упитно-односне заменице.** Заменице *који, какав или часов* имају каткада значење неодређених заменица *неки, нешто, некакав (макакав)*:

Укрешите *који*, да пушимо! В 954,
 Дану причај *који* што сте дошли. В 2093,
 Такови су синови природе
Којим њежност, *којим* излишности. Ш (4) 51—2,
 Ове је године порта отоманска *које* у одијелу, *које*
 у новцу, *које* у житу и разним стварима, више од сто тисућах
 галијерах потрошила. МП 156.

Отправљен је ради истраживања *каквих* руда. Сп 85, —
 Били икад Отмановић силни
 Онолику силу отпратио
 На *чесову* лажу и скитача. Ш (3) 255—57.

§ 235. Особина је црногорских дијалеката да заменица *какав* у упитним реченицама може имати позитивне нијансе придева *добар, леп, наочит* и сл. Такво је значење и код Његоша у примерима:

А бјеше ли *какав*, аманати. В 1625,
 Бјеху ли им *какве* куће, Драшко. В 1423.

§ 236. Употреба релативне заменице *чију* у црногорским је дијалектима обична (и може се односити и у једнини и множини на лица сва три рода. Исп. пр.: то је *жена чије* сам дијете видио, .. *жене чију* сам ћецу срио, ... *дијете чију* сам капу нашао и сл.). Необично је што код Његоша место те заменице налазимо увек у употреби генитивни облик релативне заменице *који*, па и кад се она односи на имена мушког рода у једнини што може бити и утицајем руског језика, на пр.: Ја шах, *којега* је диплома на врховну власт подписата блистателним именом обладала од два дијела свијета, и *којега* је халифска патента украшена великољепним титулом обладала од два мора. Ш (2) иза 770. Отуда се каткад јављају и извесне нејасности у тексту:

Фердинанда цара млада,
 Дунај славу *кога* гласећ
 Са весељем хучно иде. МП 90,

Ономе л' се та противи...
Којега се крепкој вољи
 Посидона страшно царство
 Покорило и предало. С 8,
 И њему се подсмјехиват
 Од *којез* се мача остра
 Тресе свијет подунавски. С 210,
 Думан пашо, крјепка мишцо,
 Турства славо, перјанице,
Којега је још прађеле
 Мач Османов припасао
Којега је племе храбро
 Божествена кћер Јунона
 Својим млеком задојила. С 28¹
 Другој вожда знатна даде
 Мићуновић силна Вука
Којега се мача Турци
 Ка' огњена грома боје. С 18.

§ 237. Место обичне употребе прилога за количину *колико* (*неколико*) са генитивом плурала (*колико* имаш *синова* и сл.) у црногорским дијалектима се врло често употребљава неодређени вид заменице *колика* (*колике*) и сл. са облицима као уз бојеве од 2—4, без обзира на колики се број помишља. Код Његоша имамо то увек, на пр.:

Колика му брата остадоше. В 2011,
 Да пребројим зрна из пушаках,
Колика ти токе изломише. В 2811-12,
 Броје *колика* пута која одјекне. В 138,
Колика су мртва и рањена. Ш (3) 96,
Колика си љеша избројио. Ш (4) 46,
 Са *његова* *неколика* друга. О 203,
 Само *неколика* главара остадоше. В 2217.

УПОТРЕБА ПРИДЕВА

§ 238. Супстанивизирање придева је у нашем језику врло познат појав. Обично у тим случајевима налазимо облике одређеног вида. Тако код Његоша имамо примере:

Како су им неки од *старијех*

¹⁾ У овом је примеру помешано директно и индиректно исказивање.

Оградили негђе воденицу. В 830-31,
Свемогући на трон сједијаше. Л 34,
 Да *вјечнога* попиреш законе. Л 12,
Ближи паде, а *даљни* остаде. Ш (5) 156,
 Да *смртнога* нигда уху
 Наше име чуло није. С 128 и сл.

§ 239. Ређе се у том смислу може употребити и неодређени вид придева:

С његове ће стране више
Мртва пасти, крви с' присут'. С 159,
 Колика су *мртва* и *рањена*. Ш (3) 96.

Овај појав, да и облик неодређеног вида замењује именицу, потпуно је разумљив кад се има на уму да је скоро нестало разлике у функцији одређеног и неодређеног вида и да је њихова употреба формална. Тог мешања имамо често и код Његоша. Исп. примере одређеног м. неодређеног вида:

Од вазда су Срби народ *храбри*. Ш (4) 314,
 А ја знадем један (начин) доста *лаки*. Ш (2) 368,

и примере са неодређеним м. одређеног вида:

А владику тога *луда*
 Жива предај у рукама
 Једренскога *главна* паше. С 125
 Онда диван робовидни
 Властелину своје *грозну*
 Ниским гласом одговара. С 114 и сл.

§ 240. Познато је да се обично у народном језику придеви на *-ски* употребљавају у одређеном виду. Код Његоша има примера где се у зависним падежима они јављају и у неодређеном облику:

Трећу даде Лекићу спахији,
 А четврту *сушску* Смаилаги. МП 79,
 Бој чињаху, заметаху
 Око мртва *шурска* меса. С 24,
 Крену везир с војском турском
 Ка ће Кчеву *црногорску*. С 130,
 Од пушчана и *шошовска*
 Дима густа, кололетна,
 Нити једна нити друга,
 Знаше војска када мрче. С 135,
 Еол роди својом силом
 Из влажнога *океанска*.

Њедра облак мраком мутни. С 146,
 Против мишце и оружја
 Рјешителног *српска* гњезда. С 69.
 Оста остру мачу *српску*. С 174,
 Од *персиска* оштра мача. С 87,
 Од *витешка* јуришања. С 172,
 Заклат млада вјенценосца *српска*. МП 64.
 Код *везирска* горда стана. С 107.

§ 241. Придеви као: *малѝ, давнѝ, глѝвнѝ, пушчѝнѝ*, који се употребљавају у номинативу у одређеном виду, у зависним падежима каткада имају код Његоша и неодређени облик:

Даје храбру војсковођи
 Од Заљути села *мала*. С 140,
 Док се с војском састанемо
 Млетачкога двора *давна*. С 116,
 А владику тога луда
 Жива предај у рукама
 Једренскога *главна* паше. С 125,
 Од *пушчана* и топовска
 Дима густа кололетна. С 135,
 Како дође под шатором
 Романскога *главна* паше. С 132.

§ 242. Ређи су и необичнији случајеви да се од присвојног придева на *-ов* употреби одређени облик у независном падежу.¹

Сулејмане, *Орканови* сине. Ш (2) 203,
 Ти везире, *цареви* већиле. Ш (2) 394.

УПОТРЕБА БРОЈЕВА.

§ 243. Број *један* може имати у реченици више различитих значења. Необичнија му је употреба, кад је наглашен, у значењу придевског облика *једини*, на пр.:

Она *једна* може таму
 Пред свијетом ту очистит',
 Она *једна* може право
 Оружију нашем дати. С 164,
 Свуд испод нас муње сијевају,

¹ Познато је да се од придева на *-ов, -ин* у зависним падежима чисто употребљава и одређени вид; исп.:

Па *изађи* око десетине,
 Те су били у *Петровом* граду. Ш (1) 81-2,
 Праунука *Петрового*. МП 48,

А нас *једне* само сунце грије. В 166-68,
Једноме је све покорно мени
 У просторе и за просторима. Л 35.

Исп. овде и обрнуто:

Кунем ти се вером и њитапом,
 Ту делије ни *једине* није (м. ни *једне*). МП 11.

§ 244. Код Његоша се број *један* доста често употребљава онако како се неодређени члан употребљава у страним језицима. Али у многим таквим случајевима тај број има и значење истицања, те зато може значити *пошпуно, само* и сл., на пр.:

Отпремит' се право пут Стамбола,
 Ради гласа *једнога* празнога. Ш (2) 37-67,
 Ко је икад на свијет дочека,
 А од ђеце *једне* распуштене,
 Штогод друго до вјечите муке. Ш (3) 337-8.

§ 245. Бројем *један* истиче се значење именице уз коју стоји и у примерима:

Ко је слијеп, *један* пустињаче! Ш (2) 792,
 Што будалиш, *једна* Бошњачино! Ш (2) 827,
 Грдни *један* скитач безобразни. Ш (4) 767 и сл.

§ 246. Није необична ни употреба броја *један* у значењу неодређене заменице *ма који* (ма какав), на пр.:

Ту љубави чисте братске није,
 Коју *један* човек из пакости
 Ви могао собом претргнути. Ш (4) 900,
 Ја сам каза што мени требајује
 И без шта се повратити нећу
 Ни за *једно* благо на свијету. Ш (2) 304-6,

или у значењу заменице *неки*:

Ми имамо *једну* траву за то. В 2136
 Но понавља оно што ће чује,
 Како *једна* прекоморска тица. В 2572-3.

§ 247. Употреба облика збирних бројева у множини: *двдји-а-е, шрдји-а-е...* (исп. *двдји* опанци, *двдја* кола, *шрдје* виле и др.) у Црној Гори није позната, већ се у тим случајевима као и уз збирне именице употребљава облик *двоје* с генитивом плурала, на пр.: *двдје дианка, двдје гаћа, двдје сватдвд, шрдје чарши* и сл. То налазимо и код Његоша:

Часне *двоје* постах да постите. В 861,
 Већ је *шроје* појало *пјевацах* В 2567,§

Једном послах двоје слијепацих. О 59,
 Могу пребит двоје слијепацих. О 60,
 Заспим под лист и осјенку букве
 Више *троје б'јелијех оваца*. МП 58,
 Убило ме *троје синцирлијех*. МП 31.

§ 248. Напоменућу најзад да уз збирне именице каткада стоји и прости број:

Имаш дома *десет* унучади. В 2212.
 Те ја скупи *педесет* момчади. В 2749.

УПОТРЕБА ГЛАГОЛСКИХ ОБЛИКА

§ 249. Нашао сам код Његоша необичнијих примера употребе глаголског вида. Тако место облика перфективног глагола *обући* често имамо облике имперфективног глагола *облачити*:

Ту измиље некаквога пука...

Облачили прње и јачине. В 1559,

Горда се је душа сатанина

Облачила у хаљину црну. Л 41,

Он (ад) једини у простору св'јетлом

У црну је *облачен* порфиру. Л 20,

Огласите турској војсци,

Да се главар њих врховни

У порфиру браноносну

Облачио и кренуо. С 106¹. Исто тако налазимо

перфективни облик м. имперфективног и у примеру:

За тебе ћу послат поклицаре,

Да се *враћаш* на твоме престолу. Ш (3) 659-70².

¹ Сличне примере налазимо и у прози (код Љубише): „Уљегосмо у једну одају *облачену* са свакоје стране мраморнијем плочама“. Припов. 89, изд. Срп. књижевне задруге. „Кад Панто *навлачи* ново рухо, спази да му је..“ оп. cit. 109.

² У примерима: Тек домаће нападнемо Турке

Свој својега никад *пушташ* неће. В 534,

Тек се њини *пушташе* крдови

Збучаше се ка имање на со. Ш (5) 368-9,

Како мога вјероват Турцима,

Тере им се на вјеру *оушта*. В 2001, глагол *пуштати* има перфективно значење (у дијалекту: *пуштати*—*пуштџм*, за разлику од имперфективног глагола: *пуштати*—*пуштџм*).

У примерима пак: Благо теби, Амзо барјактаре,

Кад си први барјак *развијао*. Ш (2) 193-4,

Први они барјак *развијаше* Ш (4) 180, — облици *развијао*, *развијаше*, биће, мислим, од перфективног глагола *развијати*, а не од имперфективног *развијати*.

§ 250. Ређе може бити и обрнутих случајева, да облик перфективног глагола стоји онде где би се очекивао облик имперфективног:

Међу вам је и наћи га хоћу,
 Да ћу *стати* овдје три године. Ш (2) 326-7, исп. у н. п.
 Ту је трудна чета *починула*,
 Починула три бијели дана. IV. 53¹.

§ 251. Познато је да има глагола који се употребљавају и са рефлексивним заменичким обликом *се* и без њега (*молиши* и *молиши се*, *мислиши* и *мислиши се* и др.). Навешћу овде само неколико необичнијих примера без „се“:

Бјела брада *вије* до појаса. В 588,
 Што је ово неколико доба,
 Те су наше горе умучале,
 Не *разлежу* ратнијем клицима. В 279-81,
 Јер су својим *привикли* горама. Ш (2) 762,
 Нек громови турски *оре*. Ш (1) 820,
 Па одмаха сви главари
Разлећеше ка орлови. С 61.

§ 252. Није обично да се глаголи *поносиши се* и *десиши се* употребе транзитивно, без „се“:

Да храм вјечни бесмртија
 С њима ките и *поносе*. С 16,
 Турци спремни на зло црногорско,
 Зна се зашто, кад *десе* прилику. Ш (1) 760.

§ 253. Најзад ћу навести примере у којима не бисмо очекивали рефлексивну форму глагола:

Да *се* навјек с лица земље,
 Њино име не *изамре*. МП 105,
 Да *се* њима шире буде. С 192.

§ 254. За употребу времена забележио сам само неколико интересантнијих примера.

Аорист. Аориске облике Његош врло често употребљава. Навешћу овде само неке случајеве аориста у модалној употреби. Тако имамо аорист у кондиционалним реченицама место потенцијала:

А та рука ви можете бити,

¹ Трајање радње у оваквим и сл. случајевима увек је обележено појединим речима или изразима (Исп. у горњим прим.: три године, три дана).

Ако *внасте* и ако *шћедосте*: Ш (4) 264-5,
Ако ли нас вјероват не *шћеше*,
Нека раде што је њима драго. Ш (2) 465-6.

Ако л' не *кће* Венеција
То крваво дјело с нама
Дијелити по наполи,
Прођимо се диват војску. С 116,

Али боја још немојте
Са Србима пожижати,
Ако *мога* војска твоја
Проћ без њега икојако. С 112.

Без муке се пјесна не *испоја*,
Без муке се сабља не *сакова*. В 604-5 (тј. да није

било муке не би се песма испевала...).

§ 255. Аорист наткада у реченици стоји и место обичнијег футура егзактног или презента:

Кад ме жена пита ће сам био,
Казашу јој да сам се сијао;
Куку њојзи ако не *вјерова*. В 814-16,
Црногорци ако *вјероваше*,
Тај се поса о лакојзи сврши. Ш (2) 465-6,
Ако *дигнух* моје јаничаре,
Сву ћу твоју земљу покорити. МП 2.

Такви су и ови примери без свезе *ако*:

Не *шћесте* ли послушат Батрића...
У крв ће нам вјере запливати. В 865,
Не *смутити* ли, бабо, Црногорце...
Све ћу ти их (синове) затворит у кућу,
Па у живи огањ изгорјети. В 2210.

§ 256. Аорист стоји у значењу футура у примерима:

Тек домаће нападнемо Турке,
Свој својега никад пуштаћ неће —
Разлучи се земља на племена. В 532-35,
Него јуриш, ако ме чујете;
Јер ми Турци *однијеше* главу. МП 31.

§ 257. Разумљиво је да се у Његошевим многобројним изрекама находи и гномички аорист. Да наведем само неколико примера:

Старо дрво *сломи* не *исправи*! В 801,
Не *сложи* се бајрам са божићем, —

Је л' овдје, браће Црногорци? В 867-8,
Мртву главу не *диже* из гроба,
Ни *вракова* бистра џефердара! В 2814-5.

§ 258. **Императив.** Познато је да се за 3 л. императива употребљава у појединим изразима скамењени облик 3 л. старог оптатива. Забележио сам код Његоша неколико таквих случајева:

Удри за крст за образ јуначки,
Ко гођ паше свијетло оружје. В 668-9,
Помози Бог, јуначки народе. Ш (3) 162,
Највиши ви *буди* празник
Свијетли двадест пети јунја. МП 48,
Сваки коњик *притезај* колане. МП 18,
Стид те *буди* Србином се звати. МП 64.

§ 259. Ваља овде напоменути да оптативни облик *буди*, као и у дијалекту, узима каткад у зависним реченицама значење свезе (макар, кад, пошто), на пр.:

И ја нешто видим са очима,
Буди оно што је сваком јавно. Ш (3) 525-6,
Да се други науче зборити
Буди ондје ће су јачи Турци, Ш (2) 841-2,
И помислих кад од њега поћох,
Дајбуди ћу повест доста враћа. В 1659-60.
Ма *буд'* ли сам ја игумне влијеп,
Ка толики свијет ослијепи? Ш (1) 116-17,
Буд' ли мисла за мир Црногорци,
Радшта к мени спремили нијесу
Двадест тридест својијех главарах. Ш (2) 110-12,
Буди ли се ти тако проричеш
Мишљаху ли у свијет за кога. В 1501-2.

§ 260. Навешћу посебно овде и случајеве употребе императива уз заменицу *који* (*неки*) у значењу оптативних облика, на пр.:

Дану *причај* који што ете дошли. В 2093,¹
Немој који грозда откинути. В 1596,
Ал' навјере *немој* који,
Што на мене помислити. С 39,
А нама св *немој* који,
Што бојати и бринути. С 44.

¹ Исп. прим. — *Укрешити* који да пушићо. В. 994. и сл.

§ 261. Поменућу и обичну употребу историског императива која је код Његоша врло честа и од перфективних и имперфективних глагола. Довољно је да за то наведем само ова два места:

Кад се шћаше ођест куд да иде,
 Па *обуци* оне пусте токе,
 Шал црвени *свежи* око главе,
 А *пани* му перчин низ рамена,
 Двије пушке *метни* за појасом,
 А *припаши* мача о појасу,
 А у руке *узми* цефердара. В 2035-41,
 Бјеше ми се снаха помамила, ...
 Свуд је *води* по манастирима
 И *чишта'* јој масла и бденија,
Куми врага у све манастире
 Да остади снаху Анђелију,
Куми врага -- ништа не помаже!
 Те ја *узми* троструку канџију
Ужени јој у месо кошуљу, —
 Враг утече некуд без обзира. В 839-46.

Ови облици од перфективних глагола могли би се заменити перфективним презентом, док би облицима од имперфективних глагола, чини ми се, била обичнија замена аористом, иако ни то не би био њихов прави еквивалент. Вероватно да то долази отуда што су облици императива сачували овде још извесну нијансу модалности, зато се може употребити и патенцијал.

§ 262. Облик *виђи* поред императивног значења (*Виђи слику*, а *виђи* прилику. Ш (1) 90) има и значење интерјекције, на пр.:

Виђи врага су седам бињишах. В 1,
Виђи посла цара опакога,
 Кога ђаво о свачему учи. В 66-7.

§ 263. Да наведем овде и један пример императива у коңцевном значењу:

Половина главе *изгубише*,
 Не оставте Косу у кавуре. В 1839-40.

§ 264. За изрицање слабије заповести употребљава се описни императив. Он може бити образован на више начина,

а) од императива неког глагола и инфинитива:

Вјеруј ово и *смјеј* ми *казати*. МП 195,

б) од императива неког глагола са императивом:

Но *ходи* га *врзи* на откупе. О 17,

в) са свезом *нека*, да и презентом:

Нека будеш и царским утоком,
Ах несрећна цара раскрућена. Ш (1) 224-5,
Како ово на глас изустимо,
Да вратише војску свуколику. Ш (2) 83-4,

г) са појединим речцама (*дану*, *ела*):

Дану причај, што се догодило. В 450,
Дану причај, господин сердаре. Ш (3) 784,
Дану, Вуче, што оно збораше. В 1259,
Ела узајми неколико. Сп 47.

§ 265. Напоследку да наведем и неколико примера где је императив изостављен, а може се по смислу погодити:

На ноге те, Турци соколови. МП 18,
На ноге се, моји соколови. МП 14,
На ноге се витезови. С 31¹,
Дану, Вуче, што оно збораше. В 1259,

§ 266. **Футур**. Облик помоћног глагола *хшети* може каткад у футуру бити изостављен, ако је већ раније у реченици био поменут, на пр.:

Протећи ће крвава ријека,
Од нечисте крви агарјанске,
Опрат Србу љагу са образа. Ш (1) 7-10,
Ко ће свијет исправит леђима,
Ко л' цијеле *опаметиш* људе. Ш (3) 534-5,
Ко ће чете сакупљати, четовођа!
Ко л' крајини *браниш* крило, братско крило! В 1929-30.

§ 267. За футур се код Његоша метра ради употребљава и конструкција инфинитива са пуним обликом глагола *хшети*, на пр.:

Ми *хоћемо заврћи* бојеве...
Турке ћемо навућ на границе. Ш (4) 331-2,
Чуј, Шћепане, што ти *хоћу рећи*. Ш (3) 209,
С Турцима се *хоћемо поклати*,
Ако ће нам сјеме утријети. В 2398-9,
Кукавице, *хоћеш* ме *познати*. МП 7².

¹ Рече *ше* и *се* у горњим примерима припадају изостављеним императ. облицима (*уставише*, *дигните се*).

² Горње примере треба разликовати од реченица конструјисаних са глаголом *хшети*, на пр.:

Наш честити девлет и падиша
Хоће имаш у својим рукама
Лажу ону те се царем зове. Ш (5) 464-6,
Скендер бегу ми смо помагали,
Арнаути то *знаши не хоће*. Ш (3) 302-3 и др.

§ 268. Код Његоша и у модалним реченицама облици футура стоје у значењу потенцијала. Навешћу неколико таквих случајева с прилогом *ка̑* (како):

Хајде са њом управ друмом
 Острошкијем, низ та брда,
Ка̑ ћеш силом твојом *цацст*
 На крваво србско Кчево. С 122, •
 Он обрати силну војску,
Ка̑ ће доћи под барскијем
 Управ градом на крајину. С 124,
 И отиде широм хитра (војска)
Ка̑ ће србска сва племена
Оцколити, адушити. С 134.

§ 269. Код Његоша налазимо и употребу футура са свезом *ако* у концесивном значењу. Навешћу за то примере:

С Турцима се хоћемо поклати.
Ако ће нам сјеме *утријети*. В 2398-9,
 Све *ако ће* горе црногорске
 Трипут веће *пораст* небесима,
 Сакрити га мојој сили неће;
 Сва *ако ће* ова силна војска
 У ваше се горе укопати,
 Три пута ће друга виша доћи. Ш (2) 328-33.

§ 270. **Инфинитив.** Врло се често у делима Његошевим налази инфинитив као глаголска допуна у значењу финалних и експликативних реченица. Узећу да наведем неколико ређих случајева:

Зар се она *дигла бици*
 С сином неба, братом сунца. С 7,
 О висока неба кћери...,
Дај ми пјевац славна дјела. С 1,
 Па најпрвом *рече ићи*
 Јаничарском бјесном полку. С 19,
 И кад мрске Меке жерце
Бјеше авици наредио, С 26,
 Мене *рече сјеђет* пред пећином. МП 198,
 Па *нареди укопат* Радоја. МП 26,
 Ако мога не осветиш сина,
Чинићу те на колац *набити*. МП 39.

Необичнији су случајеви инфинитива као допуне, са извесном намерном нијансом, место којих би била обичнија копулативна реченица:

Утрућено (море) *истегне се лећи* (м. и леже) Л 21,
 Њу *покрај се и пружи се лећи*. МП 58,
 На *росиу са сјест ивадим траву*. МП 39.

§ 271. Пошто експликативне реченице служе, у ствари, као објекат глагола главне реченице, разумљиво је што уз глаголе може стајати тако и експликативни инфинитив:

Напамет сам добро утврдио
Летурђију, кретиш и вјенчати. В 2086-7.

§ 272. Необичније је да експликативни инфинитив има значење футура. Нашао сам само неколико таквих случајева:

Куну му се биш дружина вјерна
 Само своју ријеч да одржи. Л 53,
 Ал' се с пута не враћају,
 Веће на мост управ иду
Мишљаху их даље *виђет*. С 10,
 Бога ми ћу поћи на Стијену,
 Да *знам* своју *изгубити* главу. О 202.

Ја сам му *одговорио* сву могућу силу *ушотребити*
 да бих... Сп 102.

§ 273. Каткада код Његоша инфинитив стоји и у слободној употреби у значењу модалног футура, што налазимо и у народном говору, на пр.:

Тек домаће нападнемо Турке...
 Разлучи се земља на племена,
 Крвава *се исклати* племена,
 Враг ђаволу *доћи* у сватове,
 Те свијећу српску *угасити*. В 533-7,
 Кад данашњу премислим вијећу:
Исклати се браћа међу собом,
 А крвници јаки и опаки
 Затријеће сјеме у одиву. В 79-83.

§ 274. Веза инфинитива с имперфекатским облицима глагола *хтети*, коју наш данашњи књижевни језик слабо познаје, код Његоша је врло обична. Најчешће се та конструкција употребљава у кондиционалним реченицама и значи могућност; на пр.:

Траг по трагу мени погинуо,
 Да је бјеше Србин уграбио
 Ако *хоках* главе *обратити*. В 487-9,
 Да једнога не би пријатеља...

Свога дома већ не *ћах гледати*. В 1440-2,
Шћаше ли им вјера мила *бити*,
 Да издижу мирно у Рудине. В 344-5,
 Да не бјеше под оним именом,
 Не *шћаше* се *бојаш* од урока. В 1627-8,
 Да уз цара сједијаше, мудра главо,
Шћаше царев везир *бити*, сестри тужној!
 Да код краља сједијаше, мој младико,
 Ђенерал му *шћаше бити*, моја ружо! В 1940-3,
 Шта још чуда *шћаше порадиши*,
 Да млад нама с хата не полеће. Ш (2) 206-7,
 Многе л' *шћаше оцрниш* влахиње
 Да нам мало више поживова. Ш (2) 219-20.

§ 275. Значење претпостављене или допуштене могућности овог облика налазимо и изван кондиционала:

Најгоре им пак бјеху тавнице
 Под двореве ће дужде стајаше...
 Коњ *хоћаше* у њима *цркнути*,
 Човјек пашће ту свезат не хћаше,
 А камо ли чојка несретњега. В 1478-80,
 Пут мене се поосмјехну принцип,
 Распита ме за наше крајеве
 И *шћах рећи*, љуби Црногорце. В 1635-7,
 Кад се *шћаше ођест* куд да иде,
 Па обуци оне пуне токе... В 2035-6,
 У хиљаду другијех пушаках
Познати га *шћаше* када пукне. В 2806-7.

§ 276. Ова конструкција значи још увек и намеру вршења (извршења) неке радње у прошлости, на пр.:

Хоћах убити једну кукавицу,
 А жâ ми је фишек оштетити. В 183-4,
 Па ме сила, браћо, наћерала,
 Те *помутиш хоћах* Црногорце. В 2216-17,
Хоћаху ме *оженити* Латинком,
 Да с њом мрсим петке и сриједе. Ш (1) 230-1,
 Тада паша на ноге скочио...
Ћаше дати да га укопају. МП 25,
 Хајдуци му гроб копати сташе,
 Рака *ћаху* плитко укопати. МП 27.

§ 277. У Црној Гори је обична конструкција инфинитива уз аорист глагола *имати*, на пр.: *имах умријети* (у зн.: замало да не умрех), *имах прескочиши* (замало да не прескочих) и сл. Забележио сам код Његоша само један такав пример:

Имах мртав падну од смијеха. В 5049.

§ 278. Забележио сам код Његоша и неколико примера употребе предлога *за* с инфинитивом (према талијанском) место зависне реченице са свезом *да* и *презентом*:

Само да сте цару на бјељегу
За примиши од мене дарове. В 1106,
 А људске су доста силе слабе
За изнаћи оно чеса није. Ш (2) 321-2,
 Но је боље повратит Хризаду,
За угодиш богу великоме. МП 198,
 Јер на силу ударите
 Отмановић силна цара
За помоћи Москве краљу. С 38.

§ 279. **Партиципи.** Често се код Његоша партицип презенте мења, тј. употребљава се придевски, што је, несумњиво, код њега књишког порекла, на пр.:

Смије ви се мјесто на кому сте,
 А камо ли вас *љубеће* срце. Ш (1) 127-8,

Све земље црничке *налазеће* се на граници Паштровићима пописане су. Сп 113.

У кицећу пламену пучину. Л 58,
У горећу потонуше бездну. Л. 58,
 Чист и *пламтећ* искреношћу. МП 51,
 Наше сунце никад *заходеће*. МП 8,
 Али опет у *дрхтећој* руци
 Кантар право мјерити не смије. Ш (3) 765-6 итд.

§ 280. Забележио сам неколико случајева промене овог партиципа (према руском или талијанском) и кад показују привремено својство нечега, дакле, са правим партиципским значењем:

Гледе силу страховиту
 К себ' *идућу* Црногорци. С 20,
 Тад *сиаваћој* војсци јави
 Крик, лајање месоједне,
 Ненаситне птице и пса. С 24,
 Онда ти се одмах хитро

За *бјежећом* војском другом
 Павратише у погању. С 103,
 И мадри се пламен огња
 Од *горећих* тада кула
 С крвљу турском сав угаси. С 74,
 И *дливућа* крвљу поља
 Свуд осташе у рукама
 Османове ћеце хитре. С 114.

§ 281. Како партицип презента значи, у ствари, неразвијену реченицу, то се *каткад* дешава да место и зависне реченице имамо употребљен тај облик; на пример место каузалних реченица:

Везири те вељи много памте,
Лијућ крвцу с тобом се *бијући*
 И пред тобом у трку *бјежећи*. МП 85;

исп. овде и прим. из дијалекта (Нишкин): Мокра је трава *наодећи* (падајући) киша и сл.

§ 282. Тако сам забележио и један пример да место условне реченице стоји партицип претерита: Ја ћу учинити да ту ствар точно нећеде, и *показивши се*, да је то било, кривци ће бити жестоко кажњени. Сп 53.

За употребу глаголеких придева не бих имао шта нарочито рећи.

УПОТРЕБА СВЕЗА

§ 283. У овом ћу одељку навести оне случајеве употребе свеза код Његоша који се не слажу са данашњим књижевним језиком. Одмах ћу напоменути и то да се у свим тим случајевима огледају код Његоша црте црногорских дијалеката.

Свеза се *али* врло често јавља у дисјунктивном значењу, на пр.:

Ријечања били међу вама
 Око робља *ал'* око другога. В 350-1,
 Волиј' су ти кокош *али* јаје,
 Него овна *али* груду вира. В 1678-9,
 Хајте, људи, да што послујемо
Али дома хајте да идемо. В 428-9,
 Кажуј, бабо, рашта си лагала
Ал' на душу нашу под камење. В 2184-5,

Сачувај ме, боже, губавила
 Ал' срамотна наква дволичија. Ш (2) 142-3 итд.

§ 284. У дисјунктивној употреби *каткад* имамо и свезу *оли*:

Но помагај за бога милога
 Ол' помагај ол' сам посијецај. МП 5,
 Која ти је мука ол' невоља,
 Али ти се Мисир одметнуо
 Ол' скадарски паша Бушатлија
 Оли ти је Москов заратио. МП 8,
 Оли ћемо удрит на Меоца
 Оли ћемо удрит на Лијешће. О 45.

§ 285. Кад се нешто ставља насупрот концесивној реченици, место свезе *него* иако има врло често адверзативно значење) била би обичнија свеза *али*, на пр.:

Али тице те су најслабије
 Лови свјетлост лисичијих очия,
 Него орла кријући гледају. В 773-5,
 Слабостма смо земљи привезани, —
 Ништава је, *него* тврда веза. В 770-1.

§ 286. Овде ћу навести и неколико примера употребе свеза туђег порекла: *ма* (тал.), *ема*, *ама* (тур.). Њихова је најобичнија употреба адверзативна, на пр.:

Ма нијесу сви сватови Турци,
 Него има и Црногорацај. В 1759-60,
 Вјерне слуге помјани, господи,
 Владаоце, *ма* твоје робове. В 2654-5,
Ма ако смо за грјех праћедовски
 Закривили да се измучимо,
Ма нијесмо да се истражимо. Ш (1) 337-9; —
 Не, сердару, још није покоља,
Ема би се могло догодити. В 2048-9;
 Безимењак ово вама пише,
 Безимењак, *ама* Србин прави. Ш (1) 573-4.

Ове свезе могу имати асеверативно и афективно значење, на пр.:

Ема нећу, божја ви је вјера,
 Више слушајте оце у Ђеклићу! В 941-2;
Ема што се друже с крвницима? В 1893.

§ 287. Да видимо затим употребу и још неких свеза. Узећу најпре свезу *те* која код Његоша, као и у црногорским дијалек-

тима, има више значења. Њена копулативна употреба толико је обична да не треба наводити за то много примера:

Хајте кући *те* га доведите. Ш (1) 181,

Пуштише га на слободу *те* оде кући Ш (1) 38 итд.

§ 288. Ретко ова свеза има и каузално значење:

У први мах омесише добро,

Те побише војсци калаузе. О 476. Може се схватити каузално значење и у примеру:

Ти си нешто губав калуђере,

Те не желиш гасит но жарити. Ш (2) 140-1.

§ 289. Ретко се такође ова свеза јавља и у експликативном значењу:

Ако бог да и Мухамед светац

Те то клето племе истражимо,

С тијем ћемо Брда устрашити. МП 79,

Да сам имā бољег учитеља (сигурно је)

Те бих и ја данас боље читā. В. 2070-1; исп. за то

примере из црног. народних песама:

Ако бог да *те* ти здраво дођеш

Нећу знати што ћу теби дати. IV 301,

Ако би ми бог и срећа дала

Те би градске плијенио овце. IV 417 и сл.

§ 290. Свеза *те* у релативној употреби је код Његоша врло обична. Навешћу само неколико примера:

Али тице *те* су најслабије,

Лови свјетлост лисичијих очих. В. 773-4,

Ја сам хајдук *те* гоним хајдуке. В 1191,

Чујте добро, наша браћо драга,

Те сте скоро у Русији били. Ш (1) 163-4,

Углава је да приспије војска

О госпођи малој *те* зовете. Ш (1) 703-4,

Гледај, каже, на лијеву страну

Те шар види онај поголеми

Те пружаје црнокраке луче. Л 20 итд.

§ 291. Свеза *те* може имати и консекутивно значење, ако се зависна реченица схвати као последица радње у главној реченици, на пр.:

Сви градови што су данас турски

Јесам ли их опсуо мраморјем,

Те нијесу за људе градови
Но тавнице за невољне сужње. В. 386-9.

§ 292. У црногорским дијалектима ова свеза може имати и модално значење. Код Његоша сам такође нашао такве примере:
Бјеше човјек *ше* од средње руке. В 1626,
Ови свијет ништа друго није
Осим једно *ше* привиђеније. МП 98.

§ 293. *Напомена*. Напоменућу овде да код Његоша нисам забележио ни један пример употребе свезе *ше* у вези са свезом *да* у финалним реченицама, иако је то у дијалекту обично; на пр.:
Отишао је тамо *ше да* му се не рече е се крије. Реци им нека дођу *ше да* би нам помогли сађести сијено и сл. Исп. такве мере из народних песама:

Онда оста њина стара мајка,
Те да њија чедо у колевци. I 120,
Остави јој прозор на очима
Те да гледа ка бијелу двору. II 124,
Па потеже злаћена кубура
Те да гађа у леђа јунака. III 185,
На његу се Туре загонило
Те да би му окинуло главу. IV 10¹. Исп. с овим и

употребу свезе *еја (еда)* у § 297.

§ 293а. Најзад свеза *ше* има и значење истицања:

Прокле мати од невоље сина,
Те кнегиња Иванбеговица. В 692-3,
Па га оно пашче Ђоровића
Избезуми некако на братску,
Те срамотно црн му образ био. В 2003-5
Какву штету себи урадисмо,
Те велику како ми се види. Ш (4) 685-6,
Силна хата к̄а горскога дива,
Некована и не објахана,
Те халата Арсланагић-аге. Ш (1) 212-14,
Бјеше робја све из једног села,
Те момака бјеше ваљастижех. Ш (5) 487-8;

или у случајевима где се понавља оно што се истиче:

¹ Горње примере из народних песама наводи Маретић у својој студји *Metrika narodnih naših pjesama* (Rad 170, стр. 101) и погрешно мисли да је у њима свеза *ше* „samo zato, da bi se stih ispunio“.

У стотину да пише куранах,
То не може *те* не може бити. Ш (2) 596-7,
Причање је души посланица, ...

Па још какво *те* какво причање. Ш (2) 559-60.

§ 294. *Свеза јер (ер)*. Ова свеза има код Његоша, поред каузалног, и архаично, експликативно значење. Њена је каузална употреба толико обична да за то није потребно наводити примере. Ево неколико примера за експликативну употребу:

Да л' не видиш чисто Црногорце,
Јер су злијем трагом обрнули. Ш (1) 374-5,
Ја бих река *ере* су Татари. Ш (1) 640,
Кад нас почну корит Црногорци
Ере смо им на образ пљунули,
Ми ћемо им поса обрнути. Ш (2) 455-7,
Да не речеш кад од мене поћеш
Јер нијеси смио говорити. Ш (2) 566-7,
Та им лажа у пук не помага,
Те рекоше *ере* си умро. Ш (3) 653-4,
Да имају и да хоће дати,
Свак би река *ере* си подмлађен. Ш (5) 184-5,
Ако л' реку *ере* они неће (дати девојку),
Ја ћу устат из куће је отет. МП 198,
Познадоше Црногорци
Јере (то) турска војска није. С 145,
А не знаду кукавице
Јер је очи јошт њихове
Ни виђелу сву нијесу. С 153,
Не би река *јере* су тридесет
Но *јере* је стотина пуна. О 442,
Такви су ме гласи допанули,
Јере су се они завадили. О 230¹.

§ 295. *Свеза е (је)*. И ова се свеза јавља често у каузалној и експликативној употреби. Да наведем најпре неколико примера са каузалним значењем те свезе:

И да раји узду попритегнем,
Е је раја ка остала марва. В 1093,
Он је бољи *е* више уграби. В 1190,

¹ Код дубровачких писаца ова свеза има и консекутивно значење. Исп. Rad ХС1, стр. 53-4: Толику чух милост, *ер* казат не знају; Славна Аркадија, толи ми твоје добро сад драго је, *ер* при њем забивам добро исто ја моје и др.

Мило им је кривоклетницима,
Е ми круну моју одузеше. Ш (1) 409-10,
 Куни сердаре Вукота ти, *е* најбоље умијеш. В 2408;
 Жа Хоташу било Црногорце,
Је мишљаше да ће погинути. О 39,
 Ако водиш овце на Риђицу,
Је Риђица нигда није сама,
 Но прођите напријед овчари. О 389.

§ 296. Примери су ове свезе у експликативној употреби:

Кад виђели *е* их погрдише,
 Скочи народ и би их побили. В 1610-11,
 Је л' истина *е* ово овако. В 2294,
 Мишљах чисто мојега ми дина,
Е патрика памет научно. Ш (2) 279-80,
 Да му кажу *е* чобани
 Желе к њему приступити. С 98,
 Да свијету каже свему
Е он оне и презире. С 112.

§ 297. Напоследку ваља и то напоменути да се каткад код Његоша нађе место обичније свезе *еда* (најчешће уз потенцијал) и облик свезе *еа* (*еја*), на пр.:

Да им дамо вјеру до растанка,
Еја би се како обратили
 И крвави пламен угасили. В 681,
 Да бисмо га како умолили,
Еја би ни хатар учинио,
Еја би ни како допуштио. О 14,
 Што си ми се, побре, посрлио
Еа су те Турци прекорили
 На несретну хару Мушовића. О 212.

§ 298. *Свеза да*. Сем разних значења у зависним реченицама, свеза *да* има и значење истицања. Узећу за то неколико примера:

Ох до бога, аох до вијека,
Да чудно ли с главе погибосмо! В 1966-7,
 Ја ти не бих предавао бира,
 Да се питам зрно *да* ђавоље. В 2074-5,
Да грдно ли мене издадoste,
 А да бисте од бога платили. МП 53¹.

¹ Место *да* у оваквим и сл. случајевима у Ц. Г. се чује често и *шд*.

§ 299. Навешћу овде и неколико примера свезе *да* у концептивном значењу:

Кнеже Бојко, ти си нешто сјетан...
Него причај, *да* и није мило. В 1363-4,
Нема тога ко *с'* не боји чега,
Да ничега, ано свога хлада. В 1504-5.¹

§ 300. Каткада је свеза *да* код Његоша и изостављена:
Кога зове уз ове главице...
Ја мним га је доиста дозвоао. В 947-8,
Ја мним те је дочекā лијепо. В 1653,
Ја мним нам се ругати нећете. Ш (2) 20.

§ 301. *Свеза где*. Врло је често код Његоша *где* (ђе) употребљено као свеза и то у модалном, експликативном, темпоралном, каузалном и релативном значењу. Да наведем за те случајеве по неки пример. У модално-експликативном значењу (= како):

Сто путах сам овђена сједио,
Гледā јеком града стравичнога,
Бе с' пода мном јалове облаци В 157-9,
Сто путах сам гледао облаке,
Бе из мора дођу на гомиле
И прекриле сву ову планину. В 148-50

§ 302. *Свеза где* обична је у експликативном значењу:

Кад је виђу *ђе* се смије млада
Свијет ми се око главе врти. В 1279-80,
Неки кажу да су га познали,
Бе се с пушком испред двора шета. Ш (1) 377-8,
Већ вас виђу под сјајним покровом, —
Част народност *ђе* је васкрснула
И *ђе* олтар на исток окренут,
Бе у њему чисти тамјан дими. В 2352-5,
Не враћам се силовитом војском
Да бих знао *ђе* ћу погинути. Ш (2) 190-1,

§ 303. *Свеза где* у каузалном значењу стоји у примерима:

¹ У писмима Његошевим има случајева да је свеза *да* употребљена и каузално, на пр.: Много остајем обавезан, *да* сте изволели зауставити егере да не иду у Котор. Сп 80. — Налазим дужност благодарити Вам, *да* сте на моје прошеније имали доброту послати ми... Сп 91. — Много ми је жао *да* не могу одговорити жељи вашег капитанта. Сп. 63. Нашао сам такав и један прим. у „Огледалу“:

Ја не жалим *да* ћу погинути
Ради вјере и закона свога. 19.

Благо Андриј' *ће* је погинуо
 Дивне ли га очи оплакаше. В 1305-6,
 Чудо ми је — свемогући рече —
Бе ми у двор с вама није доша̃
 Друг вам чином једнаки Сатана. Л 41,
 Турци су се посиллили љуто
Бе је умро владика Данило. О 124.

Исп. овде и пример:

Да је куга заминула,
 Да сам јој се замолила,
 Би ми сина разминула,
Бе је мене један био. (Н. Шаулић: Тужбалице, ст. 247).

§ 304. Темпорално значење свезе *где* налазимо у примерима:

Па с Турцима како који може,
 А ја знадем *ће* ми шаке падне. В 433-4,
 Какво влаше, крмска потурице,
Бе издајник бољи од витеза. В 376-7.

§ 305. Ређе свеза *где* стоји и у релативном значењу (= *што*):

Чујем лелек *ће* горе пролама. В 656,
 Док ево ти једнога каваза
Бе од паше за мене дошао. В 2197-8.

§ 306. *Свеза шек* (тур. порекла). Употребљава се код Ње-
 гоша у темпоралном, каузалном и ексклузивном значењу. Њена
 је употреба у темпоралном значењу толико обична да за то не
 треба наводити много примера (у значењу *шек што*):

Тек соколу прво перје никне,
 Он не може више мировати. В 120-1,
Тек домаће нападнемо Турке
 Свој својега нигда пуштат неће. В 532-3,
Теке њене свјетле зраке
 Позна Петар дјелом знатни. С 141 итд.

§ 307. Много се ређе ова свеза јавља у каузалном значењу.
 Забележио сам у том смислу само ове примере:

Аљинах је на небеса доста,
 Па бог даје коме какву хоће;
 А мени је свакоја једнака,
Тек сам своје очи изгубио. В 2225-8
 Она није боља но пећина,
Теке није освештана црква. О 14.

§ 308. Да наведем напоследку и неколико примера свезе *тек* у значењу изузимања (ексклузивном):

Ја ћу ти га поклонити, Вуче,
Тек ако ћеш да се окумимо. В 1037-8,
 Шта те к људској вуче колијевци, ...
 Ђе прелести смртне свеколике
Теке лице из глибине вире. Л 22,
 Не смјеше се ни два уставити, ...
 Но сви поше куда који знаше...
Тек ја остах старац у Једрени,
 И то рањен од козачке руке. МП 12,
 Пипера ми није погинуло
Тек сте једно момче обранили. О 239.

НЕГАЦИЈА

§ 309. Узећу да наведем овде само неколико значајнијих случајева негације. Обичај је у нашем језику да у негативним реченицама стоји и уз глагол негација. Код Његоша сам од тога забележио само један пример отступања:

Од пушчана и топовска
 Дима густа, кололетна,
 Нити једна нити друга
Знаше војска када мрче. С 135.

Слични случајеви негације могу се чешће чути и у црногорским дијалектима, па зато ја и не сумњам да су народног порекла и ови примери из Вука: нити закону јеврејскоме ни цркви ни ћесару што *сагријеших*; знам јамачно, да ни смрт ни живот ни висина ни дубина ни друга каква ствар *може* нас раздвојити; ни оцеви наши ни ми *могасмо* понијети.¹

§ 310. Ако је број *један*, *а*, *о* истакнут у негативној реченици, онда се испред њега може изоставити одречна речца *ни*; на пр.:

Ту тиранско срце *једно*
 Не остаде ни се каза. С 58,
 Роб се *један* црногорски
 У држави нашој неће

Моћ сакрити ни примити. С 119; исп. то и код других писаца: Без ране нас не оста *једнога* (Б. Радичевић, П 2, 43).

¹ Исп. Т. Маретић: Gramatika i stilistika, стр. 517. Маретић мисли да их је Вук при преводу оставио као у ст. сл. јез.

§ 311. Заменице *икакав*, *ико* и прилог *игде* иза предлога *без* обично су код Његоша у негативном облику:

Сирак тужни *без нигђе никога*. В 73,
 Сам се шеташ пољем *без никога*. В 515,
 Самовољно *без никаква зора*. В 1785,
 Човјек један *без никакве силе*: Ш (4) 391,
 Моћ ће човјек ова два закона, ...
Без никакве муке различити. Л 75,
 А камо л' ће мало Срба
Без главара никаквога. С 48
 Попали их као муња,
Без никакве бојне муке. С 170 и сл.

§ 312. Ваља навести и неколико случајева где искључне свезе: *него*, *но*, *да*, *нако* (тј. *но* + *ако*) са негацијом, чине управо реченични смисао афирмативним (тј. да треба, постоји, има и сл. *само* оно што се том реченицом каже); на пр.:

Сва је Турска данас у Европу
 Ка стог сухе сламе ал' сијена;
Не требају *него* смјела рука,
 Да уњ метне ватру с једне стране,
 Да се цио пепелом прометне. Ш (4) 262-6,
 Нас *не* бјеше *но* тридесет стотинах. Ш (3) 103,
Није Петре *но* један у мајке. О 455.
Нема њему до шеснаест љетах. О 475,
 А Рус *не* имаше *него* двјести хиљадах солдатах. Сп 47.

За појачавање значења ове конструкције може доћи прилог *само*:

Он *не* бјеше *но само* настао,
 Црногорца већ бјеше свакога
 Он готово претека јунаштвом. Б 1994-6,
 Но весеље ово *не* трајало
Нако само мјесец и пол дана. О 28.

Употреба ове конструкције се налази каткад и у народним песмама из јужних крајева, а нарочито код приморских писаца (исп. Ак. Рј. 7, 843-4), и дошла је утицајем талијанског језика.

КОНГРУЕНЦИЈА

§ 313. И у овом ћу одељку само говори о значајнијим случајевима конгруенције у Његошевим делима. Узећу најпре слагање у роду.

Именице *четовођа* и *слуга* стоје и у сингулару као именице граматичког женског рода у примерима:

Истина је, *наша четовођо*. Ш (1) 549,

Тере *своју слугу* дозиваше. О 19.

§ 314. Али у множини именице овог типа поред употребе у граматичком женском роду, на пр.:

Ја се, *вјерне слуге*, надам,

Да ћемо их вјером божом

На састанку домамити. С 36,

Војеведе вјеште боју. С 61,

Два Ченгића *паше вјеште*. С 61,

Двије главе са *двје паше*. С 65,

Вино пили *двје четобаше*. МП 73 итд.,

имамо *чешће* и случајеве њихове употребе и у мушком роду; на пр.:

Зли смо, оче, ми до бога слуге. Ш (4) 561,

Занатлије никакви нијесу. Ш (8) 149,

Горди аге и кадије,

Покупише одијела

Са Турака погипшијех. С 96,

Већ Ченгићи *храбри паше*,...

Сад на ноге устаните. С 57,

Па почеше *вјешти паше*

Разређиват турске војске. С 34,

Чујте, паше и бегови

И *војеведе сви остали*. С 35,

Сви му паше и главари,

Предузето мрско дјело

Одобрише, похвалише. С 36,

Криви томе ви нијесте

Већ владика ваш Данило

И *остали војсковође*. С 80,

Онда *храбри војеведе*

Повратише славородну

Црногорско-српску војску. С 143,

Хајте брже, *вјерни гласоноше*,

У осјенку Пелејева сина,

Бризеиду за руку узмите. МП 208.

Посебно ћу навести примере уз број два:

Два владике и два патријарха. Ш (4) 545.

Три сердара и два *воеводе*. В 1044,

*Два војводе небесног војинства. Л 34,
Па два паше двотуглије. С 34,
Три хиљаде погибоше
И два паше с Беглербегом. 64,*

или с атрибутом:

*Ход се њихов уподобит може
Хучну ходу два морска војводе. Л 35,
Дугоше се два вјерни војводе,
На зефирна полећеше крила. Л 52 итд.*

§ 315. Интересантнији су у том правцу случајеви мешања природног и граматичког рода; наиме: број стоји у мушком, а атрибут, слажући се с именицом, у граматичком женском роду; на пр.:

*Легиони два вјерне војводе
Забуњена погнаше Сатану. Л 58,
Онда војнство побиједоносно,
Предвођено с два своје војводе,
На нас силом непобједном удри. Л 58,
Тако дивно небесно војнство
Два војводе своје спровођаше. Л 35.*

§ 316. Врло је необичан пример где номен у предикату стоји у женском роду, а атрибут у мушком:

*Већ бијесне турске војске
Бјеху водит престануле
Силни паше и везири. С 77.*

§ 317. Слагање у броју. Уз колективну именицу *господа* предикат може стајати у сингулару, на пр.:

*Кад разумје Отмановић-царе,
Што му збори стамболска господа. МП 10, или, односећи се на психолошки схваћену множину, у плуралу:*

Пјевају на балкону од велике собе у којој обједују господа. Ш (5) 600.

§ 318. Уз именице: *дружина* и *мнозина* предикат стоји увек у плуралу:

*Ал' пред кућу не нађе дружину,
Он помишли да су му утекла. МП 35,
Сва дружина ником поникоше. О 116,
Залуду се недружина друже. В 1887,
Мнозина плачу од жалости. Ш (3) 490.*

§ 319. И колективна именица *народ* често може бити схваћена као множина (скуп појединаца), те зато, у погледу слагања предикат

ката с њом, и имамо мешања у броју. Навешћу неколико примера где се један предикат слаже са граматичким, а други (обично даљи) са психолошким бројем (множином):

И сав народ на ноге устаде,
Часоме се крсту поклонише. В 1328-9,
Чуј, народе, не потопиште се. В 1604,

И народ се сав окупи околу њега, да гледају, шта хоће да ради. В 2647.

§ 320. И уз заменицу *свак*, према двојаком схватању, имамо предикате и у једнини и у множини, на пр.: *Свак се ућушао и гледају*, шта ће бити с Бајом и татариним. Ш (1) 652.

§ 321. Врло су ретки примери код Његоша да уз колективне именице на *ад* (*момчад, јагњад, чељад* и сл.) стоји предикат у једнини. Забележио сам само један такав пример:

Брж' заповјед посла стидну
У которска окружија,
Да се чељад црногорска
По приморју сва пофата. С 49.

§ 322. Необично је што каткад уз бројеве од 2—4 атрибут уз именице мушког и средњег рода стоји у множини, а не у двојини, као именица уз коју се налази:

Како силни два везира
Чуше гласе огњеносне. С 133,
Два витешки противника...
Све једнако продужаху. С 211,
Пошли једном још у старо доба
Три-четири старца црногорски. Ш (2) 400-1,
Вид ти такви два страшни војинства
Представљаху на поља небесна. Л 55;

Исп. код М. Миљанова; Над њим су два његови ниски пријатеља. Међу њима два мршави јунака. Што су заједно ови два јунака били и сл.¹

Исп. и прим. у црног. и п.:

Удрише се два добри јунака. IV 88,
Удрише се два кршни јунака. IV 317².

§ 323. Исто тако налазимо атрибут у множини и уз именице мушког рода на *-а*:

¹ Целокупна дела Марка Миљанова, Српски писци, стр. 164, 169, 202.

² Исп. Маретић: Gramatika i stilistika стр. 406.

Два вишњега вјерни војводе
 Приправљају хитро легионе. Л 54,
Вечером се два војводе вјерни
 Представише творцу пред престолом. Л 59,
 Приспје њима помоћ добра,
Два шиперски војводе. С 108.

§ 324. Доста су обични примери да номен у предикату стоји у мушком роду:

Ал су два три порасли цвијета
 Из просуте крви црногорске. МП 65,
Пошли једном још у старо доба
Три четири старца црногорски. Ш (2) 400-1.

§ 325. Особина је црногорског дијалекта да често уз бројеве стоји именичка апозиција у акузативу плурала женског рода. Таквих примера има и код Његоша:

Видиш *ове пет шотин* момчади. В 111,
 Навртите *те пет шест* овновах В 1398,
 Напишимо књиге на све стране
У све наше двадесет племенах. Ш (1) 797-8,
 Спрам које се *све седам* краљевах
 Без престанка једнако кршћаху. Ш (2) 731-2,
 Ту се хазне *све седам* краљевах. Ш (2) 741,
Све четири коња оседлајте. МП 37,
 Узеше нам два топа *огњене*. МП 73,
 Десетињи главе откидоше,
Оне десет љуто обранише. МП 80,
 Сви ледови *два противне* пола. Л 56,
И тридесет и пет главах
Посјечене донијеше. С 41,
 Полећеше огњевито
 На *приморске шест* градовах С 179,
Све шест брже с крволићем
 На јуришу ухватише. С 179,
 Да нијесте гори за јунаштво
 Од *косовске до три* побратима. О 124,
 Загрмјеше топови на *све десет* градовах. Ш (1) 820

итд. Овакво се слагање, вероватно, прво јавило само уз бројеве *пет, шест, седам*... Ти су бројеви у нашем старом језику (исп. у ст. сл.) били збирне именице женског рода (основе на -i), те су придевске речи уз њих стајале обично у сингулару ж. рода (исп. прим. у ст. сл. *принесе друџџџ д талан'тџ; се друџџџ д талан'тџ*

приобрѣтъхъ іми. Зогр. Мат. 25.20; і приобрѣте другъжъ ѧ талантъ. Зогр. Мат. 25. 16.).

Остатке такве конгруенције налазимо у црногорским дијалектима (Васојевићи и др.) у прим. као: *Сву сам пет* оваца заклао; *Сву је седам* брава продао и сл.; исп. и у н. п. *Сву их десет* под мач оборио; *Ону осам* браће твоје; *На ноге се шрећу десет* момак'. (в. Бр. Коло 1902 г., стр. 138).

Али пошто су се те бројне именице психолошки могле схватити, не као „петица“ и сл. већ као множина (тј. имао се на уму њихов садржај), онда су и придевске речи уз њих биле у множини (тј. м. *сву пет*... било је: *све пет*... и сл.). Доцније се то уопштило и пренело и на остале бројеве.

§ 326. Напоменућу напослетку да и уз бројеве од *пет* долази обичније предикат у множини:

Богу шућур *двјести* су година
 Отка паћи вјеру прихватисмо. В 879-80,
Двадесет тридесет да ноћас ударе...
 Што би шћели, то би учинили. В 2535-7,
Седамдесет ту у кули
 Поглавица *остадоше*. С 111,
 И *хиљаде четири* се
 За њим Срба *напуштише*. С 162,
 Тридесет и пет *погибоше*
 Бранећи се око моста,
Тридест и пет ране љуте
 Од Тураках *допадоше*. С 40,
 У то *двјести* још *бахнуше*
 Дичне горе чобанинах. С 211,
Клањају се мнаду сунцу
Двје шисуће витезовах. Ш (3) 571,
 Наше браће *двадесет и шест*
Погибоше код шатора. Ш (3) 775,
 Он кад водом ногу скваси
Шест грозницах *ухвате* га. С 208,
 Ту *хиљаде бјеху* невољниках,
 Сви у љута гвожђа попутани. В 1461-2,
 Кад доћосмо на врх Поточинах,
 Али *сједе* око *триста* другах. В 1347-8 итд.

§ 327. Рећи су много случајеви да предикат стоји у једнини:
 Дим те црни бјеше приклопио,
 Сто хиљада *пришисло* Тураках. В 1744-5,

И *триста* их рањенијех бјеше. МП 32,
Три стотине њих удари
 На Француза бојем славна. С 211.

§ 328. Да наведем и један пример где је — броју ближи предикат у једнини, а даљи у множини: *Одвоји се двије стотине* момчади црногорске у ова кола и *почеше* пјевати. Ш (2) 820.

§ 329. **Слагање у лицу.** Навешћу овде само неколико примера где се глагол зависне реченице не слаже са предикатом у главној реченици:

Да ли ово светковање није
 На кому си сабра Црногорце,
 Да *чистимо* земљу од некрсти. Б 264-6,
 Што се не хће у ланце везати
 То се збјежа у ове планине,
 Да *гинемо* и крв *проливамо*. В 264-6,
 Свак похита кано патријарху,
 Да поуку од њега *чујемо*
 И *примимо* свете благославе. Ш (4) 491-3.

Јасно је да у горњим примерима имамо психолошки појав. Лице које је говорило унело је, у другом делу реченице, и себе у субјекат (отуда и предикат у 1 л. множине).

Нарочите је врсте пример :

Сунца нема, ал' је зора бистра
 И плам зраках исток *запалиле*. МП 59., — где је схваћено као субјекат *зрџке*, а не *плџм*.

РЕД РЕЧИ

§ 330. Несумњиво је да ће се увек у песничким делима наћи на мало необичнији распоред речи. Често писци за истицање узму т. зв. окационални ред речи у реченици, а у песмама и стиха ради, те зато тамо и има више индивидуалног у том правцу. Навешћу овде из Његоша само неколико интересантнијих случајева. Узећу најпре примере где су два субјекта у реченици раздвојена предикативним додатком:

Гостит ће се *гавранови*
 Турским месом и *вукови*. Ш (1) 853-4.

Исто тако могу бити раздвојени и предикати:

Но ја хоћу чисто и открито,
 Да се *збори* преда мном и *створи*. Ш (1) 334-5.

§ 331. Пошто придев и именица, у ствари, чине један појам,

то је и необично да се они раздвајају каквом речју или изразом. Код Његоша сам забележио неколико случајева њиховог растављања :

У кућу ми однекуд дођоше
 Два *момчеша* те красна *бјеличка*. В 827-8,
 А Богу је жертва најмилија
 Поток *крви* кад провре *тиранске*. Ш (3) 160-1,
 С тога су ме к теби оправили
 Твоје *вјерне* које имаш *слуге*. Ш (3) 660-1,
 Ту ми *смршна, цефердарска*
 Разнијеше *зрна* пашу. С 90,
 Постељом им бјеше *слатко*
 Њежна трава и *цвијеће*. С 24,
Иликова кулу *Раша*
 Хоће Турчин да обара. Ш (3) 707-8.

Интересантан је у том погледу овај пример :

Отидоше с вишом славом
 Но и *једна* до *тадашња*
 Са мегдана црногорска
Војска дична, славна, хвална. С 174.

§ 332. Навешћу овде и један пример где имамо раздвајање именице и броја :

А код нас се саставит не хоће,
 Два без ноћи *дана* никојако. Ш (4) 876-7,

§ 333. У зависној реченици могу бити поједини делови истакнути и стављени испред свезе, на пр. :

Мало ли ти би крстове вјере
 Да истрчеш хата крилатога,
Дамаскију да крви напојиш. В 1807-9,
 А Богу је жертва најмилија,
Поток крви кад провре тиранске. Ш (3) 160—1,
 Он се мањи и од мрава чини
 Не да, *нико* да га царем зове. Ш (8) 313-4,
 Никад, старче, *ја* да те не виђу
 Да доходиш пред наше бродове. МП 192.

§ 334. Необично је кад се тако неки део зависне реченице нађе између делова главне реченице :

Свуд могоше *из зида* виђети
 Ће вираху ка миши из гњезда. В 1539-40.

§ 335. Дистрибутивни адверб *по* стоји између предлога и речи на коју се тај предлог односи :

Докле свако за *по* грозд ухвати. В 1597,
 Видјесте ли суда од два пића,
 Али капе за *по* двије главе. В 792-3.

§ 336. Да наведем и један пример где одречна речца уз сложени глаголски облик стоји иза помоћног глагола:

Тице сваке брзолетне
 Што можете чут у свијет,
 А и неке што *је* свијет
Ниши чуо ни видио. С 205.

§ 337. Нарочито је интересантан ред речи у овим стиховима:
Мртва трупја кроз гомиле

Све брат брата жељно тражи. Ш (3) 363-4 — где генитив мере (мртва трупја) стоји испред речи од које зависи, иако је уза њу предлог (м. кроз гомиле мртва трупја. .).

§ 338. Забележио сам један пример, где предлог *мимо* стоји иза речи на коју се односи:

Ђе се силни полет мјери, међу прве ти си, Симо,
 Трудно те је и зазрети, камо ли *те* проћи *мимо*. МП 171.

§ 339. Особина је црногорског говора да рефлексивна заменица „се“ стоји у реченицама испред свезе *нека*. То каткада налазимо и код Његоша:

Попе цуцки, да' им оно писмо, . . .
 Па *се* с њиме *нека* разговоре. В 2051-3,
 Пак *се нека* војске ваше
 Како чују бој огњени. . .
 Све навише попримичу. С 118,
 Па *се нека* и грехоте ставе. Сп 49.

Исп. код Марка Миљанова: Он *се нека* фали, а ви други Турци немате чим.¹

КОНТАМИНАЦИЈА РЕЧЕНИЦА

§ 340. Овде ћу навести и једну реченицу које се склоп може објаснити само контаминацијом двеју реченица:

Зар на главу *круну* ставит *шћаше*,
Крвљу оближом свога благодјеја,

С њом се дичит и владалац звати. МП 64 (тј. схваћено је као да се рекло у првој реченици: зар главу *круном* окрунити *шћаше* или сл.).

¹ Целокупна дела Марка Миљанова, *Српски писци*, стр. 221.

ЗАКЉУЧАК

Из досадашњег прегледа главнијих особина Његошева језика јасно се види да је његов језик, углавном, народни језик и то онакав каквим се говори у Црној Гори. Овде у овом закључку навешћу најважније појаве о којима сам раније говорио.

1. Замена *љ* је као и у јужном дијалекту: дуго *љ* је замењено са *ије*, а кратко *љ* са *је* (или *е* иза *р*); *љ* испред *о* и *ј* прелази у *и* (дио. сијати и сл.). Важнија су од тога отступања као у примерима: *изгорјети*, *горје*, *старјешина* и сл.; *жељео*, *смјео* и сл.; *овде*, *онде*, *тело* и др.

2. Вокале *а* и *о* налазимо често сажете у *а*, обично у облицима прошастог придева: *дошд*, *прошд*, *превезд* и др.

3. Глас *х* често се код Његоша губи у свим положајима речи (*рџана*, *ладит*, *њиов*, *вр* и сл.); али га чешће и пише, чак и у старијим облицима као *малахна*, *шанахна* и др. Употребљава га и онде где му није место: *увехнуши*, *хрђав*, *кахур* и др.

4. Од гласовних појава важније је поменути и губљење сугласника *ј* испред или иза палатала *и* и *е*: *издаице*, *Баице*, *швоега*, *чуж* и др.; у императиву: *да*, *исарича*, *дате* и сл.

5. Једначење сугласника по звучности врши се не само у засебним речима већ и у вези речи у реченици: *з друге*, *з Бдјом*, *ис штапа*, *бес преваре*, *от камена* и др.

6. Поред примера где се сугласник *с* не мења испред *љ* и *њ* (као и у дијалекту): *слџедоваш*, *наслџедник*, *слџепоша* и сл., налазимо примере тог немењања, по угледању на поменуте примере, и испред старог *љ* и *њ*: *стијесњени*, *мисљасте* и др. Исто тако Његош каткад пише и: *чешће*, *јароску*, *мудроску* и сл.

7. Чешће извесни сугласници у међусобном додиру мењају место своје артикулације. То бива најчешће код носних сугласника, на пр.: *пантим*, *канџија*, *подјенчит* и др. Сличне измене имамо и у примерима: *авса*, *уливсио се*, *вси* (пси), *љвши* и сл.

8. Као и у црногорским дијалектима налазимо код Његоша примере где је иза лабијалних сугласника *ц*, *б*, *м* и *в* глас *љ* измењен у *ј*: *скуџен*, *куџен*, *љубјаше*, *изломјена*, *Граховјани*; *коџе*, *робје*, *здравје* и сл. (али налазимо и са *љ*: *копље*, *робље* и др.).

Ово је дошло према напоредној употреби извршеног и неизвршеног јотовања од кратког *љ*; исп. *мљесец* и *мјесец*, *пљена* и *пјена* и др.

9. Његош чешће употребљава апстрактне именице образоване наставком *-ост*: *каквост*, *шврдост*, *нељепост* и сл.; настав-

ком *-оша*: *висоша*, *бистроша* и сл.; наставком *-ло*: *опачило*, *подобило*, *махнишило* и др.

10. Образовање глаголских именица је често према руском (црквеном) језику: *познаније*, *страданије*, *зачетије* и сл. Каткад се нађу (као и у дијалекту) облици на *-ће*: *даће*, *разбиће*, *просуће*, *поклаће* и др.

11. Од именица мушког рода често су употребљени, метра ради, и краћи облици множине (без уметка *-ов* или *-ев*) као: *громи*, *боји*, *друми*, *краје*, *маче* и сл. Али налазимо (као и у дијалекту) и овакве облике: *зубове*, *шрудове*, *јеленове* и сл.

12. У генитиву плурала је обично увек (као и у дијалекту) наставка *-ах* (*-их*): *ногах*, *пушах*, *зраках*, *небесах*, *људих*, *ћудих* итд. (вероватно образовано према придевским облицима у генитиву плурала).

13. У дативу и инструменталу плурала налазе се и облици на *-ма*: *бојма*, *Туџма*, *војницма*, *крилма* итд.

14. У дативу плурала су врло обични (као и у дијалекту) енклитични заменички облици: *ни* (нам), *ви* (вам). Исто тако и у акузативу плурала, поред обичних облика *нас* и *вас*, налазимо и облике *не* и *ве*.

15. У неким Његошевим делима (нарочито у „Слободијади“) обичне су придевске сложенице, несумњиво образоване књишким утицајем, као: *брзотечни*, *страховидни*, *стрмогледни*, *горевидни*, *бојеносни* и др.

16. Његош употребљава дијалекатске облике итеративних глагола као: *честитовати*, *запитовати*, *повуковати*; — *пуштавати*, *развишљавати*, *клонивати се* и др. Али налазимо код њега и народске облике: *окићати*, *окружати*, *покорати се* итд.

17. Према глаголима типа *давати* — *дајем* образовани су и дијалекатски облици презента: *пружајеш*, *закопајеш*, *задржаје*, *прскаје* и сл.

18. Особина је говора у Црној Гори да глаголи IV промене (Лескинове) имају често у имперфекту и наст. *-ија-*. И код Његоша налазимо такве облике: *желијаш*, *сједијаше*, *грмијаше*, *трептијашу* и сл.

19. Од прилога је важније поменути само неколико дијалекатских облика као: *ками* (у зн. рђаво), *листо* (брзо), *зафајду* (залуду), *смиром* (мирно) и др.

20. Његош каткад уз аблативно значење генитива уз компара-

тиве не употребљава предлог од. Нађено је *драже негубљена*. Развеза је *боља слабе везе*. Он је *стариј'* *начела и конца* и др.

21. У неким (ранијим) Његошевим делима употребљава се посесивни генитив и од једне речи (именице) место обичнијег посесивног придева: За помоћи *Москве* краљу. На *Ситнице* мост дођите и др.

22. Врло је често употребљен уз негацију генитив, не само уз прелазне глаголе (Нека свати не *буде планине*), већ и уз непрелазне: *Краја* им се *прегледаш* не може. Не *утече ока* ни *свједока*. Њему *дана* не *свиће* бијела итд. И у афирмативним реченицама налазимо стиха ради употребљен генитив м. акузатива: А припаши *мача свијешла*, а у руке узми *цефердара* и сл.

23. Важније је поменути уз генитив и употребу: предлога *осим* (у значењу изузимања) који се јавља у неколико различитих облика (*сјем, сим, досим*): *Сјем Азије* ће ми је гњијездо. *Досим* врха високог Ловћена. *Досим струке* и *оружја сјајна* (и прилошки: *Досим* са мном царевим већилом и др.); предлога *за* у значењу намене: Досадни смо и својојзи кући, толи да смо цару *за дивана* и др.; предлога *проћ* (спроћу) и сл. у опречном, непријатељском значењу: *Проћ Турчина општега крвника*. *Спроћу тебе* и *све твоје* силе и др.; предлога *ближе*: Ви сте *ближе богоа* и *чудесах* и др.; предлога *од* испред посесивног генитива (према талијанском): Око града *од Котора* и сл. или место предлога *о* с локативом: Причај штогод, Драшко, *од Млешаках* и др.

24. Уз облике глагола *стати, стајати* имамо увек акузатив, а не, као обично, генитив: Фиска стоји *младе убојнике*. Стаде писка *јадне калуђере* и др.

25. Каткад се предлог *по* налази уз акузатив као у прим.: Ставите их *по границе* и др., где би се пре очекивао локатив.

26. Уз глаголе у пасивној употреби ређе је употребљен (можда према руском) инструментал од лица које се схвата као вршилац радње: Да им Турци покор плате, *Ђуприлићем* учињени. Стијесњени *врагом* и *ђаволом* и сл.

27. Врло је често прирочна допуна у инструменталу, не само уз глаголе: *бити, постати, назвати* и сл.: Он ће *другим бити Скендербегом*. Што ви код вас *ноћу* називате и др. (где може доћи као допуна и номинатив или акузатив), већ и уз неке глаголе уз које иначе никад не стоји допуна ни у номинативу ни у акузативу: Четврти му *робом служи*. Жене *робјем* Турци *поведоше* и др., па и: *Мрким вуком* по пољу се вију и др.

28. Уз заменички облик у инструменталу *чим* употребљен је каткад предлог *су*: *Су чим* ћете изаћ пред Милоша. Наша земља *су чим* се дичила и сл. Предлог *су* је чешће употребљен социјативно уз бројеве и прилоге за количину: *Су два мача а су двије круне. Су помало моје војске* и сл. Облик *су* у овакој слободној употреби дошао је, несумњиво, из сложених речи са префикском *су-* (сумрак и др).

29. Необично је да предлози *низ* и *за* стоје уз замен. локативни облик *њем*: *Ал' народа низ њем* много иде. Сви *за њем* (шал) рукама ухватише и др. Ово је могло доћи према употреби предлога *на*, у и др. с акузативом и локативом и према мешању тих падежа код Његоша.

30. Његош ређе употребљава (нарочито у „Слободијади“) место облика присвојне заменице: *његов, њен, њихов* и генитив личне заменице 3 л.: *Ко њег' главу* недостојну, увјенчава и окиће. *Тадар су ми сви везири од ње боја* проплакали. Да се главар *њих* врховни... и др. Ово код Његоша није народна црта.

31. Место релативне заменице *чији* употребљава се увек генитивни облик заменице *који*, што није дијалекатска црта: *Фердинанда цара млада, Дунај славу кога* гласећ, са весељем хучно иде и др.

32. Од придева на *-ски* у зависним падежима налазимо и облике у неодређеном виду: *Од персиска оштра мача. Око мртва шурска* мяса итд. Исто тако и од придева *мали, главни* и сл. налазимо облике у неодређеном виду: *Од Заљути села мала. Романскога главна* паше.

33. Употреба збирних бројева у множини: *двоји-а-е, троји-а-е* није позната, већ имамо увек (као и у дијалекту) збирне бројеве *двоје, троје...* са генитивом плурала: *Часне двоје постах* да постите. Већ је *троје* појало *пјевацах* и др.

34. Облик аориста у модалној употреби може стајати а) место потенцијала: *А та рука ви можете бити, ако знате и ако шћедосте* и др., б) место футура егзактног или историског презента. *Ако дигнух* моје јаничаре, сву ћу твоју земљу покорити и др.; в) место футура: *Него јуриш, ако ме чујете, јер ми Турци однијеше* главу и др.

35. Употреба историског императива врло је обична: *Па обуци* оне пуге токе, шал црвени *свежи* око главе, а *пани* му перчин *низ* рамена... итд.

36. У модалним реченицама облици се футура налазе и у значењу потенцијала: *И отиде* широм хитра (војска), *ка ће* српска сва племена *опколити, задушити* и др.

37. Често је инфинитив као глаголска допуна у значењу фивалних и експликативних реченица: *Зар се она дигла бити* с сином неба, братом сунца. *Па нареди укопаш Радоја. Куну му се бит дружина вјерна* итд.

38. Инфинитив стоји и у слободној употреби у значењу модалног футура: *Разлучи се земља на племена, крвава се исклаши племена, враг ђаволу доћи* у сватове, те свијећу српску *угасити* и др.

39. Конструкција имперфекатских облика глагола *хтети* и инфинитива је врло обична и значи а) могућност: *Да не бјеше под оним именом не хташе се бојаш* од урока и др.; б) намеру: *Хоћаш убит* једну кукавицу, а *жâ* ми је фишек оштетити и др.

40. Према талијанском језику налазимо и употребу инфинитива с предлогом *за* (м. зависне реченице са свезом *да*): *Само да сте цару на бјељегу, за примити* од мене дарове и др.

41. У дисјунктивном значењу налазимо свезу *али*: *Волиј' су ти кокош али јаје, него овна али груду сира* и др. Исто тако и свезу *оли*: *Но помагај за бога милога, ол' помагај ол' сам посијецај* итд.

41. Свезу *ше* налазимо у више значења, а) у копулативном: *Хајте кући ше га доведите...*; б) у експликативном: *Ако Бог да и Мукамед светл, ше то клето племе истражимо, с тијем ћемо Брда устрашити...*; в) у релативном: *Ја сам хајдук ше гоним хајдуке...*; г) у консекутивном: *Јесам ли их (градове) опсуо мраморјем, ше нијесу за људе градови, но тавнице...*; д) у модалном: *Бјеше човјек ше о средње руке...*; е) у асверативном: *Какву штету себи урадисмо, ше велику, какако ми се види.*

43. Свеза *јер* стоји и у експликативном значењу: *Ја бих река ере су Татари. Те рекоше ере си умро* и др.

44. И свеза *где* употребљава се у више значења, а) у модалном: *Сто путах сам гледао облаке ће из мора доћу на гомле...*; б) у експликативном: *Кад је виђу ће се смије млада, свијет ми се око главе врти;* в) у каузалном: *Благо Андриј' ће је погинуо, дивне ли га очи оплакаше...*; г) у темпоралном: *Какво влаше, крмска потурице, ће издајник бољи од витеза;* д) релативном: *Чујем лелек ће горе пролама.*

45. Иза предлога *без* заменице *икакак*, *ико*... долазе увек у негативној форми: *Самовољно без никаква зора. Сам се шетам пољем без никога* и др.

46. Искључне свезе *него*, *но*, *до*... са негацијом чине реченични смисао афирмативним: *Не требају нево смјела рука...*, да

се цио пепелом прометне. Нас *не* бјеше *но* тридест стотина и др. Ово је, несумњиво, добивено утицајем талијанског језика.

47. Чешће именице типа *слуга*, *паша* и сл. у множини стоје граматички и у мушком роду: *Зли смо, оче, ми до Бога слуге*. Већ Ченгићи *храбри паше*... *Два владике* и два патријарха и др.; имамо и примере мешања атрибута у роду: *Легиони два вјерне војводе*. Предвођено с *два своје војводе* и др.

48. Уз бројеве од 2—4 атрибут именица мушког и средњег рода стоји каткад у множини (а не у двојини): *Два вишешки противника*. *Два војводе вјерни*. *Два страшни војинства* и др.

49. Често именичка апозиција уз бројеве стоји у акузативу плурала женског рода: *Видиш ове пет стотин момчади*. *Оне десет љуто обранише*. На *приморске шест градовах* и др.

50. Распоред је речи у Његошевим делима каткада необичнији. Истицања ради налазимо: раздвајање придева од именице (*Два момчеша* те *красна бјеличка* и др.), стављање појединих делова зависне реченице испред свезе (*Не да, нико да га царем зове* и др.) и још друге случајеве инверзије у реченици.